

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΗΛ. ΤΖΕΛΕΠΗΣ

ΠΕΡΙ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕΡΩΝ

τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου
τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων»
(1641-1709)

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Εργαστήριο Ἐρευνας
για τὴ Νεοελληνικὴ καὶ Συγκριτικὴ Φιλολογία
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2024
ISBN 978-618-85138-6-0

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΗΛ. ΤΖΕΛΕΠΗΣ

ΠΕΡΙ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕΡΩΝ

τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου

τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων»

(1641-1709)

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Σειρά εκδόσεων:

Κείμενα και Μελέτες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, αρ. 4

Εργαστήριο Έρευνας
για τη Νεοελληνική και Συγκριτική Φιλολογία
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Κομοτηνή 2024

ISBN 978-618-85138-6-0

ISBN 978-618-85138-6-0

Εργαστήριο Έρευνας για τη Νεοελληνική και Συγκριτική Φιλολογία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης / Modern Greek and Comparative Philology Laboratory, Democritus University of Thrace

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἄντι προλόγου	5
Εἰσαγωγή	7
Α. Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ «ἐξ Ἀπορρήτων»	9
Β. Διδάσκοντας στὴ Σχολὴ Μανολάκη Καστοριανοῦ	12
Γ. Συγγράμματα γραμματικοῦ χαρακτήρα	15
<i>α. «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως». β. Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῶν τῆς λέξεως σχημάτων. γ. «Περὶ συνδέσμων». δ. «Θεματογραφία τῆς γραμματικῆς». ε. Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν. ς. Περὶ κήρυκος λόγου ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Περὶ πολιτικοῦ λόγου. ζ. Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν. Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἡ γλῶσσα.</i>	
Δ. Τὸ ὑπὸ ἔκδοσιν κείμενον	29
1. Περιγραφή τοῦ χειρογράφου. 2. Περιεχόμενον τοῦ ὑπὸ ἔκδοσιν κειμένου. 3. Ὁ ἀντιγραφέας τοῦ κειμένου. 4. Ζητήματα ὀλοκλήρωσης τοῦ ὑπὸ ἔκδοσιν κειμένου. 5. Τὸ κείμενον καὶ ἡ «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως». 6. Οἱ πηγές τοῦ ἔργου: α. Μαυροκορδάτος καὶ Θεόδωρος Γαζής. β. Μαυροκορδάτος καὶ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις. γ. Μαυροκορδάτος καὶ Μιχαὴλ Σύγγελος. 7. Συμπεράσματα. 8. Οἱ ἀρχές τῆς ἔκδοσης.	
Ε. Βιβλιογραφικὲς ἀναφορές	77
Τὸ Κείμενον	87

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Όταν πρὶν ἀπὸ τέσσερα περίπου χρόνια ὀλοκληρωνόταν, μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, τῆς σχετικῆς μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο τὸν «ἐξ Ἀπορρήτων» (1641-1709) καὶ τὸ ἀνέκδοτο ἔργο του *Τὰ Ῥωμαϊκά*, μιὰ ἰδιαιτέρως ἐπίπονη διαδρομή, δὲν πίστευα πὼς ἡ ἐνασχόλησή μου μὲ τὸν πρῶτο τῆς χορείας τῶν Φαναριωτῶν θὰ εἶχε καὶ συνέχεια. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, δεδομένου ὅτι ὁ συγγραφικὸς κόσμος τοῦ Ἀλέξανδρου ὑπῆρξε γιὰ μένα πρωτόγνωρος, γοητευτικὸς καὶ ἐξόχως ἐνδιαφέρων, ἡ συνέχιση τῆς ἐπαφῆς μου μὲ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο του ἴσως νὰ ἦταν καὶ ἀναπόφευκτη. Ἄλλωστε, ἡ ἰδέα μιᾶς νέας ἀπόπειρας προσέγγισης τῶν κειμένων του ὑπῆρχε μέσα μου –ἐν σπέρματι– ἤδη ἀπὸ τότε.

Κατὰ τὴ διάρκεια, συγκεκριμένα, τῶν ἐπιστημονικῶν μου ἀναζητήσεων βρέθηκα μπροστὰ σὲ ἕνα ἀκόμη ἀνέκδοτο κείμενο τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων», τοῦ ὁποῖου τὴν κριτικὴ ἔκδοση πῆρα τὴν ἀπόφαση νὰ ἐτοιμάσω, στὸ πλαίσιο μιᾶς μεταδιδακτορικῆς ἔρευνας στὴ φιλόξενη στέγη τοῦ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου τῆς Θράκης. Αὐτὴν, μάλιστα, τὴ φορά τὸ κείμενο ποῦ θὰ ἔπρεπε –πρῶτος ἐγὼ– νὰ προσπελάσω καὶ νὰ τὸ μελετήσω ποικιλοτρόπως ἀνῆκε στὰ γραμματικά του ἔργα. Μοῦ ὑπενθύμιζε, δηλαδή, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ἱστορικοῦ, μιὰν ἄλλη ιδιότητα τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου τοῦ 17ου αἰώνα, ἐκείνη τοῦ δασκάλου τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ιδιότητα τὴν ὁποία φέρει καὶ ὁ γράφων. Γι' αὐτόν, ἐνδεχομένως, τὸν λόγο καὶ τὸ ἐνδιαφέρον μου πολὺ σύντομα ἀναθερμάνθηκε, ἐνῶ ἀπέκτησα –ὡς διὰ μαγείας– ἐκ νέου δύναμη καὶ ἀντοχὴ γιὰ τὸ νέο αὐτὸ ἐπιστημονικὸ ἐγχείρημα.

Μὲ τὴν παρούσα, λοιπόν, κριτικὴ ἔκδοση παραδίδεται στὴ μεγάλη ἐπιστημονικὴ οἰκογένεια τῶν φιλολόγων ἕνα ἀκόμη κεί-

μενο –ἄγνωστο μέχρι πρότινος– τοῦ «σοφωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνδρῶν, Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων», μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν προσδοκία νὰ καταστεῖ χρήσιμο καὶ ὠφέλιμο στοὺς ἐραστές τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ –εἰδικότερα– στοὺς μελετητές τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ Φαναριώτη.

Θερμὲς εἶναι, γιὰ μιὰν ἀκόμη φορά, οἱ εὐχαριστίες μου στὸν λίαν ἀγαπητὸ κ. Νικόλαο Μαυρέλο, καθηγητὴ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στὸ Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη καὶ μὲ τὴν συμπαράσταση τοῦ ὁποῖου ἔφτασα σὲ λιμένα εὐδίου, ἔχοντας διαπλεύσει –γιὰ μιὰν ἀκόμη φορά– κυματοτρόφον βυθόν.

Δημήτρης Ἡλ. Τζελέπης
Ἀχινὸς Σερρῶν
Πάσχα 2024

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν
ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ
ΤΟΥ «ΕΞ ΑΠΟΡΡΗΤΩΝ»

Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ Ο «ΕΞ ΑΠΟΡΡΗΤΩΝ»

‘Ο Άλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ ἀποκαλούμενος «ἐξ Ἀπορρήτων» (1641-1709),¹ γιὸς τοῦ Νικόλαου Μαυρογορδάτου² καὶ τῆς Ρωξάνδρας Σκαρλάτου,³ ὑπῆρξε ὁ Φαναριώτης ἐκεῖνος –ἀπὸ τὴν πρώιμη γενιὰ τῶν Φαναριωτῶν– ποὺ ἄφησαν ἔντονο τὸ στίγμα τους στὴν ἱστορία τοῦ 17ου αἰῶνα.

Ἄνθρωπος τῆς μελέτης ἀλλὰ καὶ τῆς δράσης, ἔμεινε γνωστός στὴν ἱστορία γιὰ λόγους ποικίλους.

Καταρχάς, κέρδισε ἐπάξια μία θέση στὸ εὐρωπαϊκὸ ἐπιστημονικὸ στερέωμα γιὰ τὴ διδακτορικὴ του διατριβή, τὴν ὁποία ξεκίνησε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας καὶ ὀλοκλήρωσε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μπολόνιας. Θέμα της ἦταν ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος καὶ ἡ συμβολὴ τῶν πνευμόνων στὴ ζωτικὴ αὐτὴν

¹ Στὴ ζωὴ καὶ στὸ ἔργο τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» εἶναι ἀφιερωμένη ἡ μελέτη τοῦ γράφοντος, ἡ ὁποία κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Ἑρόδοτος (βλ. Τζελέπης 2023α).

² Τὸ Μαυρογορδάτος (Maurogordatus) ἦταν τὸ ἀρχικὸ ἐπώνυμο τῆς οἰκογένειας, τὸ ὁποῖο εἶχε ὁ Άλέξανδρος, ὅταν μετέβη στὸ κολλέγιο τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου στὴ Ρώμη τὸ 1656 (βλ. Legrand 1900: 45). Ἡ ἀλλαγὴ στὸ ἐπώνυμο (δηλαδὴ, σὲ Mavrocordatus) ἀποτυπώνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἐπίσημα στὴ διδακτορικὴ του διατριβή, δηλαδὴ στὰ 1664 (βλ. Mavrocordatus 1664).

³ Γιὰ τὴ Ρωξάνδρα ὁ Ραμαδάνης (1872: 16) γράφει πὼς «ἦτον μαθήτρια τοῦ σοφωτάτου ἐκείνου Καρυοφύλλη, καὶ τόσον ἐπροχώρησεν εἰς τὰ ἑλληνικά καὶ ἔγινεν ὀνομαστή, ὅπου ἤρχοντο περιηγηταὶ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ ἐσυνομιλοῦσαν μαζί της καὶ ἐθαύμαζον τὴν σοφίαν της», ἐνῶ ὁ Ἰάκωβος Ἀργεῖος (1716: χ.σ.) προσθέτει καὶ τὰ ἐξῆς: «τῆς Ὑπατίας οὐδὲν ἐν τῷ φιλοσοφεῖν μὲν ἔλαττον σχοῦσαν, σεμνοτέρα δὲ ἐκείνης πολλῶ τῷ μέτρῳ, καὶ κοσμιωτέρα, τύφου παντὸς ἀγνεύουσα».

διαδικασία τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ.⁴ Μὲ αὐτὴν τὴν πρωτοποριακὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μελέτη του ὁ Μαυροκορδάτος ἀνέτρεπε τὴν ἕως τότε ἐπικρατοῦσα θεωρία τοῦ Ἄγγλου φυσιολόγου William Harvey (1578-1657) πῶς ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος ὀφειλόταν στὴν καρδιά.

Σημαντικό, ὅμως, ὑπῆρξε καὶ τὸ συγγραφικό του ἔργο, τὸ ὁποῖο καλύπτει πολλοὺς τομεῖς τοῦ ἐπιστητοῦ, ὅπως τὴν ἱστορία, τὴ γλῶσσα, τὴ φιλοσοφία, τὴν τέχνη τῆς πειθοῦς (ρητορικὴ), ἀκόμη, ὅμως, καὶ τὴ θεολογία. Ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει ἐκδοθεῖ ἓνα μόνον τμῆμα, ἐνῶ κάποια συγγράμματά του παραμένουν ἀκόμη σὲ χειρόγραφη μορφή ἢ δὲν ἔχουν διασωθεῖ μέχρι τὶς ἡμέρες μας.⁵

⁴ Ὁ τίτλος τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε στὰ λατινικά, εἶναι *Pneumaticum instrumentum circulandi sanguinis sive de motu et usu pulmonum* (Πνευματικὸν ὄργανον περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, ἢτοι περὶ κινήσεως καὶ χρείας τῶν πνευμόνων). Βλ., γιὰ παράδειγμα, Καραμπερόπουλος 2019.

⁵ Πιο συγκεκριμένα, τὰ ἔργα τοῦ Μαυροκορδάτου –ἐκδεδωμένα καὶ μὴ, γνωστὰ καὶ ἀγνώστου τύχης– ἦταν τὰ ἐξῆς: α) ἱστορικά: *Ἱστορία ἱερά, ἢτοι Τὰ Ἰουδαϊκά* (βλ. Μαυροκορδάτος 1716), *Τὰ Ῥωμαϊκά* (βλ. Μαυροκορδάτος 2023), *Τὰ Μυσικά* (ἀνέκδοτο – ἀγνώστου τύχης), *Τὰ Ἀσσυριακά* (ἀνέκδοτο – ἀγνώστου τύχης), *Τὰ Ἑλληνικά* (ἀνέκδοτο – ἀγνώστου τύχης), *Τὰ Ἐκκλησιαστικά* (ἀνέκδοτο – ἀγνώστου τύχης), *Ἐφημερίδες* (βλ. Μαυροκορδάτος 1909), β) γλωσσικά: «Γραμματικὴ περὶ συντάξεως» (βλ. Μαυροκορδάτος 1745), *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν* (τὸ ὑπὸ ἐκδοσὴ κείμενο), «Περὶ συνδέσμων» (ἀνέκδοτο – ἀγνώστου τύχης), «Θεματογραφία τῆς γραμματικῆς» (ἀνέκδοτο – σὲ χειρόγραφη μορφή), γ) φιλοσοφικά: *Φροντισμάτα* (βλ. Μαυροκορδάτος 1805), δ) ρητορικά: *Σύννοις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν* (ἀνέκδοτο – σὲ χειρόγραφη μορφή), *Περὶ κήρυκος λόγου ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Περὶ πολιτικοῦ λόγου* (ἀνέκδοτο – ἀγνώστου τύχης), *Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῶν τῆς λέξεως σχημάτων* (ἀνέκδοτο – σὲ χειρόγραφη μορφή), ε) θεολογικά: *Ζητημάτων θεολογικῶν λύσεις* (βλ. Μαυροκορδάτος 1935), *Πατριαρχικὰ προοίμια* (ἀνέκδοτο – σὲ χειρόγραφη μορφή), ἀλλὰ καὶ δύο εὐχὲς γιὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἀποδείπνου καὶ τοῦ Ὁρθρου (βλ., ἀντίστοιχα, Μαυροκορδάτος 1804: 341 καὶ 341-343). Γιὰ περισσότερες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὰ ἔργα αὐτά, βλ. Τζελέπης 2023α: 79-113, ἐνῶ γιὰ τὰ ἔργα γραμματικοῦ χαρακτήρα τὴ σχετικὴ ἐνότητα τῆς παρούσας εἰσαγωγικῆς μελέτης (σ. 15-26).

Τέλος, μεγάλο ὑπῆρξε τὸ καύχημά του καὶ καθοριστικὴ ἢ συμβολὴ του στὴν ὑπογραφή μιᾶς ἰδιαίτερα σημαντικῆς συνθήκης τοῦ 17ου αἰώνα, τῆς συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς (1699).⁶ Στὶς σχετικὲς διαπραγματεύσεις ὁ Μαυροκορδάτος ἔλαβε μέρος ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἔχοντας τὸ ἀξίωμα τοῦ «Μεγάλου Διερμηνέως».⁷

Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, «ὁ τὰς συνθήκας θεῖς, καὶ διαλλάξας Ὀθωμανοὺς καὶ Γερμανοὺς καὶ Μόσχους καὶ Πολωνοὺς καὶ Ἐνετούς, [...] ὁ μέγας λογοθέτης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ ἐξ ἀπορρήτων τῆς κραταιᾶς βασιλείας τῶν Ὀθωμανῶν»,⁸ ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὴ γενέτειρά του, τὴν Κωνσταντινούπολη, στὶς 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1709.

⁶ Γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴν, βλ. ὅσα καταγράφουν οἱ Ραμαδάνης (1872: 58-59) καὶ Ἀθανάσιος Κομνηνὸς Ὑψηλάντης (1870: 228-229), ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδάτος (1879: 176-177). Ἐπίσης, βλ. τὸ σχετικὸ τμῆμα τῆς μελέτης τοῦ γράφοντος γιὰ τὸν «ἐξ Ἀπορρήτων» (Τζελέπη 2023α: 60-65).

⁷ Στὴ θέση αὐτὴν διαδέχτηκε ὁ Μαυροκορδάτος τὸν Παναγιώτη Νικουσίο στὰ 1673, τότε πού, σὲ ἡλικία τριάντα δύο ἐτῶν, τὸν συνόδευσε στὴν ἐκστρατεία τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῶν Πολωνῶν, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Κιοπρουλή Ἀχμέτ-πασά. Κατὰ τὴ διάρκεια, ὅμως, τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς «ἔδωκε τὸ κοινὸν χρέος ὁ Παναγιωτάκης μέγας δραγουμάνος, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔγινεν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος» (Ραμαδάνης 1872: 15).

⁸ Legrand 1900: 31. Πρόκειται γιὰ «τὸ ἐπὶ τῆς πλακὸς τῆς ἐπιτυμβίου γεγραμμένον ἐπίγραμμα», τὸ ὁποῖο «τῆς ἐκείνου φωνῆς ἐστὶ ὑπαγόρευμα», ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Ἰάκωβος Ἀργεῖος (1716: χ.σ.), πρόσωπο κοντινὸ στὴν οἰκογένεια τοῦ Μαυροκορδάτου.

Β. ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΜΑΝΟΛΑΚΗ ΚΑΣΤΟΡΙΑΝΟΥ

Τὸ ἔτος 1665 εἶναι γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Μαυροκορδάτου ἰδιαιτέρως σημαντικό, γιατί, ἐπιστρέφοντας –ἔπειτα ἀπὸ πολυετεῖς σπουδὲς στὴν Ἑσπερία– στὴ γενέτειρά του τὴν Κωνσταντινούπολη, μὲ μιὰ σημαντικὴ καὶ πολύτιμη ἐμπειρία, ἔκανε τὸ πρῶτο μεγάλο βῆμα: ξεκίνησε –ὡς σχολάρχης–⁹ μαθήματα στὴ νεοϊδρυθεῖσα (ἀπὸ τεσσάρων μόλις ἐτῶν) Σχολὴ τοῦ Μανολάκη Καστοριανοῦ.¹⁰ Τὰ μαθήματα αὐτὰ θὰ τὰ συνεχίσει γιὰ τὰ ἐπόμενα ἕξι ἢ ἑπτὰ χρόνια (μέχρι, δηλαδή, τὸ 1671/72), ἔχοντας σαράντα μαθητὲς –«tra' quali la maggior parte è de vescovi e metropolitani»– καὶ διδάσκοντας «con provisione [= μὲ μισθὸ] di 700 piastre annue».¹¹

Ἐκθειάζοντας ὁ Προκοπίου (1722: 775) τὸν βασικὸ σκοπὸ ὅλης αὐτῆς τῆς προσπάθειας, θὰ σημειώσῃ: «Καὶ πολλῶν ἀγαθῶν πρόξενος τῷ γένει τῶν Ἑλλήνων γενόμενος, συστησάμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ φροντιστήριον, ἵνα μὴ τῇ προόδῳ τοῦ

⁹ Βλ., ἐνδεικτικὰ, Σάθας 1868: 386 καὶ Τσιρπανλῆς 1975: 282 καὶ 1980: 607. «Κοινὸ Διδάσκαλο» τῆς σχολῆς χαρακτήρισε, ἀντίθετα, τὸν Μαυροκορδάτο ὁ Ζαβίρας (1872: 166), ἀποψη τὴν ὁποία υἱοθετοῦν καὶ οἱ Σταματιάδης (1865: 68) καὶ Camariano (1970: 15, ὑποσ. 1).

¹⁰ Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ἐπέλεξε γιὰ τὴ διδασκαλία του τὴν ἐπίσημη σχολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στὴν ὁποία δίδασκε, μέχρι καὶ τὸ 1664 ὁ πολὺς Ἰωάννης Καρυοφύλλης, Μέγας Χαρτοφύλαξ τοῦ Πατριαρχείου (βλ., ἀναλυτικότερα, Ἀποστολόπουλος 2003α: 97-99).

¹¹ Τσιρπανλῆς 1975: 288 καὶ 1980: 607. Βλ., ἐπίσης, στὸν ἴδιο (Τσιρπανλῆς 1975) καὶ τὴν ὑποσ. 2 τῆς σ. 287, ὅπου γίνεται προσπάθεια νὰ ἐκτιμηθεῖ –ὅσο αὐτὸ εἶναι, βέβαια, ἐφικτὸ– ἡ ἀξία τοῦ χρηματικοῦ αὐτοῦ ποσοῦ.

χρόνου, ἢ Ἑλληνικὴ παιδεία ἐξίτηλος γένηται, καὶ ἀδραῖς δαπάναις τοὺς φιλομαθεῖς τῶν νέων καταρτίσας ἐς τὴν περὶ τὰς ἐπιστήμας, καὶ πᾶσαν ἰδέαν λόγου φιλοπονίαν».

Οἱ καρποὶ τῆς ἐπτάχρονης διδακτικῆς αὐτῆς πορείας τοῦ Μαυροκορδάτου ὑπῆρξαν, ὁμολογουμένως, ἰδιαίτερα πλούσιοι σὲ δύο, μάλιστα, ἐπίπεδα: ἀπὸ τῆς μιά, στὸ ἐπίπεδο τῶν μαθητῶν οἱ ὅποιοι εἶχαν τὴν τύχη νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα του¹² καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὸ ἐπίπεδο τῆς συγγραφῆς ἔργων τὰ ὅποια χρησιμοποίησε ὡς διδακτικὰ ἐγχειρίδια στὴ Σχολή.

Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη (1766: 43), «ἐκ δὲ τῶν Ἀλεξάνδρου πηγῶν τὰ τῶν Ἐπιστημῶν ἐς κόρον πολλοὶ ἐσπάσαντο νάματα, καὶ Βησσαρίων ὁ Μακρῆς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, καὶ Ἰάκωβος Μάνος ὁ Ἀργεῖος. [...] Ἦδη δὲ καὶ Ἰερόθεος ὁ Βυζάντιος, ὁ Δρύστρας Μητροπολίτης, καὶ Διονύσιος Μαντοῦκας ὁ Καστορίας, καὶ Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν, καὶ ὁ Ἡρακλείας Καλλίνικος, ὁ ἐκ Νήσου Ναξίας. [...] Καὶ ἐν Ἱερεῦσι δὲ Ἱερεμίας ὁ Κακαβέλας. Καὶ Ἀβράμιος, οἱ ἐκ Κρήτης. Καὶ Μηνιάτης (ὁ Ἐπισκοπήσας ὕστερον) ἐκ Κεφαλληνίας, καὶ Ἀναστάσιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων. [...] Ἐφ' οἷς καταλεγέσθω καὶ ὁ πελοποννήσιος Καισάριος». Ἐπίσης, ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς τοῦ Ἀλέξανδρου συγκαταλέγονταν καὶ οἱ Σουγδουρῆς, Κατήφορος, Κριτίας, Χουρμούζης καὶ Παναγιώδωρος (βλ. Νερουλὸς 1870: 42-43). Τέλος, ὁ Ραμαδάνης (1872: 16) θὰ μνημονεύσει καὶ τὸν Σεβαστὸ Κυμινήτη, «ὅστις ἐχρημάτισε διδάσκαλος τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς ἀκαδημίας», καθὼς, ἐπίσης, «καὶ τὸν Σπαντονάκην διδάσκαλον».

¹² Μάρτυρες τῶν διδακτικῶν ἱκανοτήτων τοῦ Ἀλέξανδρου εἶναι ἡ ἐπὶ διετία (1659-1660) διδασκαλία –ὅταν ἦταν μόλις δεκαοκτὼ ἐτῶν– τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας στοὺς νεότερους σπουδαστὲς τοῦ κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὴ Ρώμη, καθὼς καὶ ἡ καταγεγραμμένη παράδοση ἐνὸς μαθήματος στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας, σὲ ἀντικατάσταση ἐνὸς καθηγητῆ πού ἀσθενοῦσε, παράδοση ἢ ὁποῖα γοήτευσε ὅλους ὅσοι τὴν παρακολούθησαν, προκαλώντας τὸν θαυμασμό τους (βλ., ἀντίστοιχα, Τσιρπανλῆς 1975: 277-278 καὶ Papadopoulos 1726: 319-320).

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχουν, γιὰ τὸ θέμα τῆς παρούσας κριτικῆς ἔκδοσης, τὰ μαθήματα τὰ ὁποῖα δίδαξε ἀπὸ αὐτὴν τῇ θέσῃ ὁ Μαυροκορδάτος, καθὼς καὶ τὰ συγγράμματα τὰ ὁποῖα προέκυψαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διδασκαλίας του. Τὰ βιβλιογραφικά, λοιπόν, δεδομένα τὰ ὁποῖα ἔχουμε σήμερα στὴ διάθεσή μας μᾶς πληροφοροῦν πῶς, ἐκτὸς ἀπὸ ρητορικὴ καὶ τὴν *Ἑρμηνεία* τοῦ Θεόφιλου Κορυδαλέα στὸ *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* τοῦ Ἀριστοτέλη,¹³ ὁ Μαυροκορδάτος δίδαξε καὶ γραμματικὴ. Γιὰ τὴ διδασκαλία, μάλιστα, τῆς γραμματικῆς συνέγραψε καὶ κάποια διδακτικὰ ἐγχειρίδια, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα θὰ τοποθετήσουμε, ἀσφαλῶς, τὴν ἐκδεδομένη ἤδη ἀπὸ τὸ 1745 «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», ὅπως, ἐπίσης, καὶ κάποια ἀκόμη ἀνέκδοτα κείμενα, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ αὐτὸ πού βλέπει σήμερα τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας καὶ φέρει τὸν τίτλο *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*. Θὰ καταγράψουμε παρακάτω ἀναλυτικότερα ὅλη αὐτὴν τὴ –γνωστὴ σὲ ἐμᾶς– πλούσια συγγραφικὴ παραγωγὴ τῶν ἕξι ἢ ἑπτὰ παραγωγικῶν αὐτῶν ἐτῶν.

¹³ Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* καὶ τῇ λανθασμένη ἐντύπωση πῶς ἐπρόκειτο γιὰ ἔργο τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων», βλ. ὅσα ἀναφέρει στὰ ἄρθρα του ὁ Ἀποστολόπουλος (2003α: 87-88 καὶ 2003β: 169-178). Γιὰ ἀνάλογες μὲ αὐτὴν περιπτώσεις λανθασμένης ἀπόδοσης ἔργων στὸν Μαυροκορδάτο, βλ. Τζελέπη 2023α: 113-122.

Γ. ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Στην παρούσα ένότητα θα καταγράψουμε τὰ ἔργα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν προῖόν τῆς διδασκαλίας τοῦ Μαυροκορδάτου στὴ Σχολὴ τοῦ Μανολάκη Καστοριανοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη. Εἰδικότερα, θὰ μνημονεύσουμε τόσο τὰ ἔργα τὰ ἐκδεδομένα ὅσο καὶ τὰ ἀνέκδοτα, ἀκόμη, ὅμως, καὶ αὐτὰ ποὺ ἔμειναν ἀπλῆ πρό-θεση στὸ μυαλὸ τοῦ συγγραφέα, χωρὶς νὰ λάβουν σάρκα καὶ ὅστ᾽α –τουλάχιστον μὲ τὰ μέχρι τώρα δεδομένα μας– ποτέ.

α. «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως»

Ἡ «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως», ἡ ὁποία ἐκδόθηκε, ὅπως διαβάζουμε στὸ ἐξώφυλλο τοῦ ἔργου, *ἐπιμελεία καὶ διορθώσει Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου τοῦ Ἱατροφιλοσόφου*, στὴ Βενετία τὸ 1745, εἶναι τὸ μόνο γραμματικὸ ἔργο ἀπὸ ὅσα συνέγραψε ὁ Μαυροκορδάτος, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν διδασκαλιῶν του στὴ Σχολὴ Μανολάκη Καστοριανοῦ, τὸ ὁποῖο εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, λίγα, μάλιστα, χρόνια μετὰ τὸν θάνατό του τὸ 1709.¹⁴

Ἡ συγκεκριμένη γραμματικὴ πραγματεύεται διάφορα ζητήματα συντακτικῆς φύσεως τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας,¹⁵

¹⁴ Βλ. Μαυροκορδάτος 1745: 1-117 καὶ Legrand 1918: 331-335. Ἡ ἔκδοση περιλαμβάνει, παράλληλα, καὶ τὴ «Μέθοδον περὶ τῆς τοῦ λόγου Συντάξεως» τοῦ «Μιχαὴλ τοῦ Συγγέλου τοῦ Ἀποστολικοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων», ὁ ὁποῖος ἔζησε πολλοὺς αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτο καί, συγκεκριμένα, ἀπὸ τὸ 761 ἕως τὸ 846 μ.Χ. (γιὰ τὸ συγκεκριμένο κείμενο, βλ. Σύγγελος 1745: 119-259, ἐνῶ ἄς σημειωθεῖ πῶς παρακάτω, σὲ μία ξεχωριστὴ ένότητα, πραγματευόμαστε καὶ τὴν πιὸ στενὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει μετὰξὺ τῶν δύο κειμένων).

¹⁵ Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πῶς ὁ Stourdza θεωρεῖ –λανθασμένα– πῶς ἡ συγκεκριμένη γραμματικὴ ἀφορᾷ στὴ νέα ἐλληνικὴ γλώσσα. Γράφει χαρα-

ἀκολουθώντας στὴν παρουσίαση τῆς ὕλης τὴν ἀκόλουθη σειρά: ἄρθρο, οὐσιαστικό, ἀντωνυμία, ρῆμα, μετοχή, ἐπίρρημα, σύνδεσμος, πρόθεση.¹⁶ Ἡ θεωρία ποὺ ἀφορᾷ στὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ κεφάλαια ὑποστηρίζεται, κάθε φορά, μὲ πλῆθος παραδειγμάτων, ἀντλημένων πρωτίστως ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία.¹⁷

Τὴ γραμματικὴ αὐτὴν ὁ Ραμαδάνης (1872: 16-17) τὴ χαρακτηρίζει «πολλὰ θαυμαστήν», ἐνῶ ὁ τυπογράφος τοῦ ἔργου Νικόλαος Γλυκὺς (1745α) «πόνημα λαμπρόν», γράφοντας, παράλληλα, στὸν ἐγγονὸ τοῦ Ἀλέξανδρου, τὸν Ἰωάννη Κωνσταντῖνο Μαυροκορδάτο, στὸ ἀφιερωματικὸ σημείωμα τῆς ἔκδοσης, καὶ τὰ ἐξῆς: «Τῷ τε κάλλει τῆς φράσεως, καὶ τῷ πλήθει τῶν παραδειγμάτων, καὶ δὴ καὶ τῷ τῆς ὑφηγήσεως λαμπρῷ, οὐ τῆς τυχούσης ὠφελείας τοῖς φιλολόγοις ἐγένετο».¹⁸ Ἀπευθυνόμενος,

κτηριστικὰ πὼς πρόκειται γιὰ μία «grammaire de la langue grecque moderne» (Stourza 1913: 36).

¹⁶ Αὐτὸς ὁ τρόπος παρουσίας τοῦ ὕλικου ἀκολουθεῖται πιστὰ (ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ ὄνομα, τὸ ρῆμα καὶ ἡ μετοχή, τὰ ὁποῖα ἀπουσιάζουν) στὴν «Πρόληψιν καὶ προθεωρίαν τῆς συντάξεως», δηλαδὴ στὸ πρῶτο τμῆμα τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου, στοιχεῖο ποὺ ἀποκαλύπτει –πλὴν ὅλων τῶν ἄλλων– τὴ σχέση μεταξύ τῶν δύο ἔργων (βλ., σχετικὰ, παρακάτω, στὴν οἰκεία ἐνότητα). Ἄς σημειωθεῖ, ἐπίσης, πὼς ἡ σειρά αὐτὴ ἀποστασιοποιεῖται ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ, ἢ ὁποῖα ἦταν ἡ ἐξῆς: ὄνομα, ρῆμα, μετοχή, ἄρθρο, ἀντωνυμία, πρόθεση, ἐπίρρημα, σύνδεσμος (βλ. Hunger 1997: 384).

¹⁷ Ἀναφέρουμε, ἐνδεικτικὰ, πὼς ἀξιοποιοῦνται χωρὶα ἀπὸ ἔργα ρητόρων (π.χ., Ἰσοκράτη, Αἰσχίνη καὶ Δημοσθένη), ποιητῶν (π.χ., Ὀμήρου, Ἡσίοδου, Ἀριστοφάνη καὶ Σοφοκλῆ), φιλοσόφων (π.χ., Λουκιανοῦ, Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη), καθὼς καὶ ἱστορικῶν (Ξενοφῶντα, Ἡρόδοτου, Διονύσιου Ἀλικαρνασσεᾶ, Πλούταρχου καὶ Θουκυδίδη).

¹⁸ Γλυκὺς 1745β. Τὸ ὅτι τὸ συγκεκριμένο κείμενο εἶχε ὡς ἀποδέκτη του τοὺς φιλολόγους, στοὺς ὁποίους θὰ μπορούσε νὰ καταστεῖ ὠφέλιμο, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἐγγονὸς τοῦ Μαυροκορδάτου, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο. Γιὰ παράδειγμα, σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ κεφάλαια τοῦ ἔργου, τὸ ἀφιερωμένο στὴ σύνταξη τῶν προθέσεων (πρόκειται γιὰ τὸ κεφάλαιο λα'), χρησιμοποιεῖται τὸ β' πληθυντικὸ πρόσωπο (ὕμιν καὶ ἔχητε). Διαβάζουμε, συγκεκριμένα, σὲ δύο σημεῖα τοῦ κεφαλαίου τὰ ἐξῆς: «τὰς τῶν προθέσεων σημασίας ἀκούουσιν ὑμῖν ἰστέον» καὶ «ὅπως ἂν ἔχητε ἀπηρτισμένην τὴν περὶ τούτων διδασκαλίαν» (Μαυροκορδάτος 1745: 84). Ἀπὸ τὴ μιά, λοι-

ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Νικόλαος Γλυκὺς «τοῖς φιλομούσοις Γραμματικευομένοις Ἑλλήνων παισίν», θὰ ἐπισημάνει καὶ τὴ χρησιμότητα τοῦ συγκεκριμένου ἔργου: «Ὅπως δι' ὀργάνου καλλίστου καὶ ἐπωφελοῦς, ῥᾶον τῷ προχείρῳ ἐξυπουργήσθε, καὶ ἐπὶ τὸ εὖ συντάττειν, δοκίμους ὑμᾶς ἢ χρῆσις αὐτῆς ἀναδείξῃ».¹⁹

Θὰ ἀρκοῦσε, βέβαια, γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴ χρησιμότητα τῆς συγκεκριμένης γραμματικῆς, καὶ μόνο τὸ γεγονὸς πὼς ὁ κύκλος τῆς διδασκαλίας τῆς δὲν ἔκλεισε μὲ τὴ λήξη τῶν μαθημάτων τοῦ Ἀλέξανδρου στὴ Σχολὴ τοῦ Μανολάκη Καστοριανοῦ τὸ 1671/2, οὔτε –πολὺ περισσότερο– μὲ τὸν θάνατό του τὸ 1709. Τουναντίον, συνέχισε νὰ διδάσκεται, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Οἰκονόμος (1871: 320, ὑποσ. γ), «ἡ περὶ τῆς Συντάξεως αὕτη πραγματεία κατὰ τὴν παρελθούσαν ἑκατονταετηρίδα [ἐνν. τὸν 18ο αἰώνα] ἐν πολλοῖς τῆς Ἑλλάδος σχολείοις». Τὴ σχολικὴ, ἄλλωστε, χρῆση

πόν, βρίσκεται ὁ δάσκαλος, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ προετοιμάζει μὲ φροντίδα τὴ διδασκαλία του, καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, αὐτοὶ ποὺ τὸν ἀκοῦνε, δηλαδὴ οἱ μαθητές του. Ἄς σημειώσουμε, τέλος, πὼς τὸν ἴδιο ἀριθμὸ καὶ τὸ ἴδιο πρόσωπο (β' πληθυντικὸ) τὰ συναντοῦμε καὶ στὸ ὑπὸ ἔκδοση κείμενο. Καὶ σὲ αὐτὸ ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπευθυνόμενος στὸν ἀναγνώστη του, θὰ πεῖ: «εἰ δὲ περὶ τῆς τούτων [ἐνν. τῶν προθέσεων] σημασίας μαθεῖν βούλησθε» (102.25), φράση ἀποκαλυπτικὴ τῶν προθέσεων του ἀποδέκτες τῶν κειμένων του ἦταν οἱ δάσκαλοι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, καθὼς καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ μαθητές τους. Ἀνατρέπεται, ἔτσι, ἡ ἐκτίμηση τοῦ Κορδάτου (1983: 90) πὼς ὁ Μαυροκορδάτος «δὲν ἔγραφε γιὰ τὸ λαὸ ἀλλὰ γιὰ τὴν τάξη του».

¹⁹ Γλυκὺς 1745β. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀξιολόγηση τοῦ ἔργου καὶ τὸ ὄφελος ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκομίσει ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ αὐτό, στὴν ἀκριβῶς ἀντίπερα ὄχθη κινεῖται ὁ Θερειανός (1889: 49), ὁ ὁποῖος γράφει: «Οὐδενὸς λογίου ὁ στόμαχος θὰ ἠδύνατο σήμερον νὰ χωνεύσῃ τὸ λεκτικῶς καὶ πραγματικῶς δύσπεπτον τοῦτο συντακτικὸν κατασκευάσμα». Ἐπίσης, ἡ κρίση τοῦ Κοραῆ (1805: ιζ') πὼς ἓνα ἀπὸ τὰ λάθη τῶν γραμματικῶν τῆς μετὰ τὴν Ἄλωση ἐποχῆς εἶναι ἡ γλώσσα στὴν ὁποία εἶναι γραμμένες, δηλαδὴ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ, δείχνει –ἐμμέσως– τὴν ἀρνητικὴν κρίση καὶ γιὰ τὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως» τοῦ Μαυροκορδάτου, ἡ ὁποία εἶναι γραμμένη σὲ ἀρχαίζουσα μορφή τῆς γλώσσας μας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Παντελάκις (1909: 13) θεωρεῖ βασικὸ ἐλάττωμα τῆς ἐν λόγω γραμματικῆς τὸ γεγονὸς πὼς «εἰς 117 μικρὰς σελίδας τὴν ὕλην ὅλην συμπτύξας ἀλλαχοῦ μὲν εἶναι διεξοδικώτατος, [...] ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν συντομώτατος».

τῆς γραμματικῆς αὐτῆς τῆ μαρτυρᾶ καὶ ἡ εὐρεία διάδοση τοῦ κειμένου μὲ τὴν ἀναπαραγωγή του σὲ πολλὰ χειρόγραφα ἀντίτυπα.²⁰ Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ γραμματικὴ τοῦ Μαυροκορδάτου ἀποτέλεσε τὴ βάση γιὰ τὴ συγγραφὴ πολλῶν «θεματογραφιῶν», ἔνδειξη καὶ αὐτὸ τῆς μεγάλης τῆς σημασίας γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἐκτίμησης ποὺ ἔχαιρε στοὺς ἐκπαιδευτικοὺς κύκλους (γιὰ τὸ εἶδος τῶν «θεματογραφιῶν», βλ. παρακάτω).

Τὴ σχέση τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως» καὶ τοῦ ὑπὸ ἐκδοση κειμένου τὴν πραγματευόμεσθε παρακάτω, σὲ ξεχωριστὴ ἐνότητα.

β. Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῶν τῆς λέξεως σχημάτων

Ἡ ἀνέκδοτη πραγματεία σχετικὰ μὲ τὴν τέχνη τῆς πειθοῦς, αὐτὴ ποὺ φέρει τὸν τίτλο *Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν* (γιὰ τὴν ὁποία βλ. παρακάτω), ὀλοκληρώνεται μὲ τὰ ἐξῆς: «Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως τῶν δεόντων μακρότερα περὶ σχημάτων εἴρηται καὶ τέλος ἔλαβε τὰ τρία τῆς ῥητορικῆς ἀναγκαιότατα μέρη, τὰ δὲ λοιπὰ ἐν μέρει προσθήκης ἐν ἰδίῳ λεχθήσεται βιβλίῳ» (χφ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 458, φ. 494).

Ἐάν, λοιπόν, τὸ «τὰ δὲ λοιπὰ» ἀναφέρεται στὸν ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ «περὶ σχημάτων» καὶ ὄχι στὸ «τὰ τρία τῆς ῥητορικῆς ἀναγκαιότατα μέρη», βρισκόμαστε ἐνώπιον τῆς καταγραφῆς μιᾶς ἀκόμη προαναγγελλόμενης ἐργασίας τοῦ Μαυροκορδάτου. Σὲ αὐτὴν, δηλαδή, τὴν περίπτωσιν φαίνεται πὼς στὶς προθέσεις τοῦ Ἀλέξανδρου ἦταν νὰ συμπληρώσει μὲ πρόσθετο

²⁰ Ἐνδεικτικὰ σημειώνουμε πὼς τὰ χειρόγραφα ποὺ περιλαμβάνονται μόνον σὲ μία Βιβλιοθήκη, αὐτὴν τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, εἶναι ἔντεκα στὸν ἀριθμὸ: πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ τὰ χειρόγραφα 355 (113), 614 (117), 600 (132), 576 (192), 544 (212), 616 (213), 647 (214), 85 (631), 184 (674), 1219 καὶ 1379. Γιὰ τὰ χειρόγραφα αὐτά, βλ. τοὺς τρεῖς ἐκδεδομένους καταλόγους τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης καί, εἰδικότερα, τοὺς καταλόγους τῶν Litzica (1909), Camariano (1940) καὶ Caratașu (2004). Ἄς σημειωθεῖ, τέλος, πὼς ὁ κατάλογος τοῦ Caratașu περιλαμβάνει μέχρι καὶ τὸ χειρόγραφο 1350, συνεπῶς τὸ χειρόγραφο 1379 δὲν ὑπάρχει στοὺς καταλόγους ποὺ ἔχουν ἐκδοθεῖ.

ὕλικό τὸ παραπάνω τμήμα τῆς ρητορικῆς του, συγγράφοντας μία ξεχωριστὴ μελέτη, στὴν ὁποία καὶ θὰ διελάμβανε διεξοδικότερα τὰ σχετικὰ μὲ τὰ σχήματα λόγου. Πράγματι, στὸ χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 1433 (φ. 338r-350v) σώζεται κείμενο τὸ ὁποῖο ἐπιγράφεται *Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῶν τῆς λέξεως σχημάτων* καὶ τὸ ὁποῖο ταυτίζεται, ἐνδεχομένως, μὲ τὴ συγκεκριμένη προαναγγελία τῆς ρητορικῆς.²¹

Ἀκόμη, ὅμως, καὶ στὴν περίπτωση ἐκείνη ποὺ τὸ «τὰ δὲ λοιπὰ» σχετίζεται μὲ τὰ μέρη τῆς ρητορικῆς, τὸ κείμενο ποὺ προαναγγέλλεται θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ συμπλήρωμά της καὶ νὰ τὸ προσγράψουμε καὶ αὐτὸ στὰ γραμματικοῦ χαρακτήρα ἔργα τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων».²²

γ. «Περὶ συνδέσμων»

Στὸ 29ο κεφάλαιο τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως», ἡ ὁποία, ὅπως προαναφέραμε, κατόρθωσε νὰ φτάσει στὸ πιεστήριο τοῦ τυπογραφείου, διαβάζουμε τὰ ἐξῆς: «Καὶ Θεοῦ διδόντος ἐν ἰδίῳ συγγράμματι τὸ πολυσήμαντον ἐκείνων [ἐνν. τῶν συνδέσμων]

²¹ Ἄς σημειωθεῖ πὼς τὸ συγκεκριμένο ἀνέκδοτο κείμενο τοῦ Μαυροκορδάτου τὸ ἐπεξεργάζεται καὶ τὸ μελετᾷ ἤδη ὁ γράφων, προετοιμάζοντας τὴν ἔκδοσή του.

²² Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴν μᾶς ὀδηγεῖ, ἐνδεχομένως, ἡ παρουσία τῆς λέξης *βιβλίω* στὸ ἀπόσπασμα ποὺ μνημονεύσαμε, λέξη ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτο μὲ τὴ σημασία τοῦ κεφαλαίου. Ἔτσι, ὁ ἴδιος ἀκριβῶς ὅρος χρησιμοποιεῖται τόσο στὰ *Ἰουδαϊκά* (π.χ., «τῶν ἐν αὐτῷ [ἐνν. τόμῳ τῶν Ἰουδαϊκῶν] βιβλίων τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου»· Μαυροκορδάτος 1716: β': 1) ὅσο καὶ στὰ *Ῥωμαϊκά* (π.χ., «ἐν μὲν δὴ τῷδε τῷ πρώτῳ βιβλίῳ δεδήλωται»· Μαυροκορδάτος 2023: 154.5· ἄς σημειωθεῖ, σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο παραπομπῆς στὰ *Ῥωμαϊκά*, πὼς ὁ ἀριθμὸς δηλώνει τὴ σελίδα καὶ τὴν ἀράδα ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῆς ὁποίας τὴν ἐπιμέλεια εἶχε ὁ γράφων [βλ. Μαυροκορδάτος 2023], ἐνῶ τὸν ἴδιο τρόπο παραπομπῆς ἀκολουθοῦμε σὲ ὅλη τὴν παρούσα εἰσαγωγικὴ μελέτη), ἀλλὰ καὶ στὰ *Φροντίσματα*, τὰ ὁποία χωρίζονται σὲ δύο βιβλία, δηλαδὴ κεφάλαια (βλ. Μαυροκορδάτος 1805: 1 καὶ 105). Ἀνάλογος προβληματισμὸς ἐγείρεται καὶ σχετικὰ μὲ τὰ ἔργα *Περὶ κήρυκος λόγου ἐκκλησιαστικοῦ* καὶ *Περὶ πολιτικοῦ λόγου*, γιὰ τὰ ὁποῖα βλ. παρακάτω.

ἐκθησόμεθα. Πρὸς δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως ἀναπτύξω-
μεν. Ἰκανούσθω νῦν τάδε» (Μαυροκορδάτος 1745: 80).

Ἄπὸ τὸ παραπάνω, λοιπόν, ἀπόσπασμα πληροφορούμαστε πὼς ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε κατὰ νοῦ νὰ συντάξει –ἀγνοώντας ἐμεῖς σήμερα ἄν, τελικά, τὸ κατόρθωσε ἢ ὄχι– καὶ ἓνα ἀκόμη ἐγχειρίδιο σχετικὸ μὲ τὴ γραμματική, στὸ ὁποῖο θὰ συμπερι-
λαμβάνονταν –ἀνάμεσα, ἐνδεχομένως, σὲ ἄλλα– περαιτέρω πλη-
ροφορίες γιὰ τὸ ζήτημα τῶν συνδέσμων καὶ τῆς χρήσης τους.²³

δ. «Θεματογραφία τῆς γραμματικῆς»

Συναφὲς μὲ τὸ ἔργο τῆς ἐκδεδομένης «Γραμματικῆς περὶ Συντά-
ξεως» –καὶ στενὰ συνδεδεμένο μαζί της– φαίνεται πὼς ἦταν καὶ
τὸ τιτλοφορούμενο «Θεματογραφία τῆς γραμματικῆς», ἔργο τὸ
ὁποῖο ἀποδίδεται στὸν «ἔξ Ἀπορρήτων» μὲ τρόπο σαφὴ ἀπὸ δύο
βιβλιογραφικὲς ἀναφορές.

Ἡ πρώτη προέρχεται ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων
τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
στὴν Πάτμο, στὸν ὁποῖο διαβάζουμε: «ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ [ἐνν. τοῦ
Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου]. Τεῦχος ἐν σχήματι τετάρτου μι-
κροῦ σύγχρονον τοῖς ἀνωτέρω [ἐνν. τοῦ 18ου αἰώνα]. Περιέχει
ἐν φύλλοις 63 *Θεματογραφίαν τῆς γραμματικῆς*» (Σακελλίων
1890: 144).

Ἡ δευτέρα ἀναφορὰ εἶναι καταγεγραμμένη στὸν τέταρτο
τόμο τοῦ καταλόγου τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πα-
παδοπούλου-Κεραμέως. Συγκεκριμένα, τμῆμα τοῦ ὑπ' ἀριθμ.
154 χειρογράφου (φ. 70-131) φέρει τὸν τίτλο «“1716 αὐγούστου
22. Θέματα τῆς γραμματικῆς τοῦ ἐξ ἀπορρήτων” Ἀλεξάνδρου
Μαυροκορδάτου. Ἀρχ. “Κεφάλαιον α’. Ἀπὸ τόσον μεγάλον
σκότος” κτλ.»²⁴

²³ Ὑπενθυμίζουμε πὼς καὶ στὸ ὑπὸ ἔκδοση κείμενο ὑπάρχει σύντομη
ἀναφορὰ στοὺς παρατακτικούς συνδέσμους (βλ. 110.13-111.11).

²⁴ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς 1899: 140. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς ἴδια
εἶναι ἡ ἐναρκτήρια φράση τοῦ κειμένου τῶν δύο αὐτῶν χειρογράφων, ἐνῶ
ἴδιος περίπου εἶναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σελίδων τους, στοιχεῖα ποὺ ὀδηγοῦν
στὴν ὑπόθεση πὼς –κατὰ πᾶσα πιθανότητα– περιλαμβάνουν τὸ ἴδιο κείμε-
νο (τὴν ὑπόθεση αὐτὴν θὰ τὴν ἐπιβεβαιώσει, ἀσφαλῶς, ἢ θὰ τὴ διαψεύσει ἡ

Ἄξιζει, ὅμως, νὰ ἀναφέρουμε καὶ ἓνα σημεῖο τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου, στὸ ὁποῖο ὁ συγγραφέας μνημονεύει τὸ κειμενικὸ εἶδος τῆς «θεματογραφίας», συνδέοντάς το, κατὰ κάποιον τρόπο, μὲ τὸ δικό του σύγγραμμα *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*. Διαβάζουμε, συγκεκριμένα, λίγο πρὶν ὀλοκληρωθεῖ τὸ κείμενο:

«Ταῦτα τοίνυν προσδιορίσαντες, τὰ νῦν τοῦ σκοποῦ ἀρχόμενοι εἴπωμεν· τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ἐνεργητικῶν ἀπαιτεῖ πρὸ ἑαυτοῦ ὀνομαστικὴν προσώπου ἐνεργοῦντος καὶ μεθ' ἑαυτὸ αἰτιατικὴν προσώπου πάσχοντος, οἷον ὁ *καθηγητὴς φιλεῖ τὸν μαθητὴν*. Ἐκληπτέον δὲ τὰ ἐν τούτῳ τῷ εἶδει ῥήματα, μάλιστα ἐν χρήσει ὄντα τοῖς θεματογράφοις, εἰσὶ δὲ ταῦτα» (130.3-9). Καὶ ἀκολουθεῖ κατάλογος ρημάτων τῆς πρώτης κατηγορίας, τῶν ρημάτων, δηλαδή, ἐκείνων ποὺ συντάσσονται μὲ αἰτιατικὴ.²⁵

Τὸ γεγονός ὅτι τὰ ῥήματα τῆς πρώτης κατηγορίας ἦταν, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Μαυροκορδάτος, τὰ κατ' ἐξοχὴν χρησιμοποιούμενα στὶς «θεματογραφίες» ἐπιβεβαιώνεται ἕνα καὶ πλέον αἰῶνα ἀργότερα καὶ ἀπὸ τὴν παρακάτω μαρτυρία τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται, ταυτόχρονα, καὶ στὸ κειμενικὸ εἶδος τῆς «θεματογραφίας»: «Εἰς τὸν καιρὸν μου, οἱ διδάσκαλοι [...] ἔδιδον εἰς τοὺς μαθητὰς εἰς κοινὴν γλῶσσαν θέμα τῆς ἐπινοίας αὐτῶν ἠθικόν, ἢ ἱστορικόν, τοῦ ὁποῖου ὅλα τὰ ῥήματα ἔπρεπε νὰ ἦναι τοῦ πρώτου εἴδους, ἤγουν ἀπὸ τὰ συ-

μελέτη τῶν συγκεκριμένων χειρογράφων). Δὲν λείπουν, βέβαια, καὶ κάποιες ἀκόμη ἀναφορὲς στὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Μαυροκορδάτου, ὁ τρόπος, ὡστόσο, μὲ τὸν ὁποῖο καταγράφονται βιβλιογραφικὰ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὶς ἐγγράψουμε μὲ βεβαιότητα στὴν ἐργογραφία τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» (γιὰ τὶς ἀναφορὲς αὐτές, βλ., ἀναλυτικότερα, Τζελέπη 2023α: 105-108).

²⁵ Ἄξιζει νὰ ἀναφερθεῖ πῶς ἡ «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως» τοῦ Μαυροκορδάτου ἀποτελοῦσε ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐγχειρίδια πάνω στα ὁποῖα στηρίζονταν οἱ μαθητές, προκειμένου νὰ ἀνταποκριθοῦν στα κείμενα ποὺ περιλαμβάνονταν στὶς «θεματογραφίες». Αὐτό, τουλάχιστον, συνέβαινε στὴν Πατριάδα Σχολή, πληροφορία τὴν ὁποία διασώζει ἓνας ἀπὸ τοὺς διευθυντές της, ὁ Μ. Μαλανδράκης (1911: 62-63).

ντασσύμενα με αίτιατικήν. Τὸ θέμα τοῦτο μετεφράζετο Ἑλληνιστί ἀπὸ εἴκοσι, φερειπεῖν, μαθητάς». ²⁶

ε. Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν

Πλαί στα παραπάνω πρέπει, ἀσφαλῶς, νὰ προσθέσουμε καὶ δύο ἀκόμη μείζονα ἔργα τοῦ Μαυροκορδάτου, τὰ ὁποῖα δὲν σχετίζονται ἄμεσα με τὴ γλώσσα καὶ τοὺς κανόνες τῆς, ἀλλὰ ἀφοροῦν στὴν πετυχημένη χρῆση τῆς, ὅταν, δηλαδή, κάποιος ἔχει κατὰ νοῦ νὰ πείσει τὸν ἀκροατὴ του γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν λεγομένων του. Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ συγκεκριμένα ἔργα ἀφοροῦν στὴν τέχνη τῆς πειθοῦς. ²⁷

Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελεῖ –ἀναμφίβολα– τὸ προαναφερθὲν *Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν*, ἔργο γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ζαβίρας θὰ σημειώσῃ πῶς «σώζεται ἔτι χειρόγραφος», παρατήρηση πού ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύει μέχρι καὶ σήμερα. ²⁸

²⁶ Κοραῆς 1833: 126-127. Τὴν ἴδια αὐτὴν πληροφορία τὴ συναντοῦμε, με τὰ ἴδια σχεδὸν λόγια διατυπωμένη, καὶ σὲ ἄλλο –πρωιμότερο– σύγγραμμα τοῦ Κοραῆ, στοὺς «Στοχασμοὺς αὐτοσχεδίου» τοῦ *Προδρόμου Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης* (βλ. Κοραῆς 1805: οε').

²⁷ Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» γιὰ τὴ ῥητορικὴ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἐγχειρίδια ῥητορικῆς πού ὑπῆρχαν στὴν περίφημη Βιβλιοθήκη του. Ἐκεῖ συναντοῦμε τὰ ἐξῆς ἔργα: α) Ἑρμογένους *Τέχνη ῥητορικῆς* ἐν Παρησίοις 1530 (Iorga 1914: 15), β) *Τέχνη ῥητορικὴ Φραγκίσκου ἱερέως* τοῦ Σκούφου, Ἐνετίησι 1681 (Iorga 1914: 22), γ) Ἀωνόμου *περὶ ῥητορικῆς*, ἐν Ὁξονίᾳ 1676 (Iorga 1914: 22). Παράλληλα, συναντοῦμε καὶ ἀρκετὰ βιβλία με λόγους μεγάλων ρητόρων, πρωτίστως τῶν ἀποκαλούμενων ἀττικῶν.

²⁸ Ζαβίρας 1872: 168. Ἐνδεικτικά, ἄς ἀναφέρουμε τὰ φυλασσόμενα στὶς Βιβλιοθήκες Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους χειρόγραφα, ὅπως τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου (Λάμπρος 1895: 197), Ξηροποτάμου (Λάμπρος 1895: 215 καὶ 216) καὶ Παντελεήμονος (Λάμπρος 1900: 339). Ἐπίσης, χειρόγραφα τῆς *Συνόψεως τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν* ἀπόκεινται καὶ στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Πρόκειται, εἰδικότερα, γιὰ τὰ χειρόγραφα ὑπ' ἀριθμ. 121 (613), 148 (458), 149 (81) καὶ 1433, γιὰ τὰ ὁποῖα βλ., ἀντίστοιχα, Litzica 1909: 68, 78 καὶ 79 (ὑπενθυμίζουμε πῶς οἱ τυπωμένοι κατάλογοι τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς

Στὴν ἀρχή, λοιπόν, αὐτῆς του τῆς πραγματείας, ἡ ὁποία γράφτηκε καὶ αὐτή, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, κατὰ τὴν περίοδο τῆς διδασκαλίας του στὴ Σχολὴ Μανολάκη Καστοριανοῦ,²⁹ ὁ Μαυροκορδάτος ἀπαντᾷ στὸ ἐρώτημα «τί ἐστὶ ῥητορικὴ;» μὲ τὰ ἐξῆς: «ῥητορικὴ ἐστὶ τεχνικὴ δύναμις λόγων πιθανῶν ἐν πράγματι πολιτικῶ, τέλος ἔχουσα τὸ εὖ λέγειν». Ἀμέσως μετὰ, τακτοποιεῖ τὸ ὑλικό του σὲ τρία κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἀποκαλεῖ βιβλία.³⁰ Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ τὰ κεφάλαια «Περὶ εὐρέσεως», «Περὶ διαθέσεως» καὶ «Περὶ εὐφραδείας».

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸν ὄρο εὐφράδεια ὁ Μαυροκορδάτος τὸν διαχωρίζει σὲ τρία μέρη, στὴ σύνθεσιν, στὴ σύνταξιν καὶ στὸν σχηματισμόν. Τὸν τελευταῖο, πάλι, ὄρο τὸν ἐπιμερίζει στὸν τρόπον καὶ στὸ σχῆμα. Στὸ τελευταῖο, λοιπόν, τμῆμα τοῦ ἔργου γίνεται ἀναφορὰ στὰ σχήματα λόγου, μιὰ ἀναφορὰ ποὺ μᾶς θυμίζει, ἀφενός, τὸ *Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῶν τῆς λέξεως σχημάτων*, στὸ ὁποῖο ἀναφερθήκαμε νωρίτερα, καί, ἀφετέρου, φανερώνει πῶς καὶ αὐτὸ τὸ ἔργο ἔχει, ἐν τέλει, σχέση μετὰ τὴ γλώσσα.

ς. Περὶ κήρυκος λόγου ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Περὶ πολιτικοῦ λόγου

Παραμένοντας, ὅμως, στὸ ἔργο *Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν*, συναντοῦμε καὶ τὶς ἀκόλουθες δύο φράσεις: i) «Ἄλλὰ περὶ τούτων εἰρήσεται ἐν τῇ τοῦ κήρυκος λόγου ἐκκλησιαστικοῦ, Θεοῦ διδόντος» (χφ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 458, φ. 373) καὶ ii) «Καὶ ταῦτα μὲν εἰρήσθω ἐφ' ὅσον ἐνταῦθα· ἐν δὲ τῶ πολιτικῶ λόγῳ διαμακροτέρων λεχθήσεται» (χφ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 458, φ. 395).

Ἀκαδημίας περιλαμβάνουν μέχρι καὶ τὸ χειρόγραφο 1350, συνεπῶς τὸ χειρόγραφο 1433 δὲν ὑπάρχει στοὺς καταλόγους ποὺ ἔχουν ἐκδοθεῖ.

²⁹ Αὐτὸ ἰσχυρίζεται, γιὰ παράδειγμα, ὁ Ἀργυρόπουλος (1853: 36, ὑποσ. β).

³⁰ Γιὰ δύο ἀνάλογες περιπτώσεις μετὰ τὴ χρήση τῆς λέξης βιβλίον, βλ., ἐπίσης, τὰ ὅσα καταγράφουμε στὰ οἰκεία σημεία, σχετικὰ μετὰ τὰ ἔργα *Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῶν τῆς λέξεως σχημάτων* (σ. 18-19, καθὼς καὶ ὑποσ. 22), *Περὶ κήρυκος λόγου ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Περὶ πολιτικοῦ λόγου* (σ. 23-25).

Διαβάζοντας τὰ παραπάνω χωρία, προκύπτουν τὰ ακόλουθα ἐρωτήματα: Πρόκειται, ἄραγε, γιὰ δύο ξεχωριστὰ ἔργα ἢ γιὰ τμήματα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πονήματος, τὸ ὁποῖο θὰ εἶχε ὡς θέμα του τὴ ρητορικὴ στὸν λόγο τὸν πολιτικὸ καὶ στὸν λόγο τὸν ἐκκλησιαστικὸ; Ἡ, μήπως, ἀντίθετα, καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἔργα ἀποτελοῦσαν τμήμα τῆς *Συνόψεως τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν*; Καί, ἐπιπλέον, ποιά ὑπῆρξε ἡ τύχη τοῦ συγκεκριμένου ἔργου ἢ ἔργων;

Ἐνδιαφέρον, λοιπόν, παρουσιάζουν δύο σημεῖα τοῦ χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 1433, ποὺ διασώζουν τὴ *Σύνοψιν*, τὰ ὁποῖα καὶ φωτίζουν μὲ κάποιον τρόπο τὰ δύο πρῶτα ἀπὸ τὰ παραπάνω ζητήματα. Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ ἓνα παρασελίδιο σχόλιο τοῦ ἀντιγραφέα καὶ μία σημείωση ποὺ τίθεται στὸ τέλος τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ἴδιο.

Περατώνοντας, λοιπόν, τὸ ἔργο τὸ ἀφιερωμένο στὴ ρητορικὴ τέχνη, ὁ ἀντιγραφέας σημειώνει: «Οὐ προσέθετο δὲ ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ τὸ περὶ κήρυκος, μέχρι τούτου περάνας τὸ σύνταγμα, διὸ ζήτησον ἐτέροθι εὐρεῖν τοῦτο τὸ ἐλλεῖπον μέρος δηλ: τὸ περὶ κήρυκος» (φ. 304^r). Ἀπὸ τὴν ἄλλη, διαβάζουμε τὴν ἴδια ἀκριβῶς πληροφορία καὶ στὴν ὠα τοῦ φύλλου 264^r: «Ἄλλ' ὅμως οὐ προσέθετο τῷ ξυγγράμματι τὸ περὶ κήρυκος διαπόνημα ὁ διδάσκαλος».

Ἀπὸ τὰ χωρία, καταρχάς, αὐτὰ καί, συγκεκριμένα, ἀπὸ τὴ χρήση τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ («τὸ περὶ κήρυκος» καὶ «τὸ περὶ κήρυκος διαπόνημα»), φαίνεται πῶς τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Μαυροκορδάτου εἶχε, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, τὸν ἐνιαίον τίτλον *Περὶ κήρυκος* καὶ ἐπιμεριζόταν σὲ δύο –τουλάχιστον– κεφάλαια: τὸ πρῶτον ἦταν ἀφιερωμένο στὸν λόγο τὸν ἐκκλησιαστικὸ καὶ τὸ δεύτερον στὸν λόγο τὸν πολιτικόν.

Λαμβάνοντας, ὅμως, ὑπ' ὄψιν πῶς ἡ λέξη *βιβλίον*, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται στὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ παραπάνω χωρία, ὑπάρχει καὶ στὴ *Σύνοψιν τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν* καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴ λέξη κεφάλαιο,³¹ θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυρι-

³¹ Γιὰ μιὰν ἀνάλογη περίπτωση, βλ. παραπάνω τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο *Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῶν τῆς λέξεως σχημάτων* (σ. 18-19), καθὼς, ἐπίσης, καὶ τὴν ὑποσ. 22.

στοῦμε πὼς τὰ ἀφιερωμένα στὸν ἐκκλησιαστικὸ καὶ στὸν πολιτικὸ λόγο τμήματα ἦταν ἓνα ἀκόμη κεφάλαιο τῆς *Συνόψεως*, μὲ τὸν ἐνιαῖο τίτλο *Περὶ κήρυκος*, ἢ δύο κεφάλαια, μὲ τοὺς τίτλους «Περὶ κήρυκος λόγου ἐκκλησιαστικοῦ» καὶ «Περὶ πολιτικοῦ λόγου», τὰ ὁποῖα, ὡστόσο, ἢ δὲν ὑπάρχουν στὸ συγκεκριμένο χειρόγραφο³² ἢ δὲν πρόλαβε νὰ τὰ συγγράψει ὁ Μαυροκορδάτος. Ἐξ οὗ καὶ ἡ προτροπὴ τοῦ ἀντιγραφέα πρὸς τὸν ἀναγνώστη τοῦ ἔργου «ζήτησον ἐτέροθι εὑρεῖν τοῦτο τὸ ἐλλεῖπον μέρος». Καταληκτικά, ἃς σημειώσουμε πὼς τόσο ἡ φράση «τὸ ἐλλεῖπον μέρος» (ἐνν. τῆς *Συνόψεως*) ὅσο καὶ τὸ «οὐ προσέθετο τῷ συγγράμματι» (ἐνν. τῆς *Συνόψεως*) τῶν προαναφερθέντων χωρίων μᾶς ὀδηγεῖ στὸ νὰ ἀσπαστοῦμε ὡς πιθανὴ τὴν ὑπόθεσιν τὴν ὁποία κάναμε. Ἄγνοοῦμε, βέβαια, ἂν τὸ κεφάλαιο αὐτό, τὸ ὁποῖο προαναγγέλλει ὁ Μαυροκορδάτος μὲ τὸ «Θεοῦ διδόντος» καὶ τοὺς μέλλοντες «εἰρήσεται» καὶ «λεχθήσεται», ἔχει γραφτεῖ καί, στὴν περίπτωση ποὺ ἡ ἀπάντησιν σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα εἶναι θετική, ἄγνοοῦμε ἂν φυλάσσεται σὲ κάποια δημόσια ἢ ἰδιωτικὴ βιβλιοθήκη ἢ ἂν ἔχει ἀπωλεσθεῖ.

ζ. Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν³³

Ἐβδομο –καὶ ὕστατο– στὴ σειρά θὰ τοποθετήσουμε τὸ ὑπὸ ἔκδοσιν ἔργο, ἓνα ἔργο γλωσσικοῦ χαρακτήρα, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ γίνῃ ἐκτενέστερη ἀναφορὰ στὸ ὑπόλοιπο τμήμα τῆς παρούσας εἰσαγωγῆς. Εἰδικότερα, μετὰ τὴν περιγραφή τοῦ χειρογράφου, θὰ ἀναφερθοῦμε διεξοδικὰ στὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου ποὺ πε-

³² Ἐρευνα ὀλόκληρης τῆς χειρόγραφης παράδοσης τῆς *Συνόψεως τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν* θὰ μπορούσε, ἐνδεχομένως, νὰ φωτίσει τὸ ζήτημα, καθὼς ὑπάρχει τὸ ἐνδεχόμενον τὸ συγκεκριμένο τμήμα νὰ ὑπάρχει σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ σωζόμενα χειρόγραφα. Βλ., γιὰ παράδειγμα, τὰ ὅσα καταγράφουμε στὴν ὑποσ. 75 γιὰ τὸ ἐπιπλέον κεφάλαιο ποὺ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἐκδεδομένη «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», τὸ ὁποῖο, ὡστόσο, σώζεται σὲ ὅλα τὰ χειρόγραφα τοῦ ἔργου ποὺ φυλάσσονται στὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.

³³ Ὁ τίτλος τοῦ ἔργου ἔχει χρησιμοποιηθεῖ καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἀπὸ Ἑλληνες γραμματικούς, μὲ πρῶτον τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Δύσκολο (βλ. Hunger 1997: 382).

ριλαμβάνεται σὲ αὐτὸ καὶ στὸν ἀντιγραφέα ὁ ὁποῖος μᾶς τὸ διέσωσε. Ἐπίσης, θὰ θίξουμε τὸ ζήτημα τῆς διαφαινόμενης ἀποσπασματικότητάς του, τῆ σχέση του μὲ τὴν ἐκδεδομένη «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», καθὼς καί, τέλος, τὶς πιθανές του πηγές. Πρὶν, ὡστόσο, πραγματευτοῦμε τὰ συγκεκριμένα ζητήματα, ἅς καταγράψουμε κάποιες σκέψεις γιὰ τὴν πληθώρα τῶν γραμματικοῦ χαρακτήρα ἔργων στὸ corpus τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἡ γλῶσσα

Ἀπὸ ὅλα τὰ παραπάνω διαπιστώνουμε τὴν παρουσία πολλῶν γραμματικοῦ χαρακτήρα ἔργων στὸ ἐνεργητικὸ ἑνὸς ἀνθρώπου, μιὰ παρουσία ἣ ὁποία –ἀσφαλῶς– μόνο τυχαία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι. Ἐκδηλώνουν, ἀντίθετα, τὸ ἔμπρακτο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴ γλῶσσα καί, μάλιστα, ἓνα ἐνδιαφέρον ποὺ δὲν ἱκανοποιεῖ ἀπλᾶ καὶ μόνο τὴν προσωπικὴ του δίψα γιὰ μάθηση.³⁴ Ἀντίθε-

³⁴ Τὸ ἐνδιαφέρον του Μαυροκορδάτου γιὰ τὰ ζητήματα τῆς γλῶσσας καί, εἰδικότερα, τῆς διδασκαλίας της ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀπροσδόκητα καὶ μὲ ἕμμεσο τρόπο καὶ στὰ σχετικὰ μὲ τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς παρενθετικὰ τμήματα τῶν *Ῥωμαϊκῶν*. Ἀφιερώνει, γιὰ παράδειγμα, μιὰ ὀλόκληρη σχεδὸν παράγραφο (§ 25) τοῦ βιβλίου γ' (Μαυροκορδάτος 2023: 398.18-399.28) στοὺς γραμματικοὺς καὶ στὰ γραμματικά, μὲ ἄλλα λόγια, στὴ γραμματικὴ τέχνη καὶ στοὺς ἐπιφορτισμένους μὲ τὸ δύσκολο ἔργο τῆς διδασκαλίας της. Ἀνάμεσα, λοιπόν, στὰ ὅσα λέει ἐπισημαίνει α) τὴν ἀπουσία γιὰ κάποιο χρονικὸ διάστημα τῆς διδασκαλίας τῆς λατινικῆς γλῶσσας στὴ Ῥώμη καὶ β) τὴν εἰσαγωγὴ καὶ τὴν προοδευτικὴ ἀνάπτυξη τῆς διδασκαλίας της, ἣ ὁποία ὀδήγησε γ) στὴν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν «γραμματικῶν γυμνασίων» στὴν πόλη. Ἐπίσης, μνημονεύει δ) τὴ συγγραφὴ «παμπόλλων ποικίλης φιλομαθείας βιβλίων», ε) τὴν ἀπὸ κοινοῦ διδασκαλία γραμματικῆς καὶ ρητορικῆς τέχνης καί, τέλος, ς) τὴ θέσπιση βραβείων γιὰ τοὺς φιλομαθεῖς φοιτητές (γιὰ μιὰν ἀνάλογη περίπτωση ποὺ ἀφοροῦσε στὸν ἴδιο τὸν Μαυροκορδάτο, βλ. Τζελέπη 2023α: 76-77). Οἱ ἀναφορὲς αὐτὲς ξενίζουν, τουλάχιστον σὲ κάποιον βαθμὸ, καθὼς οἱ ἐκεῖ ἀναφερόμενοι Ῥωμαῖοι δὲν ὑπῆρξαν, κατ' οὐσίαν, συγγραφεῖς καί, συνεπῶς, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνταχθοῦν σὲ μιὰ ἐνότητα ποὺ εἶχε ὡς θέμα της, σύμφωνα μὲ τὴν πρόθεση τοῦ ἴδιου τοῦ Μαυροκορδάτου, τοὺς Ῥωμαίους συγγραφεῖς. Δείχνουν, ἂν μὴ τι ἄλλο, οἱ ἀναφορὲς αὐτὲς τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον τοῦ ἴδιου τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» γιὰ τὰ ζητήματα αὐτά. Γιὰ τὴν ἔφεση, τέλος, τοῦ

τα, ἡ συστηματικὴ καὶ ὀργανωμένη καταγραφὴ πολλῶν πλευρῶν τῆς γλώσσας, τόσο στὸ ἐπίπεδο τῆς ὀρθῆς χρήσης της, μὲ τὴν παράθεση, π.χ., τῶν συντακτικῶν της κανόνων (στὰ ἔργα γραμματικοῦ χαρακτήρα), ὅσο καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀποτελεσματικότητάς της, αὐτὴν ποὺ ἔχει ὡς ἀπώτερο στόχο τὴν πειθῶ (στὰ ἔργα ρητορικῆς), ἀποδεικνύει πῶς ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγχειρίδια ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσουν –κατὰ βούληση, ἀσφαλῶς, τοῦ συγγραφέα τους– ἐργαλεῖα στὰ χέρια τοῦ δασκάλου ὁ ὁποῖος θὰ εἶχε ὡς ἔργο του τὴ διδασκαλία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.³⁵

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰάκωβος Μάνος, ὁ ἐπικαλούμενος Ἀργεῖος, ἄνθρωπος τῆς οἰκογένειας τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐπισημαίνει πῶς ἡ ὅλη προσπάθεια τοῦ Ἀλέξανδρου εἶχε ὡς στόχο «τῶν καλῶν, καὶ τιμίων ἀγωγίμων τῆς οἰκείας παιδεύσεως μετὰ δώσων τοῖς ἐκεῖ φιλολόγοις». Καὶ ὁ Ἀργεῖος θὰ καταλήξει, λέγοντας καὶ τὰ ἐξῆς γιὰ τὸ διδακτικὸ –ἐν γένει– ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου:

«Εὐρῶν τοὺς ἐν τῇ πόλει Χριστιανούς οὐχ ὅπως φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθ' Ἑλληνας λόγου παντάπασιν ἐνδεῶς ἔχοντας, σύλλογον αὐτάρκη περὶ παιδείαν τῶν εὖ πεφυκότων συστησάμενος, πρῶτον μὲν τὰ ἤθη τούτων ἐρῶθύμιζε τῇ ἠθικῇ φιλοσοφίᾳ, [...] μετὰ δὲ τὰ περὶ τῆς ἐλλάδος γλώττης, καὶ τὰ περὶ τῆς θύραθεν φιλοσοφίας διδάγματα, οἷα φιλόστοργος πατήρ τοῖς εἰς παιδείαν εὖ πεφυκόσι, καὶ τῷ γένει προσήκουσι δαψιλῶς μετοχετεύσας διέδωκεν ἀφθόνως, τὴν αὐτῶν διάνοιαν ἐν βραχεῖ πολλῶν, καὶ καλῶν μαθημάτων μεστῶσας» (Ἀργεῖος 1716: χ.σ.).

Ποιά, ὅμως, μορφή τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας προέκρινε ὁ Ἀλέξανδρος ὡς τὴν πλέον κατάλληλη γιὰ τοὺς Ἑλληνας τῆς ἐποχῆς του;

Μαυροκορδάτου γενικότερα πρὸς τὰ γράμματα, βλ. Ἀργεῖος 1716, χ.σ. καὶ Μαυροκορδάτος 1879: 155 (ἐναλλακτικὰ, βλ. Τζελέπης 2023α: 32, ὑπόσ. 13).

³⁵ Ὑπενθυμίζουμε τὰ ὅσα καταγράψαμε στὴν ὑπόσ. 18 σχετικὰ μὲ τὸν ἀποδέκτη τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως», παρατήρηση ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ στὰ ὑπόλοιπα γραμματικοῦ χαρακτήρα ἔργα τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων».

Σὲ μιά του ἐπιστολὴ «τοῖς παισὶν» ἀναρωτιέται: «Ἔως πότε τῇ χύδην, ᾧ ποθεινότατοι, καὶ ἀγοραία διαλέκτῳ λεσχηνεύοντες [= ὁμιλοῦντες] οὐ παύεσθε; Δίμηνον ἤδη ἢ καὶ τρίμηνον παρήλακε, καὶ μηδὲν ἄχρι δεῦρο χάριτος ἀποστάζον, οὐδὲ βρύον ἡδυτῆτος, οὐδ' ἀττικουργές ἐπεστείλατε γράμμα. [...] Αὐταὶ εἰσιν αἱ ἐκπεπονημένοι καὶ ἀπηκριβωμένοι μελέται, ὥστε μὴ κατοκνεῖν οὐδὲ πρὸς τὸν φύντα αὐτὸν βαρβαρίζειν καὶ διαπταίειν [= τραυλίζω, μιλιῶ ἀκατανόητα].»

Ἐπίσης, σὲ ἓνα ἄλλο του γράμμα «τῷ ἐπεράστῳ Νικολάῳ», ἀφοῦ ἀναφερθεῖ σὲ δύο ἐπιστολὰς τοῦ γιοῦ του, «ἐλληνιστὶ καὶ τῇ ἀγοραία διαλέκτῳ γεγραμμένας», θὰ τὸν προτρέψει, λέγοντας: «Ἴθι κατὰ στίβον καὶ χρῶ μετ' ἐκλογῆς τοῖς εὐσημοτάτοις καὶ εὐηχοτάτοις ὀνόμασι, τοῖς ἀρμόζουσι καὶ προσφυέσι, καὶ πολὺς ἔσται σοι ἐντεῦθεν ὁ ἔπαινος».

Θὰ τὸν συμβουλέψει, παράλληλα, καὶ μὲ τὰ ἀκόλουθα: «Τὰς δὲ ποιητικὰς καὶ τὰς ἀήθεις [= ἀσυνήθιστες, παράδοξες] λέξεις ἴσθι μὲν, ἀλλὰ μὴ χρῶ παντελῶς αὐταῖς· μηδὲ μοι τοὺς πάλαι λογογράφους μάρτυρας προΐστασο· οἷς γὰρ ἐκεῖνοι, πάμπολλα συγγράψαντες, ἅπαξ ἢ δις ἐχρήσαντο, ταῦτα πῶς ἡμᾶς ἐκμιμεῖσθαι δεῖ, τοὺς πολὺ κατόπιν ὑστερίζοντας;»³⁶

Τὰ παραπάνω ἀποσπάσματα ἀποκαλύπτουν εὐγλωττα κάποιες ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου γιὰ τὴ γλώσσα· ἔτσι, πλάι στὴν ἐπιλογή τῶν κατάλληλων κάθε φορὰ λέξεων καὶ στὴν ἀποφυγὴ ποιητικῶν καὶ ἀσυνήθιστων γλωσσικῶν τύπων, βασικὸς ἄξονας τῶν πεποιθήσεών του γιὰ τὴ γλώσσα ὑπῆρξε ἡ ἀποδοκιμασία τῆς χύδην καὶ τῆς ἀγοραίας διαλέκτου, δηλαδὴ τοῦ βαρβαρίζειν,³⁷ καὶ ἡ υἰοθέτηση τοῦ ἀττικίζειν.³⁸

³⁶ Γιὰ τὰ τέσσερα αὐτὰ παραθέματα, βλ., ἀντίστοιχα, Μαυροκορδάτος 1879: 20, 23, 26 καὶ 25.

³⁷ Ἀνάλογη ἀναφορὰ στὴν ἔννοια τοῦ βαρβαρίζειν ἔχουμε καὶ στὰ Ῥωμαϊκά. Γράφει, λοιπόν, σχετικὰ μὲ τὸν βασιλιὰ Νουμά: «Ἄλλ' ὁ Νουμᾶς, [...] τὰ ἀσσάρια διένειμε τοῖς πολίταις, ἀφ' ὅτου καὶ τὸ ὄνομα δοκοῦσὶ τισὶ λαχεῖν νοῦμμοι λεγόμενα, ἅπερ ἄσπρα ἢ νῦν βαρβαρισθεῖσα καλεῖ φωνή» (Μαυροκορδάτος 2023: 42.23-27). Ἡ, ἀναφερόμενος στὰ ὀνόματα λαῶν, σημειώνει: «Δάκοι, οὗς νῦν ἢ βαρβαρισθεῖσα φωνὴ Ἐρδέλους καὶ Πογδά-

Δ. ΤΟ ΥΠΟ ΕΚΔΟΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἡ παρούσα ἐνότητα τῆς εἰσαγωγικῆς μελέτης ἔχει ὡς θέμα τῆς τὸ ἴδιο τὸ ὑπὸ ἐκδοσὴ κείμενο. Θὰ ἀσχοληθοῦμε, εἰδικότερα, μὲ τὰ ἀκόλουθα θέματα: θὰ περιγράψουμε, καταρχάς, τὸ χειρόγραφο ποὺ διασώζει τὸ κείμενο, ἐνῶ θὰ ἀναφερθοῦμε διεξοδικὰ στὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου ποὺ περιλαμβάνεται σὲ αὐτό, καθὼς καὶ στὸν ἀντιγραφέα χάρις στὸν ὁποῖο διασώθηκε μέχρι καὶ τὶς ἡμέρες μας. Θὰ πραγματευτοῦμε, κατόπιν, τὸ ζήτημα τῆς διαφαινόμενης ἀποσπασματικότητάς του, καθὼς καὶ τὴ σχέση του μὲ τὴν ἐκδεδομένη «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως». Ζήτημα ὕστα-

τους, ἴτοι Μολδάβους καὶ Βλάχους ἐκάλεσε» (Μαυροκορδάτος 2023: 767.26-28).

³⁸ Αὐτή, ὡστόσο, ἡ ἐπιστροφή στὸ γλωσσικὸ παρελθόν, δηλαδή «ἡ ροπὴ πρὸς τὴν ἀρχαία, ὅχι μόνον δὲν ἀποτελεῖ τεκμήριο συντηρητικότητας, ἀλλὰ, ἀντίθετα, συνδυάζεται μὲ τὰ πιὸ προοδευτικὰ κινήματα τοῦ ἐλληνικοῦ νοῦ», θὰ γράψει ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς (1989: 17). Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο μελετητὴ, «ἡ ἀνάστασις τῆς προγονικῆς δόξας, ἰδανικὸ ποὺ ἀρχίζει νὰ γίνε-ται ὀλοένα σαφέστερο στὴν συνείδηση τῶν Ἑλλήνων λογίων, ἔχει προϋπό-θεσις τὴν ἀκέραιη ἀποκατάστασις τῆς ἀρχαίας γλώσσας» (Δημαρᾶς 1989: 17). Ὅφείλουμε, ἐπίσης, νὰ ἔχουμε κατὰ νοῦ πὼς ὁ Μαυροκορδάτος φρό-ντιζε ἰδιαίτερα τὴ λέξη καὶ τὸ ὕφος τῶν κειμένων του, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ συντάξει ἓνα κείμενο ποὺ ἔμελλε νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας. Στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, ἀδιαφοροῦσε σὲ κάποιον βαθμὸ καὶ γιὰ τὸν καλλω-πισμὸ τοῦ κειμένου. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωσι τῶν «Ἐφημερί-δων» του (βλ. Μαυροκορδάτος 1909: 1-47), τὸ ὕφος τῶν ὁποίων ἀπέχει στὸ σύνολό του παρασάγγας ἀπὸ αὐτὸ τῶν ἄλλων κειμένων του. Ἐπ' αὐτοῦ, ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς (1909: β') θὰ γράψει πὼς ὁ λόγος στὸν ὁποῖο ὀφείλεται αὐτὸ εἶναι τὸ γεγονὸς πὼς τὸ ἐν λόγω κείμενο γράφθηκε «ἄνευ ἀξιωσέως τινος, ἀπλῶς μνήμης χάριν εἰς ἰδίαν τοῦ συγγραφέως χρῆσιν». Γιὰ τὴ γλώσσα, γενικά, τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων», βλ. καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ Bouchard (2016 καί, εἰδικότερα, τὶς σ. 13-14, τὶς ἀφορῶσις στὸν Ἀλέ-ξανδρο).

το θὰ ἀποτελέσει ἡ καταγραφή τῶν πιθανῶν του πηγῶν. Ἡ ἐνό-
τητα θὰ κλείσει μὲ τὶς ἀρχές ποὺ ἀκολουθήθηκαν κατὰ τὴν πα-
ρούσα κριτικὴ ἔκδοση.

1. Περιγραφή τοῦ χειρογράφου

Τὸ ὑπὸ ἔκδοση –ἀνέκδοτο μέχρι τὶς ἡμέρες μας– κείμενο περι-
λαμβάνεται στὸ χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς
Ἀκαδημίας 192 (576). Τὸ συγκεκριμένο χειρόγραφο εἶναι χαρ-
τῶο καὶ χρονολογεῖται στὸν 18ο αἰώνα. Εἰδικότερα, ἐὰν στηρι-
χτοῦμε στὴν περιγραφή τοῦ καταλόγου τῶν ἐλληνικῶν χειρο-
γράφων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, τὸν ὁποῖο
συνέταξε ὁ Litzica (1909: 94), ἡ συγγραφή του τοποθετεῖται
χρονικὰ ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1700-1717, τὰ ὁποῖα καλύπτουν ἓνα
τμήμα –τὸ ὕστατο– τῆς ζωῆς τοῦ Μαυροκορδάτου, καθὼς καὶ
κάποια χρόνια μετὰ τὸν θάνατό του, ὁ ὁποῖος ἐπῆλθε στὶς 23
Δεκεμβρίου τοῦ 1709.

Τὸ ἐν λόγῳ, λοιπόν, σύμμεικτο χειρόγραφο ἀριθμεῖ 192 σε-
λίδες (μὲ σύγχρονη ἀραβικὴ ἀρίθμηση) καί, ὅπως μᾶς
πληροφορεῖ καὶ ὁ Litzica (1909: 94), περιλαμβάνει καὶ ἓνα κεί-
μενο τὸ ὁποῖο τιτλοφορεῖται *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου
μερῶν*. Τὸ ἔργο αὐτὸ –θέμα τῆς παρούσας κριτικῆς ἔκδοσης–
καταλαμβάνει τὶς σελίδες 13 ἕως 50 τοῦ χειρογράφου καί, ὅπως,
ἄλλωστε, δηλώνει καὶ ὁ ἴδιος ὁ τίτλος του, πραγματεύεται ζη-
τήματα σύνταξης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καί, μάλιστα, στὴν
ἀρχαία της μορφή. Συντάκτης τοῦ κειμένου εἶναι, σύμφωνα μὲ
τὴν προμετωπίδα ἢ ὁποῖα βρίσκεται στὴ σελίδα 13 τοῦ χειρο-
γράφου, ὁ «σοφώτατος καὶ ὑψηλότατος τῶν καθ’ ἡμᾶς ἀνδρῶν,
Ἀλέξανδρος ὁ ἐξ Ἀποβόρων» (93.1-2).

2. Περιεχόμενο τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου

Πρῶτο μέρος

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ κειμένου καί, συγκεκριμένα, οἱ σελίδες 13
ἕως καὶ 28, λειτουργοῦν, κατὰ κάποιον τρόπο, ὡς εἰσαγωγὴ σὲ
ὀλόκληρη τὴ σύντομη αὐτὴν πραγματεία. Αὐτὸ ἀποκαλύπτει,

ἄλλωστε, καὶ ὁ ὑπότιτλος «Πρόληψις καὶ προθεωρία τῆς συντάξεως» (93.7). Σὲ αὐτό, λοιπόν, τὸ τμήμα συναντοῦμε γενικὲς πληροφορίες σχετικὰ μὲ α) τὰ ἄρθρα (93.9-98.23), β) τὶς ἀντωνυμίες (99.1-102.13), γ) τὶς προθέσεις (102.15-104.10), δ) τὰ ἐπιρρήματα (104.12-110.11) καί, τέλος, ε) τοὺς συνδέσμους (110.13-111.11).

Ἀναλυτικότερα, σὲ καθένα ἀπὸ τὰ παραπάνω πέντε τμήματα ὁ «ἔξ Ἀπορρήτων» διαλαμβάνει τὰ ἑξῆς:

α) Σχετικὰ μὲ τὰ ἄρθρα, ἀφοῦ γίνεῖ ἡ διάκρισή τους σὲ *προτακτικὰ καὶ ὑποτακτικὰ*,³⁹ καταγράφεται ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὰ συντάσσονται. Ἀναφέρονται, δηλαδή, οἱ λέξεις μὲ τὶς ὁποῖες μποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν μαζὶ στὸν λόγο (ὅπως οὐσιαστικά, ἀντωνυμίες, μετοχές, ρήματα, σύνδεσμοι, ἀκόμη καὶ ἄλλα ἄρθρα), ἢ θέση τους σὲ σχέση μὲ τὶς λέξεις αὐτές –τὸ ἄν, μὲ ἄλλα λόγια, πρέπει τὰ ἄρθρα νὰ προτάσσονται ἢ πρέπει νὰ ἀκολουθοῦν–, καθὼς καὶ ἡ πτώση, τὸ γένος καὶ ὁ ἀριθμὸς στὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ τεθοῦν, ἀνάλογα μὲ τὴ σύνταξη τῆς ἐκάστοτε φράσης.⁴⁰ Ἀναφορὰ εἰδικὴ γίνεται στὸ σχῆμα λόγου τοῦ ὑπερβατοῦ,

³⁹ Σύμφωνα μὲ τὸν ὀρισμὸ πὺ συναντοῦμε στὴ *Διονυσιάδα Γραμματικὴ* τοῦ Διονύσιου Πύρρου, «προτακτικὰ ἄρθρα εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δέχονται πνεύματα μόνον, ἢ τόνους: δηλ. ὁ, ἡ, τό, οἱ, αἱ, τά», ἐνῶ «ὑποτακτικὰ ἄρθρα εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δέχονται καὶ πνεῦμα καὶ τόνον», δηλαδή ἡ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία ὅς, ἡ, ὅ (Πύρρος 1827: 11). Ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδάτος λέει γιὰ τὴν κύρια χρήση τῶν *προτακτικῶν* ἄρθρων: «χρώμεθα τοῖς προτακτικοῖς ἄρθροις εἰς δῆλωσιν ὀρισμένου τινὸς πράγματος» (Μαυροκορδάτος 1745: 1), ἐνῶ γιὰ τὰ *ὑποτακτικὰ* ἐπισημαίνει πὺς «ὑποτακτικὰ δὲ λέγεται τοῖς προτασσομένοις ὀνόμασιν ὑποτασσόμενα» (Μαυροκορδάτος 1745: 4).

⁴⁰ Στὴν περίπτωση αὐτὴν τῆς ἐναλλαγῆς τῶν πτώσεων, ὁ Μαυροκορδάτος χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο *μετάβασις*. Τὸν ὄρο αὐτὸν θὰ τὸν συναντήσουμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄρθρα (94.1) καὶ γιὰ τὶς ἀντωνυμίες (102.8), γιὰ τὰ ἐπίθετα (119.1), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ρήματα (124.12), συνολικὰ εἴκοσι μῖα φορὲς σὲ ὀλόκληρο τὸ κείμενο. Εἰδικὴ μνεῖα κάνει ὁ συγγραφέας, σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς *μεταβάσεως*, καὶ στὴν ἀποκαλούμενη ἀπὸ τὰ ἐγχειρίδια συντακτικοῦ *ἔλξη τοῦ ἀναφορικοῦ* (96.15-21· βλ. Τζάρτζανος 2000: 40-41).

εἰδικότερα γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ ἓνα ἄρθρο τοποθετηθεῖ πλάι σὲ ἓνα ἄλλο ἄρθρο.⁴¹

β) Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ ἀναφορὰ στὶς ἀντωνυμίες. Καταγράφονται, καταρχάς, τὰ εἶδη τους (πρωτότυπον [= προσωπικές],⁴² κτητικὸν ἢ παράγωγος,⁴³ δεικτικόν, ἀναφορικόν,⁴⁴ σύνθετον [= αὐτοπαθητικές]⁴⁵ καὶ ἀλληλοπαθές), μὲ ἐπιμέρους λεπτομέρειες γιὰ τὸ κάθε εἶδος, σχετικὲς μὲ τὴ χρήση –σωστὴ καὶ λαυθασμένη– καὶ τὴ σημασία τους ἢ τὴ σύνδεσή τους μὲ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου, ὅπως μὲ τὰ οὐσιαστικά, τὰ ἄρθρα, τὰ ῥήματα ἢ

⁴¹ Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὑπερβατοῦ (γιὰ τὸ ὁποῖο, βλ. Τζάρτζανος 2000: 171), γράφει ὁ Μαυροκορδάτος, «συνθήκη λόγου [= ὁ τρόπος, δηλαδή, μὲ τὸν ὁποῖο συντίθενται οἱ λέξεις ἐντὸς τῆς φράσης] ἀποτελεῖται βελτίων» (98.12).

⁴² Σύμφωνα μὲ τὸν Διονύσιο Πύρρο, τὰ εἶδη τῶν ἀντωνυμιῶν εἶναι «ἐννέα: δηλ. τρεῖς αἱ πρωτότυποι: ἐγώ, σύ, ἐκεῖνος, ἐκ τῶν ὁποίων γίνονται αἱ ἄλλαι ἕξι: δηλ. αἱ κτητικαί, αἱ δεικτικαί, αἱ ἀναφορικαί, αἱ σύνθετοι, αἱ ἀλληλοπαθεῖς, αἱ ἐρωτηματικαί, καὶ αἱ ἀόριστοι» (Πύρρος 1827: 32).

⁴³ Καὶ ὁ Θεόδωρος Γαζής, ἐπίσης, ὀνομάζει τὶς κτητικὲς ἀντωνυμίες καὶ παραγώγους (βλ., ἀντίστοιχα, γιὰ τὶς δύο αὐτὲς ὀνομασίες, Gaza 1540: 254 καὶ 634). Ἡ ὀνομασία τους ὀφείλεται, προφανῶς, στὸ γεγονός πὼς παράγονται, ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ Διονύσιος Πύρρος (βλ. προηγούμενη ὑποσ.) ἀπὸ τὶς πρωτότυπες.

⁴⁴ Ἀναφορικὲς ὀνομάζει ὁ Μαυροκορδάτος τὶς ἀντωνυμίες ποὺ ἡ γραμματικὴ ἀποκαλεῖ ὀριστικὲς ἢ ἐπαναληπτικὲς (βλ., γιὰ παράδειγμα, Οἰκονόμου 2019: 138-139), ἐνῶ τὶς ἀναφορικὲς τὶς ὀνομάζει ὑποτακτικὰ ἄρθρα (βλ. 93.11-19, καθὼς καὶ ὑποσ. 39). Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὀφείλουμε νὰ ἐπισημάνουμε μίαν σημαντικὴ διαφοροποίηση ποὺ συναντοῦμε στὸ κείμενο τοῦ Μαυροκορδάτου σὲ σχέση μὲ αὐτὸ τοῦ Θ. Γαζή, ὁ ὁποῖος ἀποτέλεσε πηγὴ τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» στὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα. Συγκεκριμένα, ὁ Γαζής γράφει: «οὐ καθάπερ δὴ αἱ ἀναφορικαί, οὕτω τοι καὶ αἱ δεικτικαὶ ἀντὶ προλεχθέντων ὀνομάτων λαμβάνονται τινων, ἀλλ' ἀντὶ τῶν δεικτικῶς ἐξενεχθῆναι μὴ δυναμένων» (Gaza 1540: 641). Ἀντίθετα, ὁ Μαυροκορδάτος –προφανῶς παρερμηνεύοντας τὴ φράση– γράφει: «αἱ μὲν δεικτικαὶ ἀντὶ τῶν δεικτικῶς λεγομένων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀντὶ προλεχθέντων ὀνομάτων λαμβάνονται, αἱ δὲ ἀναφορικαὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν μὴ δυναμένων δεικτικῶς ἐξενεχθῆναι» (100.10-13).

⁴⁵ Γιὰ τὴν ὀνομασία τῶν ἀποκαλούμενων αὐτοπαθητικῶν ἀντωνυμιῶν ὡς σύνθετων, βλ., γιὰ παράδειγμα, Gaza 1540: 645 καὶ Πύρρος 1827: 33.

ἀκόμη καὶ μὲ ἄλλες ἀντωνυμίες. Ξεχωριστή, ἐπίσης, ἀναφορὰ γίνεται στὸ ζήτημα τῆς αὐτοπάθειας⁴⁶ καὶ τῆς ἐπαναφορᾶς⁴⁷ καί, εἰδικότερα, στὴ σωστὴ καὶ στὴ λανθασμένη χρῆση τῶν δύο αὐτῶν φαινομένων (στὴ δευτέρη αὐτὴν περίπτωση πρόκειται γιὰ περίπτωση σολοικισμοῦ).

γ) Τὴ διάκριση τῶν προθέσεων σὲ μονοσύλλαβες καὶ δισύλλαβες ἀκολουθεῖ ἡ ἀναφορὰ στὴ σύνταξη τῆς καθεμιᾶς, δηλαδὴ καταγράφονται οἱ πτώσεις μὲ τὶς ὁποῖες συντάσσονται, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο βασικοὶ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὸν λόγο: εἴτε, δηλαδὴ, δημιουργώντας ἐμπρόθετους προσδιορισμοὺς εἴτε κατὰ τὴ σύνθεση τῶν λέξεων. Ἡ συγκεκριμένη, συνεπῶς, ἐνότητα πραγματεύεται μόνο τὶς κύριες προθέσεις καὶ ὄχι τὶς καταχρηστικές.⁴⁸

Ἀναφορὰ, ἐπίσης, γίνεται στὸ φαινόμενο τῆς ἀναστροφῆς τῆς πρόθεσης (βλ. Τζάρτζανος 2000: 74), καθὼς καὶ στὴ διαφορετικὴ χρῆση κάποιων προθέσεων στὸν λόγο τὸν ποιητικὸ καὶ στὴν πεζογραφία. Μνημονεύει, γιὰ παράδειγμα, τὶς διαφορετικὲς μορφὲς ποὺ μποροῦν νὰ λάβουν οἱ προθέσεις (π.χ., ὑπὲρ καὶ ὑπεῖρ) ἢ καταγράφει μὲ ποιὸν τρόπο ἐπενεργεῖ ἐπάνω τους τὸ φαινόμενο τῆς ἐκθλιψῆς. Καταγράφονται, τέλος, ὅλοι οἱ δυνατοὶ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους μπορεῖ μιὰ πρόθεση νὰ τοποθετηθεῖ πλάι σὲ ἓνα οὐσιαστικόν. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες «περὶ τῆς τούτων σημασίας» ὁ Μαυροκορδάτος παραπέμπει στὸ ἔργο

⁴⁶ Τὴν αὐτοπάθεια τὴν ὀρίζει ὁ Μαυροκορδάτος μὲ τὰ ἐξῆς: «ἡνίκα τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἐνεργεῖ τε καὶ πάσχει» (100.17-18).

⁴⁷ Στὸ ἐρώτημα «τί ἐστὶν ἐπαναφορὰ;» ὁ Μαυροκορδάτος ἀπαντᾷ, στὸ ἀνέκδοτο ἔργο του *Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν*, μὲ τὰ ἐξῆς: «ὅταν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἢ κόμματος ἢ τοῦ ἰσοδυναμοῦντος δύο ἢ πλείω κῶλα ἄρχηται» (χφ. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γαλλίας Supplément grec 649, φ. 102).

⁴⁸ Καὶ στὴν ἐκδεδομένη «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως» ὁ Μαυροκορδάτος περιορίζεται στὶς κύριες προθέσεις, αὐτές, δηλαδὴ, ποὺ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ σχηματίσουν σύνθετες λέξεις, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς καταχρηστικὲς προθέσεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται μόνο σὲ ἐμπρόθετους προσδιορισμούς (Μαυροκορδάτος 1745: 83-112· γιὰ τὶς δύο αὐτὲς κατηγορίες τῶν προθέσεων, βλ. Οἰκονόμου 2019: 246).

τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρως (102.25-27), ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος συμπληρώνει τὰ ἐδῶ λεγόμενά του στὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως» (βλ. Μαυροκορδάτος 1745: 83-112).

δ) Ἐκτενέστερη, σὲ σχέση μὲ τὰ προηγούμενα, εἶναι ἡ ἀναφορὰ στὰ ἐπιρρήματα, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦνται ἀρχικά, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο, σὲ ἕξι κατηγορίες. Ἔτσι, ἔχουμε τὰ λεγόμενα χρονικὰ ἐπιρρήματα, τὰ ποιότητος, τὰ μεσότητος,⁴⁹ τὰ ἀθροιστικά, τὰ ἀπαγορευτικά καὶ τὰ εὐκτικά. Πλάι, ὡστόσο, σὲ αὐτὰ μνημονεύει ὁ συγγραφέας πρὸς στιγμὴν καὶ τὰ ἀποκαλούμενα ἀπὸ τὸν ἴδιο σχελιαστικά, θαυμαστικά, θετικά,⁵⁰ τὸ κλητικὸ ᾧ (104.19-20) καὶ τὰ τοπικά, καθὼς καὶ τὰ συγκριτικά, ἐπικρυσπτικά, διαιρέσεως, τάξεως καὶ ποσότητος (105.2 καὶ 107.7-8), ἀνεβάζοντας ἔτσι τὰ εἴδη τῶν ἀναφερθέντων μέχρι στιγμῆς ἐπιρρημάτων στὰ δεκαπέντε.⁵¹

⁴⁹ Στὴν πραγματικότητα, τὰ ἐπιρρήματα μεσότητος ταυτίζονται μὲ τὰ ποιότητος, ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ Λάσκαρις: «τούτων δὲ [ἐνν. τῶν ἐπιρρημάτων ποιότητος] ὅσα γίνονται ἀπὸ τῆς γενικῆς πληθυντικῆς, καὶ μεσότητος προσαγορεύονται. οἷον σοφῶς, ἀπὸ τῶν σοφῶν. καλῶς, ἀπὸ τῶν καλῶν» (Lascaris 1557: 78). Τὴν ἴδια ἄποψη συναντοῦμε καὶ στὸ ἔργο τοῦ Γαζῆ (Gaza 1540: 89-90), ἐνῶ ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἄποψη τοῦ Μιχαὴλ Σύγγελο στὸ δικό του γραμματικὸ σύγγραμμα: «οὐκ ἀπὸ τοῦ σημαυνομένου τὴν κλησιν ἔλαχον [ἐνν. τὰ μεσότητος ἐπιρρήματα], ἀλλ' ἀπὸ τῆς γενικῆς τῶν πληθυντικῶν τριγενῶν ὀνομάτων, ἐξ ὧν γίνονται, τῆς μέσης οὔσης τῶν τριῶν γενῶν» (Σύγγελος 1745: 219).

⁵⁰ Ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ δίνει ὁ Μαυροκορδάτος (δηλαδή, τὸ γραπτέον ἡμῖν καὶ τὸ ρητέον) γιὰ τὰ ἀποκαλούμενα ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐπιρρήματα θετικά, καταλαβαίνουμε ὅτι ἀναφέρεται στὰ ἐπιρρήματα θέσεως, ὄνομα τὸ ὁποῖο συναντοῦμε στὸ ἔργο τοῦ Λασκάρως καὶ τοῦ Γαζῆ (βλ., ἀντίστοιχα, Lascaris 1557: 79 καὶ Gaza 1540: 90). Ὡστόσο, ἡ ὀνομασία ποὺ δίνει στὰ συγκεκριμένα ἐπιρρήματα ὁ Μιχαὴλ Σύγγελος (1745: 214-215) συμφωνεῖ μὲ αὐτὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, στοιχεῖο ποὺ –ἀνάμεσα σὲ ἄλλα– φανερώνει τὴ συγγένεια τῶν δύο ἔργων (βλ. καὶ τὴν ἀντίστοιχη ἐνότητα).

⁵¹ Ἀκόμη καὶ μὲ τὰ ἐπιπλέον δέκα εἴδη τῶν ἐπιρρημάτων ποὺ ἀναφέρονται στὴ συνέχεια, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τους (ἀνέρχονται, τελικά, στὰ εἴκοσι πέντε) δὲν ἀγγίζει τὴν πραγματικότητα, καθὼς τὰ εἴδη τῶν ἐπιρρημάτων εἶναι πολὺ περισσότερα. Ἄς ἀναφέρουμε, ἐνδεικτικά, πῶς ὁ Διονύσιος Πύρρος (1827: 35) ἐπισημαίνει πῶς ὁ ἀριθμὸς τους ἀνεβαίνει «ἐπέκει-

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ εἶδη, καταγράφονται, εἰσαγωγικά, οἱ τρεῖς δυνατὲς συντάξεις τῶν ἐπιρρημάτων, τὸ γεγονός, δηλαδή, πῶς κάποια ἀπὸ αὐτὰ συντάσσονται μὲ ρήματα (τιθέμενα πρὶν ἢ μετὰ ἀπὸ αὐτά), κάποια μὲ ὀνόματα (στὴν περίπτωση αὐτὴν ἐπισημαίνει ὁ συγγραφέας καὶ τὴν πτώση στὴν ὁποία τίθεται τὸ ὄνομα) καί, τέλος, κάποια συνοδεύουν ἄλλοτε οὐσιαστικὸ καὶ ἄλλοτε ρῆμα.

Ἡ βασικὴ παρατήρηση γιὰ τὰ χρονικὰ ἐπιρρήματα ἀφορᾷ στοὺς χρόνους πλὴν στοὺς ὁποίους μποροῦν –ἢ δὲν μποροῦν– νὰ τοποθετηθοῦν, καθὼς καὶ στὴ χρῆση κάποιων ἀπὸ αὐτὰ (συγκεκριμένα, τῶν ἐπιρρημάτων πρὶν καὶ ἕως)⁵² ὡς συνδέσμων ποὺ εἰσάγουν δευτερεύουσες προτάσεις μὲ ρῆμα ἢ μὲ ἀπαρέμφατο. Γιὰ τὰ ἐπιρρήματα ποιότητος (δηλαδή, τὰ «ποιόν τι πράγμα δηλοῦντα»· 106.18-19) ἢ τὰ ἀποκαλούμενα μεσότητος δίνονται παραδείγματα ρημάτων μὲ τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν.⁵³ Παρομοίως, καταγράφονται οἱ πτώσεις μὲ τίς ὁποῖες συντάσσονται τὰ ἀθροιστικά ἢ ἀθροίσεως καὶ τὰ ὁμοτικά ἐπιρρήματα, καθὼς καὶ οἱ χρόνοι ποὺ συνοδεύουν τὰ ἐρωτηματικά καὶ τὰ βεβαιωτικά.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ παρατήρηση ποὺ ἀφορᾷ στὰ ἀπαγορευτικά (δηλαδή, στὸ μὴ καὶ στὸ οὐ) ἔχει νὰ κάνει μὲ τίς ἐγκλίσεις καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ μποροῦν νὰ τὰ συνοδεύουν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ δυνατότητα συνδυασμοῦ τους, τόσο μεταξὺ τους ὅσο καὶ μὲ ἄλλες λέξεις (π.χ., μὲ οὐσιαστικά, μετοχές ἢ ἀπαρέμφατα). Εἰδικὰ γιὰ τὸ μὴ ὁ συγγραφέας ἐπισημαίνει καὶ τὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς ὑποτακτικὸς σύνδεσμος, ἀλλὰ καὶ ἀναλύει

να τῶν ἑκατὸν τεσσαράκοντα πέντε, τὰ ὁποῖα λαμβάνουν τὰς ὀνομασίας των ἀπὸ τὰς περιστάσεις αὐτῶν».

⁵² Στὴ δυνατότητα ἀπαρεμφατικῆς σύνταξης τοῦ πρὶν ἐπανέρχεται ὁ Μαυροκορδάτος καὶ στὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως» (βλ. Μαυροκορδάτος 1745: 78).

⁵³ Γιὰ τὰ ἐπιρρήματα ποιότητος καταγράφονται περισσότερα παραδείγματα στὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως» (βλ. Μαυροκορδάτος 1745: 77).

τὸ πῶς ἐπηρεάζει τὴν ἐγκλιση τῆς δευτερεύουσας τὸ ρῆμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο αὐτὴ ἐξαρτᾶται.⁵⁴

Μετὰ ἀπὸ τὰ εὐκτικὰ ἐπιρρήματα, μνημονεύονται καὶ τὰ παρακελευστικά, τὰ αὐθυπότακτα, τὰ ἀρνήσεως ἢ ἀποφατικά καὶ τὰ καταφατικά, τὰ εἰκασμοῦ, τὰ ὁμοιώσεως, δείξεως, ἀνέσεως, ἀποστάσεως, καθὼς καὶ τὰ ἀποθετικά (π.χ., τὸ εἶεν καὶ τὸ ἔστω). Γιὰ τὰ ἐπιρρήματα αὐτὰ καταγράφονται οἱ δυνατὲς ἐγκλίσεις, καθὼς καὶ τὰ δυνατὰ πρόσωπα μὲ τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ συνταχθοῦν, ἐνῶ ἐπισημαίνονται καὶ οἱ δυνατοὶ συνδυασμοὶ τους μὲ τὰ ἄρθρα, τόσο τὰ προτακτικά ὅσο καὶ τὰ ὑποτακτικά, ἢ χρῆση τους πλὰι στὶς προθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ θέση τους ἐντὸς τῆς πρότασης, ἄν, δηλαδὴ, προηγοῦνται ἢ ἔπονται τῶν λέξεων τὶς ὁποῖες συνοδεύουν.

ε) Τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ πρώτου τμήματος τοῦ κειμένου ποὺ περιλαμβάνεται στὸ ὑπὸ ἐξέταση χειρόγραφο ἀναφέρεται στοὺς συνδέσμους καί, εἰδικότερα, στοὺς συνδέσμους τοὺς παρατακτικούς, αὐτούς, δηλαδὴ, ποὺ «τὰ ὅμοια συνάπτουσι» (110.16-17).⁵⁵ Μετὰ ἀπὸ τὴν πρώτη παρατήρηση γιὰ τὴ βασικὴ τους λειτουργία –νὰ συνδέουν, δηλαδὴ, ὅμοιους ὅρους–, ἀκολουθεῖ εἰδικότερη ἀναφορὰ σὲ κάποια εἶδη παρατακτικῶν συνδέσμων, ὅπως τοὺς συμπλεκτικούς καὶ τοὺς ἀντιθετικούς, στοὺς δυνατοὺς συνδυασμοὺς μεταξὺ τους, ἀλλὰ καὶ στὴ θέση στὴν

⁵⁴ Κατ' οὐσίαν, καταγράφει τὴν ἀποκαλούμενη ἀπὸ τὰ συντακτικὰ εὐκτικὴ τοῦ πλαγίου λόγου, δηλαδὴ τὴν εὐκτικὴ ἐκείνη ποὺ τοποθετεῖται σὲ μία δευτερεύουσα πρόταση, ὅταν τὸ ρῆμα ἐξάρτησης εἶναι χρόνου ἱστορικοῦ (βλ. Τζάρτζανος 2000: 102).

⁵⁵ Ἀντιθέτως, στὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως» ὁ Μαυροκορδάτος κάνει λόγο γιὰ τοὺς ὑποτακτικούς συνδέσμους καὶ τὴ χρῆση τους (Μαυροκορδάτος 1745: 80-83). Ἄς μὴν ξεχνοῦμε, ἐπίσης, πὼς ὁ Μαυροκορδάτος στὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως» ὑπόσχεται περαιτέρω ἀνάπτυξη τοῦ ζητήματος τῶν συνδέσμων σὲ ξεχωριστὸ σύγγραμμα: «καὶ Θεοῦ διδόντος ἐν ἰδίῳ συγγράμματι τὸ πολυσήμαντον ἐκείνων [ἐνν. τῶν συνδέσμων] ἐκθησόμεθα. Πρὸς δὲ καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως ἀναπτύξωμεν» (Μαυροκορδάτος 1745: 80· βλ. καὶ τὰ ὅσα καταγράψαμε στὸ οἰκεῖο τμῆμα τῆς παρούσας εἰσαγωγικῆς μελέτης, στὴν ἐνότητα τῆ σχετικῆ μὲ τὰ γραμματικοῦ χαρακτῆρα ἔργα τοῦ Μαυροκορδάτου).

ὁποῖα μποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν ἐντὸς τῆς περιόδου (εἴτε ὡς πρώτη εἴτε ὡς δεύτερη λέξη).

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ, κλείνοντας τὸ πρῶτο αὐτὸ τμήμα, πὼς σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ πρῶτο μέρος –συνήθεια ποὺ ἀκολουθεῖται ἀπαρέγκλιτα καὶ στὸ ἐπόμενο τμήμα–,⁵⁶ προκειμένου νὰ στηρίξει ὁ «ἐξ Ἀπορρήτων» τὶς παρατηρήσεις καὶ τὶς ἐπισημάνσεις του, χρησιμοποιεῖ πλῆθος παραδειγμάτων, ἄλλοτε δημιουργημένων –τόσο ἀπὸ συντάκτες ἄλλων γραμματικῶν ἐγχειριδίων ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο– καὶ ἄλλοτε ἀντλημένων ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἢ μεταγενέστερων κειμένων τῆς γραμματείας μας, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἢ ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν Γραφῶν.

Δεύτερο μέρος

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ δεύτερο μέρος τοῦ κειμένου, οἱ ὑπόλοιπες, δηλαδή, σελίδες τοῦ τμήματος τοῦ χειρογράφου ποὺ μελετοῦμε, ἀπὸ τὴν 29 ἕως καὶ τὴν 50, φέρει τὸν τίτλο ὀλόκληρου τοῦ κειμένου, δηλαδή τὸ *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*, καὶ ἀναπτύσσεται, καταρχάς, σὲ αὐτὸ τὸ ζήτημα τοῦ σολοικισμοῦ καὶ τοῦ «εὖ συντάττειν». Κατόπιν, ὁ συγγραφέας ὑπείσέρχεται, ὅπως δηλώνουν καὶ οἱ ἀντίστοιχοι τίτλοι τῶν ἐπιμέρους ἐνοτήτων, σὲ πέντε εἶδη συμφωνίας μεταξὺ τῶν μερῶν τοῦ λόγου καί, εἰδικότερα, στὴ συμφωνία τῶν οὐσιαστικῶν μὲ τὰ ἐπίθετα, τῶν ἀναφορικῶν ἀντωνυμιῶν μὲ τὶς λέξεις τὶς ὁποῖες προσδιορίζουν καὶ τῶν ὀνομάτων μὲ τὰ ρήματα. Ὑστατα εἶδη συμφωνίας τοποθετοῦνται στὸ κείμενο αὐτὰ τῶν ἀποκαλούμενων μεταβάσεων «τῶν ὀνομάτων τε καὶ τῶν ῥημάτων εἰς ἅς μεταβαίνουσι πτώσεις» (112.24-25).

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτο ζήτημα, ἅς καταγράψουμε τὰ ἐξῆς. Οἱ δυνατὲς συντάξεις εἶναι, κατὰ τὸν Μαυροκορδάτο, τρεῖς: τὸ *συντάττειν ἀπλῶς*, τὸ *εὖ συντάττειν* καὶ τὸ ἀντίθετό του, δηλαδή ὁ

⁵⁶ Ἐκτός, βέβαια, ἀπὸ τὸ ὑπὸ ἐξέταση κείμενο, ὁ Μαυροκορδάτος ἐνεργεῖ ἀναλόγως καὶ στὰ ἄλλα του γραμματικὰ ἐγχειρίδια, τόσο στὴν ἐκδεδομένη γραμματικὴ του (Μαυροκορδάτος 1745) ὅσο καὶ στὴν ἀνέκδοτη πραγματεία του περὶ ρητορικῆς τέχνης.

ἀποκαλούμενος *σολοικισμός*. Ἡ πρώτη μορφή τῆς σύνταξης ἰσοδυναμεῖ με «τὸ τὰ μέρη τοῦ λόγου ἀλλήλοις παρατιθέναι» (112.5-6), ἐνῶ ἡ δεύτερη με τὸ «καταλλήλως ἐπιπλέκειν [...] τὸ τὰ μέρη τοῦ λόγου πρὸς ἄλληλα» (112.6-7).⁵⁷

Ὁ *σολοικισμός*, ἀντίθετα, ἀνατρέπει τὸ εὖ τοῦ *συντάττειν*, καθὼς, «αἰκίζει τὸν σόλον, ἦτοι τὸν λόγον», κατὰ τὴν ἐτυμολογικὴ παρατήρηση τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα (112.9). Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ τελευταῖο, ὁ Μαυροκορδάτος ἐπισημαίνει – με τὰ ἀνάλογα, κάθε φορά, παραδείγματα – πὼς τέσσερα εἶναι τὰ εἶδη τοῦ *σολοικισμοῦ*, τὰ ὁποῖα σχετίζονται: α) με τὴν ἔλλειψη μιᾶς λέξης ἢ ὁποῖα, ὡστόσο, εἶναι ἀπαραίτητη στὴ φράση (*ἐνδεία*), β) με τὴν παρουσία στὴ φράση μιᾶς λέξης περιττῆς (*πλεονασμῶ*) ἢ γ) τὴν παρουσία στὴ φράση μιᾶς λέξης ἔναντι μιᾶς ἄλλης ὀρθότερης (*ἐναλλαγῆ*), καθὼς καὶ δ) με τὴν ἀσύμβατη σύναψη τῶν λέξεων μεταξύ τους (*ἀσυμφώνως*).

Αὐτές, ὡστόσο, τίς τέσσερις περιπτώσεις δὲν τίς συνανοῦμε, ὅταν τὸ *συντάττειν* γίνεται εὖ, τὸ ὁποῖο ἀποτυπώνεται στὴ συμφωνία μεταξύ τῶν μερῶν τοῦ λόγου, στὴν περίπτωση, δηλαδή, τῆς συμφωνίας: α) τῶν οὐσιαστικῶν με τὰ ἐπίθετα (στοὺς λεγόμενους *ὁμοίωπτους προσδιορισμοὺς* ἢ στὰ κατηγορούμενα), β) τῶν ἀναφορικῶν ἀντωνυμιῶν με τοὺς προσδιοριζόμενους ὄρους, γ) τῶν ἐπιθέτων με τὰ οὐσιαστικά (στοὺς λεγόμενους *ἐτερόπτους προσδιορισμοὺς*), δ) τῶν ρημάτων με τὸ ὑποκείμενό τους καὶ ε) τῶν ρημάτων με τὸ ἀντικείμενό τους (γιὰ τὴν τελευταία περίπτωση διακρίνει ὀκτὼ διαφορετικὲς περιπτώσεις). Στὶς περιπτώσεις αὐτές πρέπει νὰ προσθέσουμε, σύμφωνα με τὸν Μαυροκορδάτο, καὶ τρεῖς ἀκόμη συμφωνίες. Πρόκειται ε) γιὰ τὴν ὀρθὴ χρῆση τῶν προθέσεων, ς) τῶν ἐπιρρημάτων καὶ ζ) τῶν συνδέσμων. Ὅλες οἱ παραπάνω περιπτώσεις – με ἐξαίρεση τίς τρεῖς τελευταῖες, γιὰ τίς ὁποῖες, ὅπως ἐπισημαίνει

⁵⁷ Στὸ ἔργο του *Σύνοψις τέχνης ῥητορικῆς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν* διαβάζουμε: «Πῶς ἂν ὀρθῶς συντάττειν δυνάμεθα; [...] πρῶτον μὲν ἡγοῦμαι καὶ μέγιστον μέρος τῆς εὐφραδείας τὸ δίχα *σολοικισμοῦ* καὶ *βαρβαρισμοῦ* ἑλληνικῶς φθέγγεσθαι» (χφ. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γαλλίας Supplément grec 649, φ. 78).

ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδάτος, «ἐν τῇ ἀρχῇ εἴρηται» (113.8-9)⁵⁸ καλύπτουν τὸ τμήμα τοῦ κειμένου ποὺ ἀκολουθεῖ.

α) Καταρχάς, προκειμένου νὰ πραγματευτεῖ ὁ Μαυροκορδάτος τὸ πρῶτο εἶδος συμφωνίας, αὐτὴν τοῦ οὐσιαστικοῦ μὲ τὸ ἐπιθέτο, κρίνει σκόπιμο νὰ καταγράψει –ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς⁵⁹ τὰ εἶδη τῶν ὀνομάτων, δηλαδὴ τῶν οὐσιαστικῶν καὶ τῶν ἐπιθέτων. Ὅπως, λοιπόν, ἐπισημαίνει, τὰ ὀνόματα θὰ μπορούσαν νὰ τοποθετηθοῦν σὲ δύο κατηγορίες, τὰ «κατὰ φωνὴν» καὶ τὰ «κατὰ σημασίαν».

Ἀπὸ τῆ μιά, ὁ ἀριθμὸς τῶν «κατὰ φωνὴν» ὀνομάτων ἀνέρχεται, σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα, στὰ ὀκτώ. Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ τὰ πρωτότυπα καὶ τὰ παράγωγα, τὰ ὁποῖα παράγωγα, μὲ τὴ σειρά τους, ὑποδιαιροῦνται σὲ ἄλλα ἑπτὰ εἶδη: τὰ πατρωνυμικά, τὰ κτητικά, τὰ συγκριτικά, τὰ ὑπερθετικά, τὰ ὑποκοριστικά, τὰ παρώνυμα καὶ τὰ ῥηματικά.⁶⁰

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ «κατὰ σημασίαν» εἶδη τῶν ὀνομάτων εἶναι δεκαοκτώ: τὰ ἐπονομαζόμενα κύρια, προσηγορικά, πρὸς τι, ὡς

⁵⁸ Πράγματι, πρόκειται γιὰ πληροφορίες ποὺ δίνονται στὰ ἀντίστοιχα τμήματα τοῦ κειμένου στὰ ὁποῖα ἀναλύονται οἱ συγκεκριμένες τρεῖς κατηγορίες μερῶν τοῦ λόγου (βλ. γιὰ τὶς προθέσεις, 102.17 κ.έ., γιὰ τὰ ἐπιρρήματα, 104.19 κ.έ. καὶ γιὰ τοὺς συνδέσμους, 110.15 κ.έ.).

⁵⁹ Δὲν εἶναι, ἀσφαλῶς, τυχαία ἡ χρῆση τοῦ ῥήματος προεκθησόμεθα στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ κειμένου (113.18).

⁶⁰ Τὴν ἴδια διαίρεση συναντοῦμε καὶ στὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Σύγγελου (βλ. Σύγγελος 1745: 123) καὶ στὸ ἔργο τοῦ Λασκάρεως (βλ. Lascaris 1557: 80). Στὴν ἀναλυτικότερη περιγραφή ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ Λάσκαρις (Lascaris 1557: 80-83) δίνει καὶ τὸν ὀρισμὸ τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ «κατὰ φωνὴν» ὀνόματα: α) «τὸ ἀπὸ πατρὸς ἐσχηματισμένον, υἰὸν πατρὸς σημαίνει» (πατρωνυμικόν), β) «τὸ κτῆσίν τινος πράγματος δηλοῦν» (κτητικόν), γ) «δι' οὗ σύγκρισις γίνεται πρὸς ὁμοφυεῖς καὶ ἑτεροφυεῖς» (συγκριτικόν), δ) «δι' οὗ ὑπέρθεις γίνεται» (ὑπερθετικόν), ε) «τὸ μείωσιν τοῦ πρωτοτύπου δηλοῦν» (ὑποκοριστικόν), ς) «τὸ ἀπὸ ὀνόματος παραγόμενον» (παρώνυμον) καὶ ζ) «τὸ ἀπὸ τοῦ ῥήματος παραγόμενον» (ῥηματικόν). Ὡστόσο, φαίνεται πὼς ὁ Μαυροκορδάτος ἔλαβε γιὰ τὸ συγκεκριμένο σημεῖο ὑπ' ὄψιν του τὸ ἔργο τοῦ Σύγγελου, ὅπως θὰ δείξουμε στὸ οἰκεῖο σημεῖο τῆς παρούσας εἰσαγωγικῆς μελέτης (σ. 68-71) στὸ ὁποῖο ἐπιχειροῦμε τὸν ἐντοπισμὸ τῶν πηγῶν τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου.

*πρός τι, ἔθνικά, ἐρωτηματικά, ἀόριστα, περιληπτικά, ἐπιμεριζόμενα, περιεκτικά, πεπονημένα, τακτικά, ἀριθμητικά, ἀπολελυμένα, μετουσιαστικά, ὁμώνυμα, συνώνυμα ἢ πολυώνυμα καί, τέλος, τὰ ἐπώνυμα.*⁶¹

Κάποια ἀπὸ τὰ παραπάνω ὀνόματα δέχονται δίπλα τους ἕναν ἑτερόπρωτο προσδιορισμό, ἐνῶ ἄλλα ἕναν προσδιορισμὸ ὁμοιόπρωτο.⁶² Ἐπίσης, κάποια λειτουργοῦν ὡς οὐσιαστικά, σὲ ἀντίθεση μὲ κάποια ἄλλα τὰ ὁποῖα λειτουργοῦν ὡς ἐπίθετα, ἀκολουθώντας κάθε φορά τὴν ἀντίστοιχη σύνταξη.⁶³ Μὲ ἀνάλογο τρόπο, προσθέτει ὁ Μαυροκορδάτος, λειτουργοῦν καὶ οἱ ἀντωνυμίες, ἐκ τῶν ὁποίων κάποιες (κτητικόν, δεικτικόν, ἀναφορικόν) λειτουργοῦν ὡς ἐπίθετα, ἐνῶ κάποιες ἄλλες (πρωτότυπον) ὡς οὐσιαστικά, καθὼς καὶ οἱ μετοχές, οἱ ὁποῖες λειτουργοῦν ὡς ἐπίθετα. Ὅταν, τέλος, τὰ ὀνόματα λειτουργοῦν ὡς ἐπίθετα, πρέπει νὰ συμφωνοῦν μὲ τὰ οὐσιαστικά ποὺ συνοδεύουν σὲ γένος, ἀριθμὸ καὶ πτώση.

Καὶ αὐτὴν τὴν ἐνότητα, καθὼς καὶ τὶς ὑπόλοιπες ποὺ ἀκολουθοῦν, τὴ συνοδεύει –σὲ ἕνα τμήμα ξεχωριστὸ τὸ ὁποῖο τιτλοφορεῖται *παρατηρήματα*– πλῆθος διευκρινιστικῶν πληροφορο-

⁶¹ Ἀπὸ τὰ «κατὰ σημασίαν» ὀνόματα ἃς ἀναφέρουμε τοὺς ἐξῆς ὀρισμούς, τοὺς ὁποίους δίνει ὁ Γαζής στὸ ἔργο του: α) *περιεκτικά* «τὰ ἅμα δηλοῦντα τὸ περιέχον, καὶ τὸ περιεχόμενον» (Gaza 1540: 525), β) *πεπονημένα* «τὰ μιμητικῶς, πρὸς τὰς τῶν ἡχῶν ποιότητος πεπονημένα» (Gaza 1540: 525), γ) *ἀπολελυμένα* «τὰ καθ' ἑαυτὰ νοούμενα» (Gaza 1540: 525) καὶ δ) *μετουσιαστικά* «τὰ δὲ μετέχοντα οὐσίας τινός, καὶ ταύτη καλούμενα μετουσιαστικά» (Gaza 1540: 538).

⁶² Ὁ Μαυροκορδάτος μιλάει, ἀντίστοιχα, γιὰ ὀνόματα *μεταβατικά* καὶ *ἀμετάβαρα* (114.8-10).

⁶³ Ὡς οὐσιαστικά λειτουργοῦν, συγκεκριμένα, τὰ κύρια, τὰ προσηγορικά, τὰ ἀπολελυμένα, τὰ ὁμώνυμα, τὰ συνώνυμα ἢ πολυώνυμα, τὰ πατρωνυμικά, τὰ ὑποκοριστικά, τὰ παρώνυμα καὶ τὰ ῥηματικά. Ὡς ἐπίθετα, ἀπὸ τὴν ἄλλη, λειτουργοῦν τὰ ἐρωτηματικά, τὰ ἀόριστα, τὰ ἐπιμεριζόμενα, τὰ τακτικά, τὰ ἀριθμητικά, τὰ μετουσιαστικά, τὰ ἐπώνυμα, τὰ συγκριτικά, τὰ ὑπερθετικά καὶ τὰ κτητικά. Στὴν πρώτη, ὡστόσο, κατηγορία τοποθετεῖ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ τὰ ἀποκαλούμενα ἀπὸ τὸν ἴδιο γενικά καὶ εἰδικά, ἐνῶ δὲν τοποθετεῖ σὲ καμιὰ κατηγορία τὰ ἐπονομαζόμενα *πρός τι*, ὡς *πρός τι*, τὰ ἔθνικά, τὰ περιληπτικά, τὰ περιεκτικά καὶ τὰ πεπονημένα.

ριῶν, συνοδευόμενων ἀπὸ ἐπεξηγηματικὰ καὶ ὑποστηρικτικὰ παραδείγματα. Μὲ τὶς ἐπιπλέον αὐτὲς πληροφορίες ὁ συγγραφέας ἀναλύει διάφορες περιπτώσεις οἱ ὁποῖες σχετίζονται μὲ τὸ πῶς λειτουργεῖ καὶ συμπεριφέρεται ἓνα ἐπίθετο (σὲ ποιὰ, δηλαδή, πτώση, σὲ ποιὸ γένος ἢ σὲ ποιὸν ἀριθμὸ τίθεται), ἀνάλογα μὲ τὸ γένος καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν οὐσιαστικῶν πού αὐτὸ προσδιορίζει. Ἐπίσης, ἐπισημαίνει πότε δέχεται ἄρθρο καὶ πότε ὄχι, ἀλλὰ καὶ περιπτώσεις στὶς ὁποῖες διαφοροποιεῖται ἡ πτώση τοῦ ἐπιθέτου ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ οὐσιαστικοῦ μὲ τὸ ὁποῖο σχετίζεται (π.χ., στὴν περίπτωση τῆς γενικῆς κατηγορηματικῆς ἢ τῆς γενικῆς κτητικῆς).

β) Ἀκολουθεῖ, δεύτερη σὲ σειρά, ἡ συμφωνία ἀνάμεσα στὰ ἀναφορικὰ ὀνόματα (κατ' οὐσίαν, ἐννοεῖ τὶς ἀναφορικὲς ἀντωνυμίες) καὶ στὴν προσδιοριζόμενη λέξη. Ἔτσι, ἀφοῦ ἀναφερθοῦν, καταρχάς, τὰ τρία διαφορετικὰ ὀνόματά τους (ἀναφορικά, ὁμοιωματικά ἢ δεικτικά καὶ ἀνταποδοτικά μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἐτυμολογίες τους),⁶⁴ ἔπονται οἱ τρεῖς παράμετροι τῆς συμφωνίας τους μὲ τὰ οὐσιαστικὰ τὰ ὁποῖα συνοδεύουν, δηλαδή τὸ γένος, ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ πτώση, σὲ σχέση καὶ μὲ τὴ θέση τους μέσα στὴ φράση (τὸ ἄν, δηλαδή, προηγοῦνται ἢ ἔπονται τῆς λέξης τὴν ὁποία προσδιορίζουν). Ἀνάμεσα στὰ φαινόμενα τῶν συμφωνιῶν τῶν ἀναφορικῶν ὀνομάτων ὁ Μαυροκορδάτος ἐπισημαίνει καὶ τὴν ἀποκαλούμενη ἀπὸ τὰ συντακτικὰ ἔλξη τοῦ ἀναφορικοῦ (βλ. Τζάρτζανος 2000: 42), συνήθεια πού ἀπαντᾶται, ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει, στοὺς ἀττικοὺς συγγραφεῖς (117.28-30).

γ) Τὸ τρίτο εἶδος συμφωνίας ἀφορᾷ στὸ ζήτημα «τῆς μεταβάσεως τῶν ὀνομάτων εἰς πτώσιν ἑτέραν», στὴν περίπτωση, μὲ ἄλλα λόγια, τῶν ὀνομάτων (ἐπιθέτων καὶ οὐσιαστικῶν) πού θέλουν δίπλα τους μιὰ λέξη σὲ πτώση διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ δική τους, δημιουργώντας κατ' οὐσίαν τοὺς ἀποκαλούμενους ἀπὸ τὸ συντακτικὸ ἑτερόπρωτους προσδιορισμούς (π.χ., γενικὴ ἀντικει-

⁶⁴ Γιὰ τὰ ἀνταποδοτικά, ὥστόσο, δὲν δίνεται ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτο ἡ ἐτυμολογία, παρὰ μόνο ὅτι εἶναι «ὅσα ἀπὸ τοῦ τ ἀρχονται» (117.5-6). Τὴν ἐτυμολογία τους μᾶς τὴν προσφέρει, ἀντιθέτως, ὁ Γαζής: «ὅτι πρὸς ἄλληλα ἀνταποδίδεται ἡγούμενα καὶ ἐπόμενα» (Gaza 1540: 530).

μενική, αἰτιατική τῆς ἀναφορᾶς, γενική συγκριτική, γενική διαιρετική). Τὸ συγκεκριμένο ζήτημα ἀφορᾶ στὶς ἀκόλουθες πέντε κατηγορίες ὀνομάτων: στὰ ἐπίθετα καὶ στὰ κτητικά, στὰ συγκριτικά (τὰ ὅποια διακρίνει ἀπὸ τὰ συγκρίσεως)⁶⁵ καὶ στὰ ὑπερθετικά, καθὼς καί, τέλος, στὰ πρὸς τί πως ἔχοντα. Στὰ τελευταῖα περιλαμβάνονται τὰ καθ' ὑπεροχὴν, τὰ καθ' ὑποταγὴν, τὰ καθ' ἑτερότητα, τὰ κατ' ἰσότητα, τὰ σύνθετα μὲ τὸ ἐπίρρημα ὁμοῦ καὶ τὴν πρόθεση σύν, ὅπως, ἐπίσης, καὶ τὰ ἐπίθετα ὁμοιότητας (π.χ., τὸ ἴσος) καὶ τὰ σύνθετά τους (π.χ., τὸ ὁμοούσιος). Τὴν καθεμιᾶ ἀπὸ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις τὴν ἀναλύει καὶ ἐδῶ ὁ «ἐξ Ἀπορρήτων» μὲ τὰ κατάλληλα κάθε φορά παραδείγματα.

Οἱ δύο τελευταῖες συμφωνίες τὶς ὁποῖες ἀναλύει ὁ Μαυροκορδάτος ἀφοροῦν στὸ ρῆμα.

δ) Ἡ τέταρτη, εἰδικότερα, εἶναι αὐτὴ τῶν ρημάτων μὲ τὰ ὀνόματα (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀντωνυμιῶν). Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ τὴ συμφωνία τοῦ ρήματος μὲ τὸ ὑποκείμενο ἢ τὰ περισσότερα τοῦ ἐνὸς ὑποκείμενά του, ὡς πρὸς τὸ πρόσωπο καὶ τὸν ἀριθμὸ.

Σὲ αὐτὴν τὴν ἐνότητα γίνεται, ἐπίσης, ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν περίπτωση τῶν περιληπτικῶν ὀνομάτων (π.χ., ὁ δῆμος) καὶ τὸ σχετιζόμενο μὲ αὐτὰ σχῆμα κατὰ τὸ νοούμενο,⁶⁶ ἀλλὰ καὶ στὸ φαινόμενο τῆς ἀττικῆς σύνταξης, δύο περιπτώσεις ποὺ διαταράσσουν –χωρὶς, ὡστόσο, νὰ δημιουργεῖται κάποιου εἴδους ἀσυνταξία, καθὼς καὶ οἱ δύο ἀποτελοῦν σχήματα λόγου– τὴ συμφωνία τῶν ὀνομάτων μὲ τὸν ἀριθμὸ τοῦ ρήματος. Ἐπισημαίνονται, παράλληλα, οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες στὶς ὁποῖες τὸ

⁶⁵ Συγκεκριμένα, γράφει: «συγκριτικά ὀνόματα μὲν εἰσὶ τὰ δεικνύοντα τὴν ποιότητα τοῦ συγκρινομένου, [...] τὰ δὲ συγκρίσεως ὀνόματα ἄδηλον ἔχουσι τὴν σύγκρισιν» (119.34-120.3). Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς πρώτης κατηγορίας εἶναι τὸ ἐπίθετο *λευκότερος*, ἐνῶ τῆς δεύτερης τὸ ἐπίθετο *καλύτερος*.

⁶⁶ Στὸ ἀποκαλούμενο *σχήμα κατὰ τὸ νοούμενο*, κάποιιο ὄροι τῆς πρότασης συμφωνοῦν μεταξύ τους ὄχι μὲ βάση τὸν γραμματικὸν τοῦ τύπου, ἀλλὰ μὲ βάση τὸ νόημα. Ἔτσι, μὲ περιληπτικὰ ὀνόματα, ὅπως τὰ *πλῆθος* καὶ *δῆμος*, μπορεῖ τὸ ρῆμα νὰ τεθεῖ σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ (βλ. Τζάρτζανος 2000: 166).

ρήμα ἐννοεῖται ἢ τοποθετεῖται στὸν λόγο –ἐνῶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο– γιὰ λόγους ἔμφασης.

Ἰδιαίτερη ἀναφορά, ὅμως, γίνεται στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ κειμένου –σὲ μιὰ ὑποενότητα ποὺ τιτλοφορεῖται γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ παρατηρήματα– καὶ σὲ ζητήματα συναφῆ, ὅπως: α) στὸ ζήτημα τοῦ ἀπαρεμφάτου, σὲ σχέση μετὰ τὸ ὑποκείμενό τους – καί, συνεπῶς, στὶς περιπτώσεις τῆς ταυτοπροσωπίας καὶ τῆς ἑτεροπροσωπίας· β) στὴ δυνατότητα νὰ προηγεῖται τοῦ ἀπαρεμφάτου ἄρθρο, στὸ ἀποκαλούμενο, δηλαδὴ, ἀπὸ τὰ συντακτικὰ ἔναρθρο ἢ σύναρθρο ἀπαρέμφατο (βλ. Τζάρτζανος 2000: 145)· γ) στὴ δυνατότητα κάποιων ἀπρόσωπων ρημάτων (π.χ., τοῦ *δοκεῖ* καὶ τοῦ *λέγεται*) νὰ δέχονται ὑποκείμενο ἀπαρέμφατο ἢ ὄνομα, νὰ λειτουργοῦν, δηλαδὴ, ἄλλοτε ὡς ἀπρόσωπα καὶ ἄλλοτε ὡς προσωπικά· τέλος, δ) στὰ ρήματα ἐκεῖνα ποὺ δὲν χρειάζονται ὑποκείμενο, ὅπως εἶναι, γιὰ παράδειγμα, αὐτὰ ποὺ δηλώνουν καιρικὰ φαινόμενα (π.χ., *νίφει*, *ἀστράπτει*).

ε) Θέμα ὕστατο –καὶ συγγενὲς μετὰ αὐτὸ τῆς συμφωνίας τοῦ ρήματος μετὰ τὸ ὑποκείμενό του– εἶναι καὶ τὸ ἀναφερόμενο στὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ κειμένου, αὐτό, δηλαδὴ, ποὺ ἔχει σχέση μετὰ τὶς ἀποκαλούμενες ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μαυροκορδάτο «μεταβάσεις τῶν ρημάτων πρὸς τὰς πτώσεις» (124.12), «καθ' ἣν τὸ ρῆμα τὰ σημαίνόμενα αὐτῆ ἀποπέμπει» (121.20-21). Τὸ συγκεκριμένο, δηλαδὴ, ζήτημα ἔχει σχέση μετὰ τὴ σύνταξη τῶν ρημάτων καί, συγκεκριμένα, μετὰ τὴν πτώση στὴν ὁποία δέχονται τὸ ἀντικείμενό τους. Ἄφοῦ, λοιπόν, διακρίνει ὁ Μαυροκορδάτος τὰ ρήματα σὲ ἀμετάβατα καὶ μεταβατικά –στὴν πρώτη περίπτωση μιλάει γιὰ «ἀσύνθετα κατηγορήματα», τὰ ὁποῖα, ὅπως ἐπισημαίνει, «αὐτοτέλειαν δηλοῖ» (124.24-26), ἐνῶ στὴ δεύτερη γιὰ «ἐλάττονα κατηγορήματα», τὰ ὁποῖα «ζητεῖ πτώσιν» (124.26-29)–,⁶⁷ ἀπαριθμεῖ τὶς πέντε κατηγορίες ρημάτων, οἱ ὁποῖες διαμορφώνονται «κατὰ διάθεσιν» (125.8). Τὰ ρήματα, λοιπόν, μποροῦν νὰ

⁶⁷ Ὑπάρχουν, στὴν πραγματικότητα, καὶ δύο ἀκόμη κατηγορίες, τὶς ὁποῖες ἀποκαλεῖ *παρασυμβάματα* καὶ *ἐλάττονα παρασυμβάματα*, ὅρους τοὺς ὁποῖους δανείζεται εἴτε ἀπὸ τὴ *Γραμματικὴν* τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως (βλ. Lascaris 1557: 118) εἴτε ἀπὸ τὴ «*Μέθοδον περὶ τῆς τοῦ λόγου Συντάξεως*» τοῦ Μιχαήλ Σύγγελου (βλ. Σύγγελος 1745: 159-160).

ἀποκληθοῦν ἐνεργητικά, παθητικά, οὐδέτερα, κοινὰ ἢ μέσα καὶ ἀποθετικά (125.9-11).

Γιὰ τὰ ρήματα αὐτῶν τῶν κατηγοριῶν, τὶς ὁποῖες ἀναλύει λεπτομερέστερα ὁ Μαυροκορδάτος, ἐπισημαίνονται –ἐξαίρεση ἀποτελοῦν τὰ κοινὰ ἢ μέσα ρήματα– ἕξι δυνατὲς περιπτώσεις, ἀνάλογα μὲ τὴν πτώση ποὺ χρησιμοποιεῖται κάθε φορά στὴ θέση τοῦ ἀντικειμένου, ἀνεβάζοντας τὸν συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν δυνατῶν συντάξεων τῶν ρημάτων ἐν γένει σὲ εἴκοσι τέσσερις (128.1-3).

Στὰ παραπάνω, ὅμως, πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὰ ἐξῆς: α) κάποια ἀπὸ τὰ οὐδέτερα ρήματα διαφοροποιοῦνται καὶ δὲν δέχονται ἀντικείμενο (ἐδῶ θὰ ἐντάξουμε, γιὰ παράδειγμα, τὰ ρήματα τὰ ὑπαρκτικά, ὅπως τὸ εἶμι καὶ τὸ ὑπάρχω). β) τὰ κοινὰ ἢ μέσα ρήματα ἄλλοτε λειτουργοῦν ὡς ἐνεργητικά, ἄλλοτε, πάλι, ὡς παθητικά, ἀκολουθώντας καὶ στὴ μία καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση τὴν ἀντίστοιχη σύνταξη τῶν ἐνεργητικῶν καὶ τῶν παθητικῶν ρημάτων. γ) κάποια, τέλος, ἀποθετικά (π.χ., τὸ γίγνομαι) λειτουργοῦν ὡς παθητικά.

Ἐπιστρέφοντας στὶς προαναφερθεῖσες ἕξι δυνατὲς περιπτώσεις σύνταξης τῶν ρημάτων, ἃς ἐπισημάνουμε πῶς οἱ τρεῖς ἀφοροῦν στὰ μονόπτωτα ρήματα, ἐνῶ οἱ ἄλλες τρεῖς στὰ ρήματα τὰ δίπτωτα. Ἀντίστοιχα, ἡ καθεμιὰ συνιστᾷ καὶ μιὰ διαφορετικὴ κατηγορία ρήματος.⁶⁸

Εἰδικότερα, τὰ συντασσόμενα μὲ αἰτιατικὴ ἀνήκουν στὸ πρῶτο εἶδος, μὲ δοτικὴ στὸ δεύτερο καὶ μὲ γενικὴ στὸ τρίτο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὰ ὑπόλοιπα τρία εἶδη (τέταρτο, πέμπτο καὶ ἕκτο) θὰ τοποθετήσουμε, ἀντίστοιχα, τὰ ρήματα ποὺ συντάσσονται μὲ δύο αἰτιατικές, μὲ αἰτιατικὴ καὶ δοτικὴ καί, τέλος, μὲ αἰτιατικὴ καὶ γενικὴ.

⁶⁸ Πλὴν σὲ αὐτὲς τὶς ἕξι περιπτώσεις ὁ Μαυροκορδάτος προσθέτει, σὲ προγενέστερο σημεῖο τοῦ κειμένου (112.26-113.5), καὶ δύο ἀκόμη, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ εἶδη τῶν ρημάτων νὰ εἶναι, ἐν τέλει, ὀκτώ. Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ τὴ δυνατότητα νὰ ἔχει τὸ ρῆμα δίπλα τοῦ κατὰ τὴ σύνταξη ὄχι ἓνα οὐσιαστικὸ (καί, συνεπῶς, μιὰ ἀπὸ τὶς πλάγιες πτώσεις), ἀλλὰ ἓνα ἀπαρέμφατο ἢ ἓνα ἐπίρρημα.

Τὸ κείμενο ὁλοκληρώνεται μὲ λεπτομερῆ καταγραφή τῶν ρημάτων τοῦ πρώτου εἴδους, τῶν μονόπτωτων, δηλαδή, ρημάτων ποὺ συντάσσονται μὲ αἰτιατική, μὲ τὴν παράλληλη παράθεση καταλόγου χαρακτηριστικῶν ρημάτων ποὺ ἀνήκουν στὴ συγκεκριμένη κατηγορία (130.1 κ.έ.). Ἐπισημαίνεται, παράλληλα, καὶ ἡ διαφορετικὴ σύνταξη κάποιων ἐξ αὐτῶν – ρήματα, δηλαδή, ποὺ μποροῦν νὰ συνταχθοῦν καὶ μὲ ἄλλη πτώση ἢ ἀκόμη μὲ ἀπαρέμφατο ἢ καὶ ἐπίρρημα, διαφοροποίηση ἢ ὁποῖα ἐπηρεάζει, πολλὰς φορές, καὶ τὸ νόημά τους. Ἡ νοηματικὴ, μάλιστα, διαφοροποίηση κάποιων ρημάτων παρατηρεῖται καὶ ὅταν αὐτὰ συντίθενται μὲ προθέσεις διαφορετικῆς, ζήτημα τὸ ὁποῖο ἐπίσης θίγεται στὶς τελευταῖες ἀράδες τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου.

3. Ὁ ἀντιγραφῆς τοῦ κειμένου

Τὸ κείμενο τοῦ *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν* ἔργου, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ τὰ ὑπόλοιπα πονήματα τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, μὲ ἐξαίρεση κάποιες ἐπιστολές του, δὲν εἶναι αὐτόγραφο ἔργο τοῦ συγγραφέα. Ὡστόσο, τύχη ἀγαθῆ γνωρίζουμε τὸ ὄνομα τοῦ ἀντιγραφῆς, ὁ ὁποῖος μᾶς τὸ ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος στὸ κωδικογραφικὸ σημεῖωμα τῆς σελίδας 133 τοῦ χειρογράφου τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 576, στὸ ὁποῖο βρίσκεται, ὅπως ἤδη ἔχουμε ἀναφέρει, καὶ τὸ ὑπὸ ἔκδοση κείμενο. Εἰδικότερα, διαβάζουμε μετὰ τὸ πέρας τοῦ κειμένου «Περὶ μορίων τῆς ἑλληνικῆς πραγματείας σύντομος διάλεκτος»,⁶⁹ τὸ ὁποῖο ἐπι-

⁶⁹ Καὶ στὰ τέσσερα χειρόγραφα τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (τὰ ὑπ' ἀριθμ. 73, 85, 576 καὶ 1219) ποὺ διασώζουν τὸ συγκεκριμένο σύντομο – μὲ ἐξαίρεση ἓνα χειρόγραφο στὸ ὁποῖο εἶναι πιὸ ἐκτενές – κείμενο, ἢ ἐν λόγῳ πραγματεία γιὰ τὰ μόρια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας βρίσκεται ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκδεδομένη «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», θέση ποὺ ἀποκαλύπτει καὶ τὴ σχέση της μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ 1745. Εἰδικότερα γιὰ τὸ χειρόγραφο 576, τὸ ὁποῖο μᾶς ἐνδιαφέρει στὸ σημεῖο αὐτό, ἡ σειρά ἔχει ὡς ἑξῆς: α) *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*, β) «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως», γ) *Περὶ μορίων τῆς ἑλληνικῆς πραγματείας σύντομος διάλεκτος*, σειρά ποὺ ἀποκαλύπτει πὼς τὰ τρία αὐτὰ κείμενα – τὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένα μὲ τὸν ἴδιο γραφικὸ χαρακτήρα, δηλαδή ἀπὸ τὸν ἴδιο ἄνθρωπο – ἀποτελοῦσαν μία εὐρύτερη ὁλοκληρωμένη ἐνότητα. Ἄς σημειωθεῖ, τέλος, πὼς τὴν ἔκδοση τοῦ ἀνέκδοτου αὐτοῦ κειμένου τὴν ἐτοιμάζει ὁ γράφων.

στέφει τὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», τὴ φράση «Τέλος τῆς παρούσης γραμματικῆς». Ἀκολουθεῖ, κατόπιν, ἡ χρονολογία τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ κειμένου μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀντιγραφέα: «αψ'. Κωνσταντῖνος ὁ γράψας. Μηνὸς Ἰουναρίου [sic] ιθ'». Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο, λοιπόν, τὸ γεγονός πὼς ἡ πράξη τῆς ἀντιγραφῆς ἐγένεε ὅσο ἀκόμη ζοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπὸ ἓνα πρόσωπο ποῦ θὰ μπορούσε, κάλλιστα, νὰ τοῦ εἶναι οἰκεῖο, δεδομένου ὅτι ἡ βιβλιοθήκη στὴν ὁποία ἀπόκειται τὸ συγκεκριμένο χειρόγραφο βρίσκεται στὴν περιοχὴ στὴν ὁποία δραστηριοποιήθηκε ἡ οἰκογένεια τοῦ Μαυροκορδάτου.⁷⁰

Ποιὸς εἶναι, βέβαια, ὁ συγκεκριμένος Κωνσταντῖνος δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε. Ἐάν, ὅμως, στηριχτοῦμε στὸ κείμενο ποῦ αὐτὸς ἀντέγραψε, μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε πὼς ἐπρόκειτο γιὰ ἓναν ἄνθρωπο χαμηλῆς μόρφωσης. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ –ἀσφαλῶς– τὸ ἴδιο τὸ κείμενο καί, συγκεκριμένα, τὰ ποικίλα λάθη –ὀρθογραφικὰ ἀλλὰ καὶ συντακτικὰ– τὰ ὁποῖα διαπράττει κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἀντιγραφῆς.

Ἔτσι, ἀπὸ τὴ μιά, ὁ ἀντιγραφέας –ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παράλειψη κάποιων πνευμάτων, τόνων καὶ τῆς ὑπογεγραμμένης στὴν ὑποτακτικὴ τῶν ρημάτων ἢ στὴν ὀριστικὴ τῶν συνηρημένων ρημάτων σὲ -άω– φαίνεται πὼς ἀγνοεῖ τοὺς βασικοὺς κανόνες τονισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ πνεύματα πολλῶν, ἰδιαιτέρως συνηθισμένων, λέξεων. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

α) λάθη τονισμοῦ σὲ ρήματα (*ἀνείλεν, εἶπεν, συμφωνεῖ, σημαῖνουσι, ἀφαιρούμαι, ἤλθε, βοηθούμεν*), σὲ οὐσιαστικά (*ρήμα, πτώσις, Τρώας, γῆν, χῶραν, δούλοι, δοῦλον, παῖδας, εἶδος, εἶδη, ξενοδοχεῖον, μετοχή*), σὲ ἐπίθετα (*ταχεία, οἰκείαν, πάσαι, τρεῖς, πάσι, ἀπλή, ἀπλά, ἴσος, πολυειδούς, ὀκτῶ, ὁμοιογενή*), σὲ ἀντωνυμίες (*αὕτη, αὐται, ἡμάς, τοῦτο, δεῖνα*), σὲ ἐπιρρήματα (*πλεί-*

⁷⁰ Legrand 1900: 13, Stourdza 1913: 96. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε πὼς ὁ γιὸς τοῦ Ἀλέξανδρου Νικόλαος (1680-1730) ἀνέλαβε, στὶς 6 Νοεμβρίου τοῦ 1709, τὰ ἡνία τῆς Μολδαβίας ὡς ὁ πεντηκοστὸς ὄγδοος ἡγεμόνας της. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴν μετατέθηκε στὶς 25 Δεκεμβρίου τοῦ 1715 (ἡμερομηνία τὴν ὁποία καταγράφει ὁ Legrand 1900: 13) στὴ Βλαχία, ὅπως διαβάζουμε καὶ στὸν Ἀθανάσιο Κομνηνὸ Ὑψηλάντη (1870: 300).

στον, πρῶτον, τοῦναντίον), σὲ μετοχές (ἐνεστώτος) καὶ σὲ ἀπαρέμματα (χαῖρειν, προηγείσθαι).

β) λάθη πνεύματος σὲ ρήματα (ἔπεται, αἰροῦμαι, ἤκεν, ἀγίζω, ἄπτω, ὀρμῶ, οἰκεῖ, ἀλιεύω), σὲ ἀντωνυμίες (αὐται, ἐμαντοῦ, ἐαυτοῦ, οἶον), σὲ ἐπιρρήματα (ἦττον, ἀπλῶς, ἔνθα, ὁμοίως, ἄλις, ἡρέμα), σὲ ἐπίθετα (ἐρωτηματικά, ἀπλή, ἴσον, ἐπτά, ὀλίγον, ἀπάντων, ἡσων), σὲ οὐσιαστικά (ἐσπέρας, Ἑλένης, ἐνικῶ, ὀνομαστικά), σὲ ἄρθρα (αἰ) καὶ σὲ προθέσεις (εἰς).

Ἐπίσης, ἀγνοεῖ καὶ τὴν ὀρθογραφία πολλῶν λέξεων. Καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴν τὰ παραδείγματα ποὺ καταγράφουμε εἶναι ἐνδεικτικά:

α) ὀνομαστικοὶ τύποι: εὐθύαν, σύμφονον, προτότυπον, ἀρκηκοῦ, παραγόγω, πλήονος, σχετληστικά, βεβαιοτικά, ἀπαγορευτικοῖς, ἀθιποτάκτοις, ἀποθετηκόν, πατρονυμικόν, εἰδηκά, τακτηκά, θυληκόν, ἐρωτηματικά, ἐρωτιματικόν, σοφότερος, ὑπαρκηκοῦ, ἀνέσθητοι, πρότον, ἐνεργιτικά, περιεκτικός, μεταληπτηκός, μεθεκτηκός, περιληπτηκῶν, ὁμοιωγενές, πρεσβήτερος, καθοληκότητα, πλείωσι, ἐλάττωνα, ἐληπτικοῦ, ἐκλυπτέον, Πανυγρικῶ, μετητέον, κτιτικόν καὶ φαῦνῶ (ἐπίθετα), ἀμφότερα, τηλῆκος καὶ ἦτης [= ἦτις] (ἀντωνυμίες), ἀπόδωσιν, Ἀχεῶν, ἀντωνυμίας, ἔκθληψιν, πυλόνος, Ἐκτωρα, Σοκράτης, σύγχησις, καθηγιτοῦ, ἑτερώτητα, ὀνομαστικήν, ἐγκλήσεως, αὐτοπάθηαν, δωτικήν, χειμόνος, πανυγίρεις, ἐσώπτρου καὶ ὑποταγεῖν (οὐσιαστικά), βοτριδόν, κρουνιδόν, οὐδεπόποτε, ἀνοτάτω, κατοτάτω, πληθητικῶς, παραπλήσιως καὶ οἶσος [= ἴσως] (ἐπιρρήματα).

β) ρηματικοὶ τύποι: μμησάμενοι, ἀνηλειφότες, παρελυληθότι, παροχημένου, συναπτωμένων, ἀπετῶν, μεσολαβισάσης, ἀπολελημένον, προληφθῆσαι καὶ ἐκτεθῆσιν (μετοχές), λήπει, εἰρίκαμεν, κοινονῶ, μεταδίδομι, παιονίζω, ἀννῶ, ἀλγινῶ, ἀποθῶ, ἐκατηγόρισα, συντάττειτο, ἐλύληθον, γυμνῶ, ἀποδίδωται, βούλησθαι, παρατείννυ, θεωρῆτο, φαίεις, ἐπινοῆται, διδάσκο, ὠφείλει, ὀφελοῦμεν, σημένει καὶ δέδηκται (ρήματα), ἀγνωεῖν καὶ ποιῆσθαι (ἀπαρέμματα).

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν εἶναι λίγα τὰ λάθη ὁμοιοφωνίας (βλ. Mioni 1994: 120), τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν σὲ μὴ ἀποδεκτὲς συντακτικὰ φράσεις. Γιὰ παράδειγμα, χρησιμοποιοεῖ τὰ ὄν ἀντὶ ὄν

(96.25), *μη̄ ἀντὶ μοι* (97.1), *πολλοῖς ἀντὶ πολὺς* (97.9), *πτωτικὸν ἀντὶ πτωτικῶν* (97.17), *τὸ ἀντὶ τῶ* (101.18), *δοτικὴ ἀντὶ δοτικῆ* (102.19), *κακὸν ἀντὶ κακῶν* (103.6), *τοῦτο ἀντὶ τούτῳ* (106.9), *ὄντος ἀντὶ ὄντως* (107.19), *προστακτικὸν ἀντὶ προστακτικῶν* (108.16), *τόξον ἀντὶ τόξων* (112.16), *τύχη ἀντὶ τύχει* (116.7), *αὐτῷ ἀντὶ αὐτό* (123.5), *μεταβαῖνον ἀντὶ μεταβαίνων* (125.13).

Τέλος, συχνὰ ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ κειμένου δημιουργεῖ λέξεις οἱ ὁποῖες δὲν θὰ μπορούσαν σὲ καμία περίπτωση νὰ σταθοῦν μέσα στὸ κείμενο, ἀποδίδοντας ἱκανοποιητικὰ τὸ νόημα. Ἔτσι, κάποιες φορὲς χωρίζει –ὡς μὴ ὄφειλε– τὴν πρόθεση ἀπὸ τὸ β' συνθετικό, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, μὲ τὰ: *πρὸ ἐπινοουμένη* (97.21-22), *ἀπὸ τελεῖται* (98.12), *ἐπὶ φέροιο* (104.3-4), *πρὸ ἐκθησόμεθα* (113.18), *πρὸς διωρίσαντες* (130.3), *ἐφ' ἡσυχάζουσι* (131.3), *διὰ τίθεμαι* (131.24). Ἄλλες φορὲς, πάλι, δημιουργεῖ λέξεις ἀνύπαρκτες στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, μὲ τὰ *ἰνάμη* (102.4), *προσθετές* (107.19), *ἔδν τύος* (111.8) καὶ τὸ *σαῦτα* (114.21).

4. Ζητήματα ὁλοκλήρωσης τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου

Ἐνα μεῖζον θέμα τὸ ὁποῖο θὰ προσπαθήσουμε νὰ θίξουμε στὴ συγκεκριμένη ὑποεπὶση τῆς εἰσαγωγῆς τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τοῦ *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν* εἶναι καὶ τὸ ἂν τὸ συγκεκριμένο κείμενο εἶναι ὁλοκληρωμένο ἢ ὄχι.⁷¹ Ἡ ἀπάντησή μας, λοιπόν, θὰ μπορούσε νὰ στηριχθεῖ σὲ ἕξι σημεῖα, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχει τὸ ἴδιο τὸ κείμενο.

Τὰ τρία πρῶτα ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τρία ἀντίστοιχα χωρία τὰ ὁποῖα καὶ παραθέτουμε:

α. «Ἔστι δὲ τούτου καὶ παθητικά, αὐτοπάθειαν σημαίνοντα, εἰς διαφόρους πτώσεις μετὰ προθέσεως καὶ ἄνευ προθέσεως μεταβαίνοντα, οἷον γίνομαι ὑπὸ τοῦ δεῖνος καὶ οἴχομαι πρὸς τῷδε, ἀλλὰ περὶ τούτων ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ἐροῦμεν» (127.11-15).

⁷¹ Στὸς λόγους ποὺ ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ὁλοκληρώθηκε τὸ κείμενο δὲν μπορούμε νὰ ἐντάξουμε σὲ καμία περίπτωση τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἐξέπεσαν σελίδες τοῦ χειρογράφου, καθὼς ἢ ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρατήρησή του δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίξουμε αὐτὴν τὴν ἔκδοχή.

β. «Εἰσὶ δὲ καὶ παρὰ ταῦτα καὶ τὰ ἀπρόσωπα ῥήματα λεγόμενα, ἅπερ καὶ τὸν πλάγιον λόγον μάλιστα ἀποτελοῦσι, καὶ προσέτι τὰ αὐθυπότακτα καὶ ἀνυπότακτα ῥήματα. Ἄλλὰ περὶ τούτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα ἐροῦμεν, νῦν δὲ περὶ ὧν ἐξεθέμεθα εἰδῶν διασκεψόμεθα» (127.28-32).

γ. «τοῦ δὲ αἰτιολογικοῦ καὶ ἐλλειπτικοῦ, εἴπερ καὶ ἐν ἄλλοις ῥηθήσεται κατ' εἶδος, τοιοῦτοι μέντοι καθόλου τόποι κείσθωσαν ἐπὶ τοῦ παρόντος» (129.12-15).

Καὶ τὰ τρία, λοιπόν, αὐτὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὅποια βρίσκονται σὲ ἄρκετὰ προχωρημένο σημεῖο τοῦ κειμένου, προαναγγέλλουν, ἀντίστοιχα, ἀναφορὲς διεξοδικότερες στὰ παθητικὰ ῥήματα ποὺ δηλώνουν αὐτοπάθεια, στὰ ἀπρόσωπα καὶ στὰ ἀποκαλούμενα αὐθυπότακτα καὶ ἀνυπότακτα ῥήματα, καθὼς καὶ στοὺς ἀποκαλούμενους «τόπους τοῦ αἰτιολογικοῦ καὶ ἐλλειπτικοῦ» τῶν ρημάτων ὅλων τῶν κατηγοριῶν. Τὶς ἀναφορὲς, ὥστόσο, αὐτὲς δὲν τίς συναντοῦμε σὲ κανένα σημεῖο τοῦ κειμένου.

Πρὸς τὴν ἴδια, ὅμως, κατεύθυνση μᾶς ὀδηγεῖ –πρόκειται γιὰ τὸ τέταρτο ἀποκαλυπτικὸ σημεῖο– καὶ τὸ γεγονὸς πῶς, ἐνῶ τὰ εἶδη τῶν ρημάτων –ἀνάλογα μὲ τὴ σύνταξή τους– εἶναι, σύμφωνα μὲ τὸν Μαυροκορδάτο, ἕξι («ἕκαστον τούτων [ἐνν. τῶν ῥημάτων] εἰς ἕξ τέμενται εἶδη»· βλ., ἀναλυτικότερα, 125.11), παρ' ὅλα αὐτά, στὸ κείμενό του ἀναφέρεται μόνο στὸ πρῶτο. Ἀναλύει, δηλαδή, μόνο τὰ ῥήματα τῆς πρώτης κατηγορίας – αὐτὰ ποὺ συντάσσονται μὲ αἰτιατικὴ– καί, μάλιστα, ἀπὸ τίς πέντε κατηγορίες ρημάτων, ἀνάλογα μὲ τὴ διάθεσή τους (βλ. 125.8-11), μόνο τὰ ῥήματα τὰ ἐνεργητικά («τὰ νῦν τοῦ σκοποῦ ἀρχόμενοι εἴπωμεν τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ἐνεργητικῶν»· 130.3-4). Αὐτό, ὥστόσο, τὸ ὁποῖο θὰ περιμέναμε θὰ ἦταν νὰ γίνῃ διεξοδικὴ ἀναφορὰ καὶ στὰ ῥήματα τῶν ὑπόλοιπων κατηγοριῶν –κατηγοριῶν τόσο ὡς πρὸς τὴ σύνταξη (σὲ αὐτά, δηλαδή, ποὺ συντάσσονται μὲ πτώση διαφορετικὴ τῆς αἰτιατικῆς) ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴ διάθεση (στὰ ῥήματα, δηλαδή, τὰ παθητικά, τὰ οὐδέτερα, τὰ κοινὰ ἢ μέσα καὶ τὰ ἀποθετικά), κάτι τὸ ὁποῖο, ὥστόσο, δὲν συμβαίνει.

Ἡ καταληκτικὴ, ἐπίσης, φράση τοῦ κειμένου –φράση ποὺ δὲν θυμίζει, ὅπωςδὴποτε, τέλος κειμένου καὶ ἀποτελεῖ τὸ πέ-

μπτο σημείο με ενδιαφέρον- αφήνει ανοιχτό τὸ ἐνδεχόμενο συνέχισης τοῦ κειμένου καὶ με τὴν παράθεση ἐπιπλέον πληροφοριῶν ὄχι μόνο γιὰ ὅσα ῥήματα δὲν ἀναλύθηκαν καθόλου, ὅπως ἐπισημάναμε παραπάνω, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ πρῶτο εἶδος τῶν ῥημάτων, τῶν συντασσόμενων με αἰτιατική: «Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ πρώτου εἴδους, ἄλις [= ἀρκετὰ] ἐχέτω κατὰ γε τονῦν» (132.22-23). Με ἄλλα λόγια, με τὸν ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ «κατὰ γε τονῦν» [= πρὸς τὸ παρόν], φαίνεται πὼς ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε κατὰ νοῦ νὰ προσθέσει καὶ κάποιες ἀκόμη πληροφορίες καὶ γιὰ τὰ συντασσόμενα με αἰτιατική ῥήματα.

Πλάι στὰ παραπάνω πέντε χωρία, ἂς προσθέσουμε καὶ ἓνα ἕκτο. Ὑπάρχει στὸ κείμενο ἓνα σημείο τὸ ὁποῖο ἐγείρει ἓνα ζήτημα διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἐκθέσαμε παραπάνω. Πρόκειται, εἰδικότερα, γιὰ τὴ φράση «τῆς δὲ ἀντωνυμίας [...] πέντε εἰσὶ τὰ εἶδη, πρωτότυπον, κτητικόν, δεικτικόν, ἀναφορικόν τε καὶ σύνθετον, ὡς εἴρηται» (99.1-6). Τὸ πρόβλημα, λοιπόν, με τὴ συγκεκριμένη φράση εἶναι πὼς, ἐνῶ βρίσκεται στὶς πρῶτες σελίδες τοῦ κειμένου, ἡ ἐπισήμανση τοῦ συγγραφέα «ὡς εἴρηται» δὲν ἀνταποκρίνεται στὸ περιεχόμενό του, καθὼς στὸ προγενέστερο τῆς φράσης τμῆμα δὲν γίνεται πουθενὰ λόγος γιὰ τὰ εἶδη τῶν ἀντωνυμιῶν.

Μὲ βάση, λοιπόν, ὅλα τὰ παραπάνω, μπορούμε νὰ διατυπώσουμε τοὺς ἐξῆς προβληματισμούς. Ποῦ μπορεῖ, ἄραγε, νὰ ὀφείλεται, ἀπὸ τὴ μιά, ἡ ἔλλειψη ἀναφορᾶς σὲ συντακτικὰ φαινόμενα τὰ ὁποῖα προαναγγέλλονται στὸ τέλος σχεδὸν τοῦ κειμένου καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἀπουσία πληροφοριῶν στὸ ἀρχικὸ τμῆμα τοῦ συγγράμματος γιὰ φαινόμενα ποὺ ἐπισημαίνονται σὲ ἓνα προχωρημένο σημείο του; Βρισκόμαστε, μήπως, ἐνώπιον ἐνὸς ἀνολοκλήρωτου κειμένου ἢ, μήπως, πρόκειται γιὰ ἀπλὰ λάθη ἀπροσεξίας; Καὶ ἂν ἰσχύει ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς δύο ὑποθέσεις μας, ποιοί θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι οἱ λόγοι τῆς μὴ ὀλοκλήρωσής του;

5. Τὸ κείμενο καὶ ἡ «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως»

Ἐὰν συσχετίσουμε τὸ ὑπὸ ἐξέταση κείμενο, τὸ ὁποῖο διασώζει, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει, τὸ χειρόγραφο τῆς Ρουμανικῆς Α-

καδημίας 576, μετὴν ἐκδεδομένη «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», τοποθετώντας το πρὶν ἀπὸ αὐτὴν ὡς εἰσαγωγικὸ τμήμα της, θὰ μπορούσαμε νὰ δώσουμε μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση σὲ κάποια ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα θέσαμε νωρίτερα.

Κατ' ἀρχάς, καὶ γιὰ τὰ τρία ζητήματα ποὺ προαναγγέλλθηκαν καὶ δὲν ἀναλύθηκαν (δηλαδή, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς σύνταξης τῶν παθητικῶν καὶ τῶν ἀπρόσωπων ρημάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ρημάτων ποὺ δὲν συντάσσονται μετὰ αἰτιατικῆ) ἀφιερώνονται κάποιες σελίδες τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως» ποὺ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Συγκεκριμένα, α) γιὰ τὰ παθητικὰ ρήματα τὸ κεφάλαιο κ', β) γιὰ τὰ ἀπρόσωπα ρήματα τὸ κεφάλαιο κα' καὶ γ) γιὰ τὰ ρήματα τὰ συντασσόμενα μετὰ ἄλλες πτώσεις τὰ κεφάλαια ιβ', ιγ', ιε', ις', ιζ', ιη' καὶ ιθ'.⁷²

Ἐπίσης, τὸ ἰδ' κεφάλαιο τῆς ἐκδεδομένης γραμματικῆς (Μαυροκορδάτος 1745: 48-49), τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὰ ρήματα ποὺ συντάσσονται μετὰ αἰτιατικῆ, φαίνεται πῶς συμπληρώνει τὴν καταληκτικὴν φράση τοῦ *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν* «καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ πρώτου εἴδους, ἄλλοι ἐχέτω κατὰ γε τονῦν» (132.22-23), μετὴν ὁποῖα προανήγγειλε ὁ Μαυροκορδάτος περαιτέρω ἀναφορὰ στὰ ρήματα τῆς πρώτης κατηγορίας.

Ἐπὶ τοῦ ἰδ' κεφαλαίου, βέβαια, καὶ ἓνα ἀκόμη σημεῖο τοῦ *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*, τὸ ὁποῖο, ἐνῶ δὲν προαναγγέλλει μιὰ μελλοντικὴ ἀνάπτυξη ἐνὸς συντακτικοῦ φαινομένου, ἐντούτοις φαίνεται πῶς ὀλοκληρώνεται –σὲ κάποιον, τουλάχιστον, βαθμὸν– μετὰ τὸ κείμενο τῆς ἐκδεδομένης «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως». Πρόκειται γιὰ τὸ θέμα τῆς σύνταξης τῶν συνδέσμων. Ἔτσι, στὸ σχετικὸ σημεῖο τοῦ χειρογράφου μας ὁ συγγραφέας κάνει λόγον μόνον γιὰ τοὺς παρατακτικούς συνδέσμους (110.13-111.11), ἐνῶ τὸ συγκεκριμένο τμήμα ἔχει τὸν γενικὸν τίτλον «Περὶ συνδέσμων». Ἄν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀνατρέξουμε στὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», θὰ διαπιστώσουμε πῶς συμβαίνει κάτι ἀντίστοιχο, αὐτὴν τὴν φοράν, ὅμως, μετὰ τοὺς ὑποτακτικούς συνδέσμους. Καὶ ἐκεῖ, δηλαδή, ὁ τίτλος τοῦ κεφαλαίου κθ' «Περὶ συντάξεως συν-

⁷² Βλ., ἀντίστοιχα, α) Μαυροκορδάτος 1745: 57-58, β) Μαυροκορδάτος 1745: 58-59 καὶ γ) Μαυροκορδάτος 1745: 37-47 καὶ 49-56.

δέσμων» εἶναι σὲ κάποιον, τουλάχιστον, βαθμὸ παραπλανητικός, καθὼς καταγράφονται σὲ αὐτὸ μόνον περιπτώσεις ὑποτακτικῶν συνδέσμων (βλ. Μαυροκορδάτος 1745: 80-83). Ἄν, ὡστόσο, δοῦμε συμπληρωματικὰ τὰ δύο αὐτὰ κεφάλαια τῶν δύο συγκρινόμενων κειμένων, τοποθετώντας τα τὸ ἓνα πλᾶι στὸ ἄλλο, μποροῦμε νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴ συμπληρωματικὴ σχέση που τὰ συνδέει.

Ἡ ὑπόθεσή μας, ὡστόσο, αὐτὴ περὶ ἐνδεχόμενης σχέσης τῶν δύο αὐτῶν κειμένων, τοῦ ἐκδεδομένου καὶ αὐτοῦ ποὺ ἔρχεται σήμερα στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο καὶ ἀπὸ κάποια ἀκόμη ἐνδιαφέροντα σημεῖα τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως». Τὰ σημεῖα αὐτὰ ἔχουν σχέση μὲ τὴ σύνταξη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ ἀντιστοιχοῦν θεματικὰ σὲ κάποιον ἀπὸ τὰ τμήματα τοῦ κειμένου τοῦ Μαυροκορδάτου τὸ ὁποῖο διασώζεται στὸ χειρόγραφο τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 576.

Συγκεκριμένα, ἀπὸ τὴ μιά, στὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», ὅπως, ἄλλωστε, καὶ στὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου μας, ὑπάρχουν κεφάλαια σχετικὰ μὲ τὴ σύνταξη: α) τῶν ἄρθρων, τόσο τῶν προτακτικῶν (κεφ. α΄) ὅσο καὶ τῶν ὑποτακτικῶν (κεφ. β΄), β) τῶν ἐπιρρημάτων (κεφ. κη΄) καὶ γ) τῶν προθέσεων (κεφ. λ΄). Ἐπίσης, τὸ σχετικὸ μὲ τοὺς συνδέσμους κεφάλαιο τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως» (κεφ. κθ΄) φαίνεται πὼς ἔχει συμπληρωματικὴ σχέση μὲ τὸ ἀντίστοιχο τμῆμα τοῦ κειμένου τοῦ χειρογράφου, καθὼς στὸ ἐκδεδομένο κείμενο γίνεται ἀναφορὰ στοὺς ὑποτακτικούς συνδέσμους, ἐνῶ στὴν οἰκεία ἐνότητα τοῦ χειρογράφου ἀναλύονται οἱ παρατακτικοὶ σύνδεσμοι.⁷³

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ τὸ δεύτερο μέρος τοῦ ὑπὸ ἔκδοσιν κειμένου –καί, μάλιστα, στὸ μεγαλύτερο τμῆμα του– φαίνεται πὼς ἔχει τίς ἀντιστοιχίες του μὲ τὴν τυπωμένη «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως». Πράγματι, καὶ στὰ δύο κείμενα συναντοῦμε ἓνα κε-

⁷³ Βλ., ἀντίστοιχα, α) Μαυροκορδάτος 1745: 1-4, 4-6 καὶ 93.9-98.23, β) Μαυροκορδάτος 1745: 74-79 καὶ 104.12-110.11 καὶ γ) Μαυροκορδάτος 1745: 83 καὶ 102.15-104.10. Ἐπίσης, γιὰ τοὺς συνδέσμους, βλ. Μαυροκορδάτος 1745: 80-83 καὶ 110.13-111.11.

φάλαιο περὶ συμφωνίας τοῦ οὐσιαστικοῦ μετὰ τοῦ ἐπιθέτου (κεφ. γ').⁷⁴

Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἴδια εἶναι ἡ σειρά στὴν παρουσίαση τῆς γραμματικῆς ὕλης καὶ στὰ δύο κείμενα (ἄρθρο, οὐσιαστικό, ἄντωνυμία, ρῆμα, μετοχή, ἐπίρρημα, σύνδεσμος, πρόθεση), σειρά ἡ ὁποία ἀποστασιοποιεῖται ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ (ὄνομα, ρῆμα, μετοχή, ἄρθρο, ἄντωνυμία, πρόθεση, ἐπίρρημα, σύνδεσμος· βλ. καὶ ὑποσ. 16).

Ἀξίζει, βέβαια, νὰ ἐπισημανθεῖ –πρόκειται, μάλιστα, γιὰ ἓνα πολὺ ἰσχυρὸ τεκμήριο τὸ ὁποῖο ἰσχυροποιεῖ τὴν ὑπόθεσή μας– καὶ ἡ θέση τὴν ὁποία ἔχει τὸ ὑπὸ ἔκδοση κείμενο στὸ χειρόγραφο τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 576. Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἀσφαλῶς τυχαῖο τὸ γεγονὸς πὼς στὸ συγκεκριμένο χειρόγραφο ἀμέσως μετὰ τὸ τμήμα *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν* ἀκολουθεῖ τὸ ἐκδεδωμένο κείμενο τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως», γεγονὸς ποὺ ἀποκαλύπτει τὸν εἰσαγωγικὸ χαρακτήρα ποὺ ἔχει τὸ ὑπὸ ἔκδοση κείμενο στὸ σύνολο τοῦ συγκεκριμένου γραμματικοῦ ἔργου τοῦ «ἔξ Ἀπορρήτων».

Τέλος, ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον ἔχει καὶ ἡ σύγκριση τῶν τίτλων τῶν δύο κειμένων. Ἔτσι, τὸ *Περὶ γραμματικῆς συντάξεως κατὰ τὰ ὀκτὼ μέρη τοῦ λόγου*, τὸ ὁποῖο συναντοῦμε στὴν ἀρχικὴ σελίδα τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως», προσεγγίζει πολὺ τὸν τίτλο *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν* τοῦ κειμένου τὸ ὁποῖο ἐξετάζουμε. Μία ἀκόμη διόλου τυχαία ὁμοιότητα ποὺ ἐπιβεβαιώνει –τουλάχιστον μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε ἐπὶ τοῦ παρόντος– τὴν ὑπόθεση ποὺ ἤδη κάναμε καὶ ἐπαναδιατυπώνουμε πιὸ ἀναλυτικὰ μὲ τὰ ἐξῆς:

Δεδομένης τῆς σχέσης τῶν δύο κειμένων τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ ὅλα τὰ προαναφερθέντα στοιχεῖα, δὲν θὰ ἦταν ἄτοπο νὰ ἰσχυριστοῦμε πὼς τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 576 λειτουργοῦσε ὡς εἰσαγωγὴ τῆς ἐκδεδωμένης «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως». Αὐτὴν, ἄλλωστε, τὴν ὑπόθεσή μας τὴν ἰσχυροποιοῦν ἀκόμη περισσότερο –πρόκειται γιὰ τὸ τελευταῖο, ἐνισχυτικὸ

⁷⁴ Βλ. Μαυροκορδάτος 1745: 6-13 καὶ 113.15-116.25.

τεκμήριο– και οἱ ὅροι *πρόληψις* και *προθεωρία* τοῦ ὑπότιτλου τὸν ὁποῖο συναντοῦμε στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀνέκδοτου κειμένου, ὅροι ποὺ προσδίδουν, ἀναμφίβολα, εἰσαγωγικὸ χαρακτήρα στὸ κείμενο τὸ ὁποῖο συνοδεύουν. Αὐτὸ σημαίνει πὼς μιὰ ἐνδεχόμενη μελλοντικὴ νέα ἔκδοση τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως» καλὸ θὰ ἦταν νὰ συμπεριλάβει και τὸ συγκεκριμένο τμῆμα ποὺ φέρνουμε σήμερα στὸ φῶς, ἐνσωματώνοντάς το σὲ αὐτήν.⁷⁵

6. Οἱ πηγές τοῦ ἔργου

Τὸ ἐγχείρημα τοῦ Μαυροκορδάτου νὰ συγγράψει γραμματικὴ δὲν ἦταν, ἀσφαλῶς, οὔτε τὸ πρῶτο ἀλλὰ οὔτε και τὸ τελευταῖο στὴ συγγραφικὴ παράδοση τῶν Ἑλλήνων.

Γυρίζοντας, ἐνδεικτικά, τὸν χρόνον δύο αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Ἀλέξανδρου και ἀναζητώντας τὶς γραμματικὲς ποὺ ἐκδόθηκαν κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης ἕως και τὴν ἔκδοση τῆς δικῆς του «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως», μποροῦμε νὰ καταγράψουμε τὰ ἀκόλουθα μείζονα ἔργα:

⁷⁵ Ὑπάρχουν, βέβαια, και ἄλλες προσθήκες ποὺ πρέπει νὰ γίνουν στὴν ἔκδοση τοῦ 1745. Γιὰ παράδειγμα, ἡ ἐπιτόπια μελέτη τῶν χειρογράφων ποὺ ἀπόκεινται στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας και διασώζουν τὴν ἐν λόγῳ γραμματικὴ (βλ. ὑποσ. 20) ἀποκάλυψε και τὸ ἐξῆς: ἡ ἔκδοση τοῦ 1745 δὲν μπορεῖ νὰ στηρίχτηκε στὰ χειρόγραφα αὐτά, καθὼς ὅλα ἀνεξαιρέτως περιλαμβάνουν ἓνα ἀκόμη –σύντομο, ὡς πρὸς τὴν ἔκταση– κεφάλαιο, τὸ ὁποῖο ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ ἔντυπο κείμενο. Πρόκειται γιὰ τὸ κεφάλαιο «Περὶ ῥηματικῶν τινῶν», τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ στὰ ρηματικὰ ἐπίθετα σὲ -τέος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ λόγου. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τὸ παραθέτουμε ὀλόκληρο –χάριν τῆς συντομίας του– στὴν παρούσα ὑποσημείωση: «Τῶν ῥηματικῶν ὅσα γενέσθαι τι χρεῶν εἶναι σημαίνουσιν, οἷον *λεκτέον*, *πρακτέον*, τῆ συντάξει τοῦ ῥήματος ἐξ ὧν παράγεται εἴωθε συντίθεσθαι, οἷον *οὐ δουλευτέον τούτοις*, *οὐ ταῦτα πᾶσιν ἀποδοτέον* και, *παρ' Ἀριστοτέλει*, *εὐθύς διαλυτέον τὰς φιλίας*, *γραπτέον ἐμοὶ ἐπιστολήν*. Οἱ ἀττικοὶ πληθυντικῶς ἐκφέρειν εἰώθασιν τὰ τοιαῦτα, οἷον, *παρὰ Λουκιανῶ*, *οὐκ ἔτι πιστευτέα τῶν νῦν οὐδενί*. Ἐνίοτε ταῦτα δίκην ἐπιθέτων κλίνεται και συντάσσεται τοῖς οὐσιαστικοῖς, οἷον, *παρὰ Δημοσθένει*, *λυτέος και οὐκ ἐατέος ὁ τοιοῦτος νόμος κύριος γενέσθαι νῦν και*, *παρὰ Λουκιανῶ*, *οὐ παροπτέος οὗτος ἀνήρ* οὔτε *ἀμελητέος και*, *παρὰ Σοφοκλεῖ*, *ἢδ' ὁδὸς πορευτέα*».

α) Ἐπιτομὴ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἀναγκαίων τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως (ἔκδοσις 1476), β) Ἐρωτήματα συνοπτικὰ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν μετὰ τινων χρησίμων κανόνων τοῦ Δημήτριου Χαλκοκονδύλη (ἔκδοσις 1495), γ) Γραμματικὴ τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ (ἔκδοσις 1495), δ) Ἐρωτήματα τοῦ Χρυσολωρᾶ (ἔκδοσις 1516), ε) Γραμματικὴ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης τοῦ Νικόλαου Σοφιανοῦ (πρὶν ἀπὸ τὸ 1550), ς) Γενικοὶ κανόνες τῆς ἰδιωτικῆς τῶν νῦν Ἑλλήνων διαλέκτου τοῦ Μητροφάνη Κριτόπουλου (1627), ζ) Ἐπιτομὴ Γραμματικῆς τοῦ Γεώργιου Σουγδουρῆ (1681).⁷⁶

Φαίνεται, δηλαδή, πὼς ὁ Μαυροκορδάτος θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ ἔχει στὴ διάθεσή του ἄρκετὰ ἐγχειρίδια ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἐμπνευστεῖ καὶ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιήσῃ, προκειμένου νὰ συγγράψῃ τὸ δικό του πόνημα.

Μιὰ πρώτη εἰκόνα γιὰ τὶς ὀφειλές τοῦ Μαυροκορδάτου στὴν προγενέστερη συγγραφικὴ παραγωγὴ μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει ἡ περίφημη Βιβλιοθήκη του. Διατρέχοντας, λοιπόν, τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα τὴν ἀποτελοῦσαν, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὸν κατάλογο τὸν ὁποῖο συνέταξε ὁ ἐγγονός του, ὁ Κωνσταντῖνος Μαυροκορδάτος, τὸ 1725 καὶ δημοσίευσε ὁ Iorga τὸ 1914, διαπιστώνουμε τὴν παρουσία κάποιων ἐγχειριδίων γραμματικῆς. Συγκεκριμένα, συναντοῦμε τὰ ἀκόλουθα ἔργα:

α) Κλενάργου γραμματικὴ μετὰ σχολίων Ἀντεσιγάνου καὶ Σιλπουργίου λατινιστί, ἐν Λουγδοῦνι Παταβόρουμ, β) Θέσεις γραμματικαὶ Ἰλαρίωνος Κιγάλα, Κυπρίου ἱεροδιδασκάλου καὶ ἱεροκήρυκος (Iorga 1914: 15), γ) Γραμματικὴ Λασκάρεως καί, μάλιστα, σὲ τέσσερα ἀντίτυπα (Iorga 1914: 24), δ) Θεωδῶρου [sic] Γραμματικὴ, Βασιλεία 1540 (Iorga 1914: 24), ε) Ἰωάννου Ποσσελίου σύνταξις τῆς ἐλληνικῆς φωνῆς, ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1659 (Iorga 1914: 24), ς) Καλλιγραφία Ποσσελίου τῆς ἐλληνικῆς γλώτ-

⁷⁶ Γιὰ μιὰ διεξοδικότερη ἀναφορὰ στὶς γραμματικὲς ποὺ ἐκδόθηκαν μετὰ τὸ 1453, βλ. τὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τῆς Εὐθυμίου (2018), καθὼς καὶ ὅσα καταγράφει ὁ Παντελάκις (1909: 6). Γιὰ τὸ εἶδος, γενικότερα, τῆς γραμματικῆς στὴν ἐλληνικὴ πνευματικὴ παράδοσις βλ., ἐπίσης, καὶ τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Hunger (1997: 376-386).

της, ἐν Κολονία τῶν Ἀλλοπρόγων, 1615 (Iorga 1914: 24), ζ) Ἐρωτήματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν Οὐϊτεβεργίω, 1586 (Iorga 1914: 28), η) Γραμματικὴ ἑλληνικὴ Φρεγίου σὺν τῷ αὐτοῦ παιδαγωγῷ [sic] [ἐν] Βασιλεία, 1582 (Iorga 1914: 29).

Ἀπὸ τὶς γραμματικές, λοιπόν, αὐτές, ποὺ συναντοῦμε στὴ Βιβλιοθήκη τῶν Μαυροκορδάτων, ἡ ἔρευνα ἀποδεικνύει πὼς ὁ «ἐξ Ἀπορρήτων» φαίνεται ὅτι στηρίχτηκε –γιὰ τὸ *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*, ἐνδεχομένως, ὅμως, καὶ γιὰ τὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως», ὅπως θὰ μπορούσε νὰ δείξει μία μελλοντικὴ, ἐνδελεχέστερη μελέτη τοῦ κειμένου– κατ’ ἐξοχὴν, σὲ δύο ἀπὸ τὶς πλέον σημαντικές, προκειμένου νὰ συγγράψει τὰ δύο μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται τὸ κείμενο τὸ ὁποῖο φέρνουμε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας μὲ τὴν παρούσα κριτικὴ ἔκδοση: στὴ *Γραμματικὴν Εἰσαγωγὴν* τοῦ Θεόδωρου Γαζῆ (βλ. Gaza 1540) καὶ στὴν *Ἐπιτομὴν τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἀναγκαίων* τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως (βλ. Lascaris 1557), γραμματικές οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦσαν τὰ βασικὰ διδακτικὰ ἐγχειρίδια τῶν σχολείων κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο.⁷⁷

α. Μαυροκορδάτος καὶ Θεόδωρος Γαζῆς

Ἐνα προγενέστερο κείμενο τὸ ὁποῖο φαίνεται πὼς ἀξιοποίησε ὁ Μαυροκορδάτος, προκειμένου νὰ συγγράψει κάποιες ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*, εἶναι, ὅπως ἤδη

⁷⁷ Γράφει, γιὰ παράδειγμα, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας (1833: ια’-ιβ’): «Αἱ δύο αὗται Γραμματικαὶ [...] ἐβασίλευσαν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος ἕως τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος· καὶ μ’ ὅλον ὅτι οἱ διδάσκαλοί μας ἦσαν διηρημένοι εἰς δύο ἀντιθέτους μερίδας, οἱ μὲν μόνον τὸν Θεόδωρον νομίζοντες ἀσφαλῆ ἡγεμόνα εἰς τὸν Ἑλικῶνα, οἱ δὲ προκρίνοντες τὸ εὐληπτον τοῦ Λασκάρεως, οὔτε ὅμως οἱ πρῶτοι ἠδύναντο νὰ ἀποφύγουν τὸν Λάσκαριν διὰ τοὺς ἀρχαρίους, οὔτε οἱ δεύτεροι ἀπέκλειαν τὸν Γαζῆν διὰ τὸ συντακτικόν· ἀλλὰ μὲ λόγον ἀντίστροφον, ἐκεῖνοι ὀλίγον χρόνον τὸν Λάσκαριν· οὗτοι ὀλίγον χρόνον τοῦ Γαζῆ τὸ τέταρτον, καὶ τοῦτο ὄχι με τόσην ἀνίχνευσιν καὶ ἀναμόχλευσιν, μ’ ὅσην οἱ ἐναντίοι τῶν ἐλπίζοντες νὰ μεταλλεύσουν ἐξ αὐτοῦ ὅλον τὸν θησαυρὸν τῆς σοφίας» (βλ., ἐπίσης, καὶ Camariano–Cioran 1974: 149).

ἀναφέραμε, ἡ γραμματικὴ τοῦ Θεσσαλονικέως καὶ μεταφραστῆ τοῦ Ἀριστοτέλη Θεόδωρου Γαζῆ (1398-1475). Τὸ κείμενο τιτλοφορεῖται *Γραμματικὴ Εἰσαγωγή* [= *Introductio Grammatica*] καὶ ἐκδόθηκε –τὸ πρῶτον– στὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα καί, συγκεκριμένα, στὰ 1495 στὴ Βενετία.⁷⁸

Σὲ αὐτό, λοιπόν, τὸ κείμενο καί, συγκεκριμένα, στὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ τέταρτου βιβλίου, τὸ ὁποῖο σχετίζεται μὲ τὴ σύνταξη (βλ. Gaza 1540: 617-703), στηρίζεται τὸ πρῶτο, κυρίως, τμῆμα τοῦ χειρογράφου, αὐτὸ ποὺ τιτλοφορεῖται «Πρόληψις καὶ προθεωρία τῆς συντάξεως».⁷⁹

Ἄς δοῦμε, ὅμως, ἓνα ἐκτενὲς ἀπόσπασμα ποὺ ἀποκαλύπτει σαφέστατα αὐτὴν τὴ συγγένεια. Προκειμένου νὰ γίνουν ἐμφανεῖς οἱ ὁμοιότητες ἀνάμεσα στὰ δύο κείμενα, παραθέτουμε τὸ ἀπόσπασμα τμηματικά, παράλληλα μὲ τὸ κείμενο τοῦ Μαυροκορδάτου.⁸⁰

⁷⁸ Legrand 1885: 41-42 καὶ Hunger 1997: 386 (ὁ τελευταῖος ἐπισημαίνει πὼς ἡ συγκεκριμένη *Γραμματικὴ Εἰσαγωγή* στηριζόταν στὸ ἔργο τοῦ φιλολόγου τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 8ου μεταχριστιανικοῦ αἰῶνα Γεώργιου Χοιροβοσκοῦ). Ἄς σημειώσουμε πὼς γιὰ τὰ παραθέματα ποὺ χρησιμοποιοῦμε στὴν παρούσα εἰσαγωγικὴ μελέτη ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Γαζῆ δὲν παραπέμπουμε στὴν πρώτη αὐτὴν ἔκδοση (βλ. Gaza 1495), καθὼς οἱ σελίδες τῆς δὲν διαθέτουν ἀρίθμηση. Θὰ ἦταν ἀδύνατον, συνεπῶς, νὰ γίνουν οἱ παραπομπές καί, ὡς ἐκ τούτου, νὰ ἀναζητηθεῖ ὁ ἀναγνώστης τῆς μελέτης μας τὰ παρατιθέμενα ἀποσπάσματα. Τὴν ἔλλειψη, βέβαια, τῆς σελιδαρίθμησης δὲν τὴ συναντοῦμε στὴν ἔκδοση τοῦ 1540 (βλ. Gaza 1540), τὴν ὁποία, ὅμως, χρησιμοποιοῦμε καὶ γιὰ ἓναν πρόσθετο λόγο. Στὸν κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Μαυροκορδάτων (βλ. Iorga 1914: 24) ὑπάρχει ἡ ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ ἔτους, συνεπῶς, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἔλαβε αὐτὴν ὑπ' ὄψιν του καὶ ὁ Ἀλέξανδρος.

⁷⁹ Ὡστόσο, καὶ γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ δευτέρου μέρους, τοῦ τιτλοφορούμενου «Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν», ὁ Μαυροκορδάτος ἀξιοποίησε τὸ ὕλικό τοῦ Γαζῆ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὶς ἐνότητες τὶς σχετικὲς μὲ τὸν σολοικισμό (112.11-17 καὶ Gaza 1540: 501-505), τὸ «προεπιζευκτικόν» καὶ τὸ «ἐπιζευκτικὸν σχῆμα» (124.2-7 καὶ Gaza 1540: 562), καθὼς καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς «τόπους τοῦ αἰτιολογικοῦ καὶ ἔλλειπτικοῦ» (129.12 κ.έ. καὶ Gaza 1540: 577-578).

⁸⁰ Ὅπως ἐπισημαίνουμε καὶ παρακάτω στὴν ἐνότητα μὲ τὶς ἀρχές τῆς ἔκδοσης, χρησιμοποιοῦμε στὸ κείμενο πλάγιους χαρακτήρες στὰ παρα-

1.

–«Τῶν τοίνυν ἄρθρων τὰ μὲν προτακτικὰ τῶν ὀνομάτων πάντων προτίθεται, πλὴν τῶν ἄνευ τ ἀναφορικῶν· οὐ γὰρ λέγομεν ὁ οἶος ἢ ὁ ὅσος, ὁ τοῖος δὲ καὶ ὁ τόσος ἐνδέχεται λέγειν. Τὰ δὲ ὑποτακτικὰ τοῦ τῖς μόνου ἀορίστου ὀνόματος προηγεῖται, οἷον ὅστις, ἀλλὰ καὶ συνδέσμων τινῶν, οἷον ὅσπερ, ὅσγε, ὅπου, ὅς ρα καὶ ὅς νυ. Ἐνίοτε δὲ πρὸς τὸ τῖς καὶ τὸ ποτὲ ἢ οὖν προσλαμβάνει δι' ἀορίστου, οἷον ὅστις ποτέ, ὄντιναοῦν, ἔστι δὲ πρὸς τούτοις τὸ ἅττα καὶ τὸ ἄτινα σημαῖνον». (93.11-19)

–«Τὰ μὲν οὖν προτακτικὰ πάντων τῶν ὀνομάτων προτίθεται, τὰ δὲ ὑποτακτικὰ ἐνὸς ἀορίστου τοῦ τῖς ἐγκλινομένου, ὅστις, προτίθεται δὲ ταυτὸ ὁμοίως καὶ συνδέσμου τοῦ περ, ὅσπερ, καὶ τοῦ γε, ὡς γε, καὶ τοῦ που, ὅσπου, ποιηταὶ δὲ καὶ ὅς ρα, καὶ ὅς νυ λέγουσιν, [...] ὅταν δὲ αὐτόν τῖς ἀγνοοῦντα δηλῶσαι βούληται, καὶ τὸ πότε ἐπιπλέκει τῶ τῖς ἐγκλινόμενον, οἷον ὅς τῖς ποτε ἦν ἐκεῖνος. Προσκεισθῶ δὲ τούτοις, καὶ τὸ ἅττα, ὡς μὲν τὸ ἄτινα προτασσόμενον, ἀτ' ἂν εἴπῃς, ὡς δὲ τὸ τινὰ ὑποτασσόμενον, ὅποι' ἅττ' ἂν ἦ». (Gaza 1540: 617-618)

2.

–«Ἐτι τὰ μὲν προτακτικὰ ὀνομάτων μὲν καὶ μετοχῶν καθόλου προτίθεται, ἀντωνυμιῶν δὲ οὐ πασῶν, τὰ δὲ ὑποτακτικὰ πάντων ὑποτάττεται, τῶν δὲ ῥημάτων προτάττεται, οἷον λέγει τις σὴ φρων, ὅς τῶν φαύλων κρατεῖ ἐπιθυμιῶν». (93.19-23)

–«Ἐτι τὰ μὲν προτακτικὰ, ὀνομάτων, καὶ μετοχῶν καθόλου προτίθεται, ἀντωνυμιῶν δέ, οὐ πασῶν. Τὰ δὲ ὑποτακτικὰ καθόλου ὀνόμασί τε, καὶ μετοχαῖς, καὶ ἀντωνυμίαις τυγχάνει ἐπόμενα, ἀκολουθητικὸν ἄρα τὸ ὑποτακτικὸν πάντων τῶν πτωτικῶν,

δείγματα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας, προκειμένου νὰ στηρίξει τὴν θεωρία ποὺ καταγράφει, καὶ εἰσαγωγικά, ὅταν τὰ συγκεκριμένα παραδείγματα ἀποτελοῦν αὐτούσια ἢ σχεδὸν αὐτούσια φράση ποὺ δανερίζεται ὁ συγγραφέας ἀπὸ κάποιο κείμενο τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας. Ἐπίσης, ἄς σημειώσουμε πὼς παραθέτουμε δίχως καμία διόρθωση τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τῖς παλαιῆς ἐκδόσεις τῆς γραμματικῆς τοῦ Γαζῆ, τοῦ Λασκάρους καὶ τοῦ Μιχαὴλ Σύγγελου, ἀκόμη καὶ ὅταν τὰ λάθη τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν σὲ αὐτὲς – στὴν ὀρθογραφία, στὸν τονισμὸ ἢ στὴ στίξη– εἶναι ὀφθαλμοφανῆ.

προηγητικὸν δὲ τῶν ῥημάτων, οἷον εἰ λέγοι τις, σῶφρων, ὃς τῶν φαύλων κρατεῖ ἐπιθημιῶν». (Gaza 1540: 618)

3.

–«Ἔστι δὲ ἡ χρῆσις τῶν προτακτικῶν ἄρθρων οὐ μόνον πρὸ τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιμεριζομένων πτωτικῶν, πρὸ τῶν μεριστικῶν καλουμένων συνδέσμων –τοῦ μὲν λέγω καὶ δέ–, ὅπερ τριχῶς· ἡ γὰρ καθ' εὐθείαν, οἷον ἄνθρωποι οἱ μὲν ἤδη εἰσέτρεχον, οἱ δὲ παρεσκευάζοντο, ἡ κατὰ γενικὴν, οἷον τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν Ἕλληνες, οἱ δὲ βάρβαροι, ἡ κατὰ αἰτιατικὴν, οἷον τοὺς στρατηγοὺς τοὺς μὲν ἔλαβον, τοὺς δὲ λαβεῖν οὐδαμῶς ἠδυνήθησαν». (93.23-31)

–«Χρῆσις δὲ τοῦ προτακτικοῦ καὶ τῶν ἐπιμεριζομένων πτωτικῶν τοῖς μεριστικοῖς καλουμένοις συνδέσμοις τῶ μὲν, καὶ δέ, τριχῶς δέ, ἡ γὰρ καθ' εὐθείαν, οἷον ἄνθρωποι, οἱ μὲν ἤδη εἰσέτρεχον, οἱ δὲ παρεσκευάζοντο, ἡ κατὰ γενικὴν, τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν Ἕλληνες, οἱ δὲ βάρβαροι, ἡ κατὰ αἰτιατικὴν, τοὺς στρατηγούς, τοὺς μὲν ἔλαβον, τοὺς δὲ λαβεῖν οὐδαμῶς ἠδυνήθησαν». (Gaza 1540: 618-621)

Ἐπιπρόσθετα, καταγράφουμε ἓνα ἀκόμη παράδειγμα –τὸ ὁποῖο καὶ παρουσιάζουμε σὲ τρία ξεχωριστὰ τμήματα γιὰ τὴν καλύτερη παρακολούθησή του– ἀπὸ τὴν ἐνότητα «Μετάβασις τοῦ ἄρθρου».

1.

–«Εἰ μὲν οὖν κατὰ πρόληψιν τῶν ἐπιμεριζομένων πτωτικῶν πληθυντικὸν ῥῆμα προτάσσεται, εὐθείας δεῖ προηγεῖσθαι ἐν τῇ ἄθροίσει, οἷον ἀετοὶ διέπτησαν δύο, ὁ μὲν ἀπ' ἀνατολῶν, ὁ δὲ ἀπὸ δυσμῶν, εἰ δὲ ἐνικὸν ῥῆμα ἔπεται πρὸς τὰ μεριζόμενα, γενικὴν δεῖ προηγεῖσθαι, οἷον δυοῖν ἀετῶν ὁ μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν ἔπτη, ὁ δὲ ἀπὸ δυσμῶν. Εἰ μὲν οὖν εὐθεῖα ἡγεῖται, κείσθω ἐν τῇ ἄθροίσει τὸ ῥῆμα, εἰ δὲ γενικὴ ἐν τοῖς μεριζομένοις». (94.3-10)

–«὘νθα δὲ καὶ εἰ μὲν κατὰ πρόληψιν πληθυντικῶν ῥῆμα προτάσσεται, πρὸς ἐκάτερον τὸ ἐπόμενον, εὐθεῖαν δεῖ προηγεῖσθαι ἐν τῇ ἄθροίσει, οἷον ἀετοὶ διέπτησαν δύο, ὁ μὲν ἀπ' ἀνατολῶν, ὁ δὲ ἀπὸ δυσμῶν. Εἰ δὲ πρὸς τὰ μεριζόμενα ἐνικὸν ἔπεται, γενικὴν δέοι ἂν ἡγεῖσθαι πληθυντικὴν, δυοῖν ἀετῶν ὁ μὲν ἀπ' ἀνατολῶν ἔπτη, ὁ δὲ ἀπὸ δυσμῶν». (Gaza 1540: 621)

2.

–«Ἐξεστὶ γε μὴν καὶ τὸ ἐνικόν, ὅτε μὲν εἰς ἐνικά διελεῖν, ὅτε δὲ εἰς πληθυντικά, οἷον τὰνθρώπειον γένος τῆ μὲν ἀγαθόν, τῆ δὲ φαῦλον καὶ τὰνθρωπέου γένους οἱ μὲν ἀγαθοί, οἱ δὲ φαῦλοι, καὶ πάλιν τὸ πληθυντικόν, ὅτε μὲν εἰς πληθυντικά, ὅτε δὲ εἰς ἐνικά, οἷον τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἀγαθοί, οἱ δὲ φαῦλοι καὶ δυοῖν ὀρνίθων, ὁ μὲν πτητικόν, ὁ δὲ οὐ. Φαίνεται δὲ ἐκ τούτων ὅτι ἡ μὲν ἄθροισις καὶ κατ' εὐθεΐαν καὶ κατὰ γενικὴν καὶ κατὰ αἰτιατικὴν γίγνεσθαι, ὁ δὲ μερισμὸς κατὰ μόνην τὴν ὀνομαστικὴν».
(94.11-19)

–«Ἐξεστι γεμὴν καὶ τὸ ἐνικόν ὅτε μὲν εἰς ἐνικά διελεῖν, ὅτε δὲ εἰς πληθυντικά, τὰνθρώπειον γένος, τῆ μὲν ἀγαθόν, τῆ δὲ φαῦλον, τὰνθρωπέου γένους, οἱ μὲν ἀγαθοί, οἱ δὲ φαῦλοι. Καὶ αὖ πάλιν τὸ πληθυντικόν, ὅτε μὲν εἰς πληθυντικά, ὅτε δὲ εἰς ἐνικά, τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν ἀγαθοί, οἱ δὲ φαῦλοι. Δυοῖν ὀρνίθων, ὁ μὲν πτητικός, ὁ δὲ οὐ. Εἰ μὲν οὖν εὐθεΐα ἡγεῖται, κείσθω ἐν τῇ ἀθροίσει τὸ ῥῆμα. εἰ δὲ γενικὴ, ἐν τοῖς μεριζομένοις, ὡς δέδεικται».
(Gaza 1540: 621-622)

3.

–«Εἰ οὖν δεῖ καὶ τὴν ἄθροισιν καὶ τὸν μερισμὸν πλαγίως ἐκφέρειν, ἀνάγκη δὲ καὶ μετοχῇ χρῆσθαι πλαγία, ἐν μοίρα λαμβανομένη ῥήματος, καὶ μετάβασιν ποιεῖσθαι εἰς ἕτερον πρόσωπον καὶ ἢ κατὰ γενικὴν ἢ κατὰ δοτικὴν ἢ κατὰ αἰτιατικὴν. Κατὰ γενικὴν μὲν, οἷον ἀετῶν διαπτάντων, τοῦ μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν, τοῦ δὲ ἀπὸ δυσμῶν, ἴσον τὸ τάχος ἐστὶ,⁸¹ κατὰ δὲ δοτικὴν, οἷον ἀετοῖς

⁸¹ Μία μικρὴ ἐνδειξὴ πὼς πηγὴ τοῦ Ἀλέξανδρου ὑπῆρξε ὄντως τὸ σύγγραμμα τοῦ Γαζῆ καὶ ὄχι τὸ ἔργο τοῦ Μάξιμου Πλανούδη *Περὶ συντάξεως*, στὸ ὁποῖο ἐπίσης συναντοῦμε τὴ συγκεκριμένη φράση (βλ. Max. Plan. V. C. 127.22-24), εἶναι ἡ κατάληξή της. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ Πλανούδης γράφει «ἴσον ἐστὶ τὸ τάχος», ὁ Γαζῆς καταλήγει μὲ τὸ «ἴσον τὸ τάχος». Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ ὑποθέσουμε πὼς, παίρνοντας ὁ Μαυροκορδάτος τὴ φράση ἀπὸ τὸν τελευταῖο, πρόσθεσε τὸ εὐκόλως ἐννοούμενο ῥῆμα ἐστὶ καὶ τῆς ἔδωσε, ἐν τέλει, τὴ μορφή «ἴσον τὸ τάχος ἐστὶ». Παρόμοια μὲ αὐτὴν φράση, ἐπιβεβαιωτικὴ τοῦ ἴδιου συμπεράσματος, εἶναι καὶ ἡ φράση «ἐμαυτόν, ὃν φιλῶ, θεραπεύω» (95.17). Τὴ φράση αὐτὴν, τὴν ὁποία χρησιμοποιοεῖ ὁ Μαυροκορδάτος μὲ τὴ μορφή ποὺ τὴν ἔχει ὁ Γαζῆς (Gaza 1540: 625), τὴ συναντοῦμε στὸν Πλανούδη ὡς «ἐμαυτόν, ὃν φιλῶ, περιέπω» (Max. Plan.

διαπτᾶσι, τῷ μὲν ταχεῖα ἢ κίνησις, τῷ δὲ οὐ, καὶ πρὸς αἰτιατικὴν, οἷον ἀετοὺς διαπτάντας, τὸν μὲν ἴδιον, τὸν δὲ οὐκ ἴδιον». (94.20-28)

–«Βουλομένοις δὲ καὶ τὴν ἄθρισιν, καὶ τὸν μερισμὸν πλαγίως προσενεγκεῖν, ἀνάγκη δὴ καὶ μετοχῇ χρῆσθαι πλαγίᾳ ἐν μοίρα λαμβανομένη ῥήματος, καὶ μετάβασιν ἑτεροπροσωπικῶς ποιεῖσθαι, ἀετῶν διαπτάντων, τοῦ μὲν ἀπ' ἀνατολῶν, τοῦ δὲ ἀπὸ δυσμῶν, ἴσον τὸ τάχος. Καὶ πρὸς δοτικὴν, ἀετοῖς διαπτᾶσι, τῷ μὲν, τῷ δέ. Καὶ πρὸς αἰτιατικὴν, ἀετοὺς διαπτάντας, τὸν μὲν, τὸν δέ». (Gaza 1540: 622)

Ἀπὸ τὰ παραπάνω, λοιπόν, ἀποσπάσματα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆ συνολικῆ συγκριτικῆ ἐξέταση τῶν δύο κειμένων, προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

α) Ταυτόσημες ἢ σχεδὸν ταυτόσημες μὲ τὸ κείμενο τοῦ Γαζῆ –ἀλλάζοντας ἄλλοτε τὴ σειρά τῶν λέξεων, ἄλλοτε, πάλι, τὸν τρόπο τῆς διατύπωσης–⁸² εἶναι, σὲ πολλὰ σημεῖα, οἱ φράσεις ποὺ χρησιμοποιοεῖ ὁ Μαυροκορδάτος γιὰ τὴ διατύπωση τῆς θεωρίας τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων τοῦ ἔργου του. Καταγράφουμε, ἐνδεικτικὰ, κάποια ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτά:

1.

–«τὸ ὅς, ὀνόματος αἰτιατικῇ ἐπιπλεκόμενον, ἀνάγκη καὶ πρὸς τὸ συνημμένον αὐτῷ ἕτερον ῥῆμα προφέρεσθαι». (95.8-10)

–«τὸ ὅς, ὀνόματος αἰτιατικῇ ἐπιπλεκόμενον, ἀνάγκη μὴ πρὸς τὸ ἡγόμενον ὄνομα μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ συνημμένον αὐτῷ, ἕτερον ῥῆμα προφέρεσθαι». (Gaza 1540: 622)

V. C. 128.20). Γιὰ κάποιες ἀκόμη ἀνάλογες περιπτώσεις, βλ. ὑποσ. 84 καὶ 85.

⁸² Ἀνάλογη εἶναι ἡ τακτικὴ τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» καὶ στὰ *Ῥωμαϊκά* του. Ἐνδεικτικὰ, ἀναφέρουμε ἓνα ἀπόσπασμα: «Εἰ τοὺς αἰχμαλώτους ἀφέντες καὶ τοὺς αὐτομόλους ἐνδόντες καὶ τοὺς ἐκ Ῥώμης φυγαδευθέντας παρωσάμενοι» (Μαυροκορδάτος 2023: 180.31-32). Ἡ φράση αὐτὴ ἀντανაკλᾶ τὸ ἐξῆς χωρίο ἀπὸ τῆ *Ῥωμαϊκῆ Ἀρχαιολογία* τοῦ Διονύσιου τοῦ Ἀλικαρνασσεῖα: «Ἐὰν δὲ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπολύσητε καὶ τοὺς αὐτομόλους παραδῶτε ἡμῖν καὶ τοὺς φυγάδας ἐξελάσητε» (6.21.2). Γιὰ περισσότερα παρόμοια παραδείγματα, βλ. Τζελέπης 2023α: 249-252.

2.

–«Πολλάκις δὲ συνθήκη λόγου ἀποτελεῖται βελτίων, μὴ συναπτομένων τῶν προτακτικῶν ἄρθρων τοῖς ἰδίους ὧν προτάττονται ὀνόμασιν, ἀλλὰ μεσοσυλλαβοῦντος τινὸς ἑτέρου». (98.12-15)

–«Βελτίων δὲ πολλάκις συνθήκη λόγου ἀποτελεῖται, τῶν ἄρθρων τοῖς ἰδίους πτωτικοῖς μὴ συναπτομένων, ἀλλὰ τινος μεσοσυλλαβοῦντος ἑτέρου». (Gaza 1540: 630)

3.

–«Τῶν δὲ χρονικῶν τὸ μὲν νῦν πᾶσι τοῖς χρόνοις συντάσσεται, πλὴν τοῦ ὑπερσυντελικού». (105.5-6)

–«Τῶν δὲ χρονικῶν τὸ μὲν νῦν, πᾶσι τοῖς τοῦ χρόνου μορίοις συντάσσεται, πλὴν τοῦ ὑπερσυντελικού». (Gaza 1540: 670)

β) Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἴδια εἶναι πολλές φορές τὰ παραδείγματα – τόσο ἄλλων συγγραφέων ὅσο καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Γαζῆ– τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν ὁ Μαυροκορδάτος, προκειμένου νὰ στηρίξει τὴ συντακτικὴ θεωρία.⁸³ Καὶ γιὰ τὴν περίπτωσιν αὐτὴν σταχυολογοῦμε ἐνδεικτικὰ παραδείγματα:

⁸³ Κάποια ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτὰ ὁ Μαυροκορδάτος τὰ τροποποιεῖ σὲ κάποιον βαθμὸν, προκειμένου νὰ γίνουν πιὸ ἀκριβῆ καὶ νοηματικὰ πληρέστερα. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, τὸ *ἀετοῖς διαπῆσι τῷ μὲν, τῷ δὲ καὶ τὸ ἀετοῦς διαπῆντας, τὸν μὲν, τὸν δὲ τοῦ Γαζῆ* (Gaza 1540: 622) γίνονται στὸν Μαυροκορδάτο *ἀετοῖς διαπῆσι τῷ μὲν ταχεῖα ἢ κίνησις, τῷ δὲ οὐ καὶ ἀετοῦς διαπῆντας, τὸν μὲν ἴδιον, τὸν δὲ οὐκ ἴδιον* (94.26-27 καὶ 94.27-28). Ἄλλοτε, πάλι, ἡ τροποποίηση στοχεύει στὸν περισσότερο πλοῦτο τῶν φράσεων καὶ στὴν ἀποφυγὴ τῆς μονοτονίας. Ἔτσι, τὰ παραδείγματα ὁ *ἐμὸς οἶκος, ἢ ἐμῆ οἰκία, τὸ ἐμὸν οἶκημα* τοῦ Γαζῆ (Gaza 1540: 634) γίνονται στὸν Μαυροκορδάτο ὁ *ἐμὸς οἶκος, ἢ ἐμῆ κλίνη, τὸ ἐμὸν βιβλίον* (99.23). Ὑπάρχουν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ κάποια παραδείγματα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν προσωπικὴ ἐπινόησιν τοῦ Μαυροκορδάτου ἢ τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν μόνον ὁ Μαυροκορδάτος στὸ κείμενό του καὶ ὄχι οἱ πηγές του. Χαρακτηριστικὸ τῶν περισσότερων ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι πὼς ἔχουν ὡς ἄξονά τους πρόσωπα ἢ κείμενα ἐκκλησιαστικά (ὑπάρχουν, ὡστόσο, ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτήρα παραδείγματα τὰ ὁποῖα φαίνεται πὼς τὰ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Σύγγελου· βλ. παρακάτω τὴ σχετικὴ ἐνότητα). Ἀναφέρομε, ἐνδεικτικὰ, τὰ ἐξῆς: *αὐτὸς ὁ Θεός* (100.13), *«βαβαὶ τῶν σῶν μυστηρίων, Ἀγνή»* (104.23-24), *«πρὶν ἢ ἰδεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην»* (106.2), *«πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοῦς ἐν γαστρὶ ἔχουσα»* (106.2-3).

ἐπαινεῖ τοὺς Δαναοὺς Ὅμηρος, ὃν τιμῶ (95.20-21 καὶ Gaza 1540: 625) / τίς Κέρβερον ἐξ Ἄδου ἀνήγαγεν; ὃς καὶ τὸν ἐν Νεμέα λέοντα ἀνεῖλεν⁸⁴ (98.6-7 καὶ Gaza 1540: 630) / δρέπομαι τῶν ἀνθέων, πίνω τοῦ ὕδατος, κρεμῶ σε τοῦ ποδός (104.8-9 καὶ Gaza 1540: 666).

Ἐπίσης, καὶ στὰ δύο κείμενα χρησιμοποιοῦνται, ὡς παραδείγματα, οἱ ἴδιοι ὁμηρικοὶ στίχοι, ὁμοιότητα διόλου, ἀσφαλῶς, τυχαία:

«Ζεὺς δὲ ἐπεὶ οὖν Τρῶάς τε καὶ Ἑκτορα νηυσὶ πέλασεν, αὐτὸς δὲ πάλιν τρέπεν ὅσσε φαεινῶ» (102.1-3 καὶ Gaza 1540: 641) / «ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος» (103.17-18 καὶ Gaza 1540: 665) / «τῶ δ' ἐπὶ Τυδείδης ὄρτο» (103.26-27 καὶ Gaza 1540: 666) / «στεῦτο γὰρ Ἡφαίστοιο παρ' οἰσέμεν ἔντεα» (104.5 καὶ Gaza 1540: 666).⁸⁵

⁸⁴ Καὶ οἱ δύο αὐτὲς φράσεις θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν ἀποδεικτικὸ ὕλικὸ πού ἰσχυροποιεῖ τὴν ἀποψη πὼς πηγὴ τοῦ Ἀλέξανδρου ὑπῆρξε τὸ σύγγραμμα τοῦ Γαζῆ καὶ ὄχι τοῦ Μάξιμου Πλανούδη (γιὰ δύο ἀνάλογες περιπτώσεις, βλ. ὑποσ. 81 καὶ 85). Πιο συγκεκριμένα, στὸ *Περὶ συντάξεως* τοῦ τελευταίου, στὴν πρώτη φράση χρησιμοποιεῖται στὴ θέση τοῦ ρήματος *τιμῶ* τὸ ρῆμα *ἀσπάζομεν* (Max. Plan. V. C. 128.24-25), ἐνῶ ἡ δευτέρη φράση καταγράφεται ἐλαφρῶς παραλλαγμένη ὡς ἐξῆς: «τίς ἀνήγαγεν ἐξ Ἄδου Κέρβερον; ὃς ἀνείλε καὶ τὸν ἐν Νεμέα λέοντα» (Max. Plan. V. C. 132.22-24). Ἀντίθετα, ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Γαζῆ εἶναι ἴδια μὲ αὐτὴν πού χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος. Παρομοίως, τὴ φράση τοῦ Πλανούδη «τίς ἔγραψε τὴν Ὀδύσειαν; ὃς ἔγραψε τὴν Ἰλιάδα» (Max. Plan. V. C. 132.18-19) τὴ συναντοῦμε στὸν Μαυροκορδάτο ὡς «τίς ἐποίησε τὴν Ὀδύσειαν; ὃς τὴν Ἰλιάδα ἐποίησεν» (98.1-2), ὅπως, δηλαδή, τὴν ἔχει ὁ Γαζῆς (Gaz. p. 630· εἶναι, ἐπίσης, ἀξιοσημείωτο πὼς καὶ ὁ Γαζῆς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος χρησιμοποιοῦν τὸν παροξύτονο τύπο Ὀδυσσ<ε>ίαν, γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα στὸν οἰκειὸ τόπο). Γιὰ τὴν παρουσία τῆς μυθολογίας στὸ ἔργο, ἐν γένει, τοῦ Μαυροκορδάτου καί, εἰδικότερα, στὸ ὑπὸ ἐκδοσὴ κείμενό του, βλ. Τζελέπης 2023β.

⁸⁵ Ὁ τελευταῖος ὁμηρικὸς στίχος (Hom. II. 18.191) ἀξίζει νὰ σχολιαστεῖ καὶ αὐτό, γιὰ τὸν Μαυροκορδάτο τὸν καταγράφει ὡς «στεῦτο γὰρ Ἡφαίστοιο παρ' οἰσέμεν ὄπλα», ἀντικαθιστώντας τὸ ὁμηρικὸ ἔντεα μὲ τὸν κοινὸ τύπο τῆς ἀττικῆς διαλέκτου ὄπλα. Στὴν ἀντικατάσταση αὐτὴν, ὅμως, προβαίνει πρῶτος ὁ Γαζῆς, ὁμοιότητα πού ἀποκαλύπτει τὴν πραγματικὴ πηγὴ τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων». Ὁ Μαυροκορδάτος, δηλαδή, ἀντλήσε τὸ συ-

γ) Μία ακόμη λεπτομέρεια που ἐνισχύει ακόμη περισσότερο τὸ συμπέρασμά μας πὼς τὸ ἐγχειρίδιο τῆς *Γραμματικῆς Εἰσαγωγῆς* τοῦ Γαζῆ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς πηγές ἀπὸ τὴν ὁποία ἔλαβε ὑλικὸ ὁ Μαυροκορδάτος γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ δικοῦ του κειμένου εἶναι καὶ ἡ λέξη *ἀντιμετάβασις*, τὴν ὁποία συναντοῦμε στὸ τμήμα τὸ σχετικὸ μὲ τὶς ἀντωνυμίες (100.3-4). Γιὰ τὴ συγκεκριμένη λέξη ὁ Γαζῆς γράφει: «καλῶ δὲ ἀντιμετάβασιν, ἵνα ἐκατέρωθεν ἐπὶ θάτερα μετάβασις θεωρεῖται ῥήματος» (Gaza 1540: 637). Τὸ γεγονός πὼς ἡ συγκεκριμένη λέξη, καθὼς καὶ ὁ ἐπακόλουθος ὀρισμὸς, ἀνήκει προσωπικὰ στὸν Γαζῆ (ὅπως δηλώνει, ἄλλωστε, ἡ χρῆση τοῦ α' ἐνικοῦ προσώπου) καὶ ὁ ὅρος αὐτὸς ἀπαντᾶται καὶ στὸ ἔργο τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀποκαλύπτει τὴν ὀφειλὴ τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» στὸ ἔργο τοῦ συγκεκριμένου – προγενέστερου του – συγγραφέα.

δ) Τέλος, ὡς στοιχεῖο ἀποδεικτικὸ τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο κειμένων θὰ μπορούσαμε νὰ καταθέσουμε καὶ τὴ σειρά στὴν ὁποία τοποθετεῖ ὁ Μαυροκορδάτος τὸ ὑλικὸ τὸ ὁποῖο πραγματεύεται.

Συγκεκριμένα, ἡ πορεία που ἀκολουθεῖ εἶναι ἴδια μὲ ἐκείνη τοῦ Γαζῆ, δηλαδή: ἄρθρο (93.9-98.23 καὶ Gaza 1540: 617-633), ἀντωνυμία (99.1-102.13 καὶ Gaza 1540: 633-649), πρόθεση (102.15-104.10 καὶ Gaza 1540: 649-666), ἐπίρρημα (104.12-110.11 καὶ Gaza 1540: 666-682), σύνδεσμος (110.13-111.11 καὶ Gaza 1540: 682-698).⁸⁶

γκεκριμένο παράδειγμα ἀπὸ τὸν προγενέστερό του γραμματικὸ καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ὀμηρικὸ κείμενο (βλ., γιὰ κάποιες ἀνάλογες περιπτώσεις, ὑποσ. 81 καὶ 84).

⁸⁶ Βλ. καὶ ὑποσ. 16. Ἄς σημειωθεῖ, βέβαια, πὼς πρὶν ἀπὸ τὰ ἄρθρα, στὸ βιβλίον δ' τῆς *Γραμματικῆς Εἰσαγωγῆς* τοῦ Γαζῆ συναντοῦμε καὶ κάποιες ἀκόμη ἐνόητες, ὅπως «περὶ ὀνόματος» (Gaza 1540: 521-550), «περὶ πτώσεως» (Gaza 1540: 550-554), «περὶ ῥήματος» (Gaza 1540: 554-606), «περὶ μετοχῆς» (Gaza 1540: 606-617), καθὼς καὶ τὸ κεφάλαιο «ἐγκλισις» (Gaza 1540: 590-598). Τὰ κεφάλαια αὐτὰ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Μαυροκορδάτου, τμήματά τους, ὡστόσο, συναντοῦμε διάσπαρτα καὶ σὲ ἄλλα σημεία τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου (βλ. ὑποσ. 79).

Παράλληλα, δὲν μπορεῖ νὰ περάσει ἀπαρατήρητη καὶ ἡ κοινὴ παρουσία κάποιων ἐνοτήτων καὶ στὰ δύο ἔργα, ὅπως τῆς ἐνότητας «Ἐπαναφορά», στὰ σχετικὰ μὲ τὶς ἀντωνυμίες (101.28-102.13 καὶ Gaza 1540: 641), ἢ τῆς ἐνότητας «Συμπλοκὴ λόγῳ» (123.24-124.10 καὶ Gaza 1540: 561-562).

β. Μαυροκορδάτος καὶ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις

Μία, ὥστόσο, ἀκόμη ἀναμφισβήτητη πηγὴ τὴν ὁποία χρησιμοποίησε ὁ Μαυροκορδάτος, γιὰ νὰ συντάξει τὸ κείμενό του, προγενέστερη, μάλιστα, τοῦ συγγράμματος τοῦ Θεόδωρου Γαζῆ, ὑπῆρξε ἓνα ἔργο τοῦ Κωνσταντῖνου Λασκάρεως (1434-1501). Ἄλλωστε, ἡ *Γραμματικὴ* τοῦ Λασκάρεως βρισκόταν, ὅπως ἤδη ἔχουμε ἀναφέρει, καί, μάλιστα, σὲ τέσσερα ἀντίτυπα, στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Μαυροκορδάτου (βλ. Iorga 1914: 24). Τὸ ἔργο αὐτὸ γράφτηκε τὸ 1465 καὶ τιτλοφορεῖται *Ἐπιτομὴ τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἀναγκαίων*, ἐνῶ τυπώθηκε λίγα χρόνια ἀργότερα καί, συγκεκριμένα, τὸ 1476 (βλ. Hunger 1997: 386).

Στοιχεῖα, λοιπόν, ποὺ ἐπιβεβαιώνουν πῶς τὸ ἔργο τοῦ Λασκάρεως ὑπῆρξε καὶ αὐτὸ πηγὴ τοῦ Μαυροκορδάτου θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν τὰ ἐξῆς:

α) Κατὰ δήλωση τοῦ ἴδιου τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Λασκάρεως ἀντλήσε τουλάχιστον τὰ σχετικὰ μὲ τὴ σημασία τῶν προθέσεων. Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ ἓνα τμῆμα τοῦ βιβλίου α' τοῦ ἔργου τοῦ Λασκάρεως, τὸ ὁποῖο φέρει τὸν τίτλο «Περὶ τῶν προθέσεων, τίσι πτώσει συντάσσονται, καὶ τί σημαίνουσι» (Lascaris 1557: 87-91). Σὲ αὐτὸ τὸ ἔργο παραπέμπει ὁ «ἐξ Ἀπορρήτων» στὸ δικό του σύγγραμμα, γιὰ αὐτὸν ποὺ θέλει νὰ βρεῖ περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὸ συγκεκριμένο θέμα, μὲ τὰ ἐξῆς: «Εἰ δὲ περὶ τῆς τούτων σημασίας μαθεῖν βούλησθε, τὸν Λάσκαριν μετιτέον, συντόμως καὶ ἀκριβῶς περὶ τούτων διειληφότα» (102.25-27).⁸⁷

⁸⁷ Ὅμως, καὶ ὁ Λάσκαρις μὲ τὴ σειρά του παραπέμπει σὲ ἄλλα σημεία τῆς μελέτης του σὲ ἔργα ἐκτενέστερα. Διαβάζουμε, γιὰ παράδειγμα, στὸ προοίμιο τοῦ βιβλίου β' τοῦ ἔργου του: «Μαξίμω δὲ τῷ Πλανούδη, καὶ

β) Ἐπιπρόσθετα, ὑπάρχουν καὶ κάποια ἀποσπάσματα τὰ ὅποια φανερώνουν εὐγλωττα τὴν ὀφειλὴ τοῦ Μαυροκορδάτου στοῦ ἔργο τοῦ Λασκάρεως. Ὡς παράδειγμα θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ τὸ παρακάτω:

–«Πρὸ μέντοι τοῦ ἄρξασθαι, εἰδέναι χρεῶν ὅτι τῶν ῥημάτων τὰ μὲν μετὰ ὀνομαστικῆς συνταττόμενα αὐτοτέλειαν δηλοῖ, ἀσύνθετα κατηγορήματα λέγεται, οἷον Ἀριστοτέλης περιπατεῖ, Θεῶν ξῆ, τὰ δὲ μετὰ αὐτῆς συντασσόμενα οὐ δηλοῖ αὐτοτέλειαν, οἷον Σωκράτης φιλεῖ –ζητεῖ γὰρ πτῶσιν–, ἅτινα καλεῖται ἐλάττονα κατηγορήματα. Τινὰ δέ, μετὰ πλαγίας τιθέμενα, πλάγιον τέλειον λόγον ἀποτελεῖ, ἅπερ καλεῖται παρασυμβάματα, οἷον Σωκράτει μεταμέλει, τινὰ δέ, μετὰ πλαγίας συντασσόμενα, πλάγιον τέλειον λόγον οὐκ ἀποτελεῖ, οἷον Σωκράτει μέλει –λείπει γὰρ τίνος–, ἅπερ καλοῦνται ἐλάττονα παρασυμβάματα» (124.23-125.3).

Πηγὴ τοῦ παραπάνω ἀποσπάσματος εἶναι, ὅπως φαίνεται, τὸ ἔργο τοῦ Λασκάρεως, ὅπου διαβάζουμε –ἐλαφρῶς παραλλαγμένα– τὰ ἑξῆς:

–«Ἐτι τῶν ῥημάτων τινὰ μὲν μετὰ ὀνομαστικῆς συντασσόμενα, αὐτοτέλειαν δηλοῖ. οἷον ἀριστοτέλης περιπατεῖ, Θεῶν ξῆ. ἅτινα καλεῖται ἀσύνθετα κατηγορήματα. Τινὰ δὲ μετ’ αὐτῆς συ-

ἄλλοις, εἰδικῶς, οὐ κατὰ γένη, ἀλλὰ κατὰ στοιχεῖον. Πρὸς οὓς, ὅτε καιρὸς, ἀνατρέχειν τοὺς μαθητὰς δεῖ, ἀκριβέστερον περὶ πάντων εἰσομένους. Ἐνταῦθα γὰρ οὐ πλῆθος ῥημάτων, ἀλλ’ ὀλίγων τινῶν κατὰ γένη μετάβασις ἐξέδοτο. Οἷς τὰ λοιπὰ τῶ βουλομένῳ παραβάλλειν ἐξέσται» (Lascaris 1557: 117). Τῆ συνήθεια, τέλος, αὐτὴν τὴ συναντοῦμε καὶ στὰ ἱστορικὰ ἔργα τοῦ Μαυροκορδάτου, τὰ ὅποια ἔχουν ὡς βασικὸ τους χαρακτηριστικὸ τὸν σύντομο τρόπο ἀνάπτυξης τοῦ θέματος τὸ ὁποῖο πραγματεύονται, ἀποτελοῦν, δηλαδή, «ἐπιτομές». Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, διαβάζουμε στὰ Ῥωμαϊκά: «ἅπερ, διεξοδικῶς ἀναγεγραφότι τῶ ἀπὸ Ἀλικαρνασσοῦ Διονυσίῳ, προσίτω ὅτω ἂν γένοιτο πόθος καὶ ταῦτα συνιέναι μετ’ ἀκριβείας» (Μαυροκορδάτος 2023: 65.29-31), ἐνῶ καὶ στὰ Ἰουδαϊκά του θὰ πεῖ: «τοὺς δὲ διὰ ξίφους, καὶ λιμοῦ μυρίους φόνους, καὶ τὰς ἀμυθήτους ἐκείνας ξυμφοράς, καὶ ταλαιπωρίας διὰ μακρῶν διεξιόντι Ἰωσήπῳ ἐντετευχέτω, ὅς ἂν τὴν ὅλην τραγωδίαν, [...] ἐκμαθεῖν ἐθέλοι» (Μαυροκορδάτος 1716: πτ’: 1-2). Γιὰ περισσότερα παραδείγματα, βλ. Τζελέπης 2023α: 133 καί, κυρίως, ὑποσ. 10.

ντασσόμενα, οὐ δηλοῖ αὐτοτέλειαν. οἷον Σωκράτης φιλεῖ, λείπει τίνα. ἄτινα καλεῖται ἐλάττονα κατηγορήματα. Τινὰ δέ, μετὰ πλαγίας τιθέμενα, πλάγιον τέλειον λόγον ἀποτελεῖ. οἷον Σωκράτει μεταμέλει. ἄπερ καλεῖται παρασυμβάματα. Τινὰ δέ, μετὰ πλαγίας τασσόμενα, πλάγιον τέλειον λόγον οὐκ ἀποτελεῖ, οἷον Σωκράτει μέλει, λείπει γάρ, τίνος. ἄπερ καλοῦνται ἐλάττονα παρασυμβάματα» (Lascaris 1557: 118).⁸⁸

γ) Κοινὰ εἶναι, ὅμως, καὶ τὰ παραδείγματα ποὺ συναντοῦμε στὰ δύο ἔργα, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Λασκάρεως. Ἡ καταγραφή τῶν παραδειγμάτων ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι ἐνδεικτική:

Ἀριστοτέλης περιπατεῖ, Θεῶν ζῆ (124.126 καὶ Lascaris 1557: 118) / δίδωμί σοι βιβλίον, γράφω σε τοῖς πολίταις (125.17-18 καὶ Lascaris 1557: 127-128) / ὁ καθηγητὴς φιλεῖ τὸν μαθητὴν (130.6-7 καὶ Lascaris 1557: 122) / καταλύω εἰς τὸ ξενοδοχεῖον (131.15-16), καταλύω παρὰ τῶ ξένῳ (131.17 καὶ Lascaris 1557: 123).

δ) Ἀπὸ τὸ ἔργο, ὅμως, τοῦ Λασκάρεως δανείζεται ὁ Μαυροκορδάτος καὶ τὶς ἐξαιρέσεις στὴ σύνταξη κάποιων ρημάτων τοῦ πρώτου εἴδους, τῶν συντασσόμενων, δηλαδή, μὲ αἰτιατική (βλ. 131.5-132.23). Ἔτσι, τὶς διαφορετικὲς σημασίες ποὺ ἀποκτοῦν τὰ ρήματα ἀγαπῶ καὶ φιλῶ, στέργω, ἐρῶ, καταλύω, ἔχω, θαυμάζω, γινώσκω, βάλλω καὶ κρίνω, ὅταν συντάσσονται μὲ πτώση διαφορετικὴ τῆς αἰτιατικῆς, τὶς συναντοῦμε καὶ στὴν Ἐπιτομὴν τῶν ὀκτῶ τοῦ λόγου μερῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἀναγκαίων τοῦ Λασκάρεως (βλ. Lascaris 1557: 122-125).

ε) Οἱ δύο, τέλος, ἀναγγελίες τοῦ Μαυροκορδάτου γιὰ τὰ παθητικὰ καὶ τὰ ἀπρόσωπα ρήματα (127.11-15 καὶ 127.28-32, ἀντίστοιχα), οἱ ὁποῖες θὰ ἀκολουθοῦσαν τὴν ἀναφορὰ στὸ πρῶτο εἶδος τῶν ρημάτων, αὐτῶν, δηλαδή, ποὺ συντάσσονται μὲ αἰτια-

⁸⁸ Τὸ ἴδιο αὐτὸ ἀπόσπασμα τὸ συναντοῦμε καὶ στὴ «Μέθοδον περὶ τῆς τοῦ λόγου Συντάξεως» τοῦ Μιχαὴλ Σύγγελου (1745: 159-160), θεωροῦμε, ὡστόσο, πῶς ὁ Μαυροκορδάτος τὸ δανείστηκε ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Λασκάρεως, καθὼς ὁ Σύγγελος χρησιμοποιεῖ ἀντὶ τῶν παραδειγμάτων Ἀριστοτέλης περιπατεῖ καὶ Θεῶν ζῆ, τὰ Σωκράτης περιπατεῖ καὶ Τρύφων ζῆ. Ἐπίσης, ἀντὶ τοῦ τὰ μὲν μετὰ ὀνομαστικῆς συνταττόμενα αὐτοτέλειαν δηλοῖ, ὁ Σύγγελος γράφει τινὰ μὲν μετ' εὐθείας συντασσόμενα πτώσεως, αὐτοτέλειαν ποιεῖ.

τική (130.1 κ.έ.), συμβαδίζουν με τὴν πορεία ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ στὸ δικό του γραμματικὸ σύγγραμμα ὁ Λάσκαρις (βλ., ἀντίστοιχα, Lascaris 1557: 120 κ.έ., 130 κ.έ. καὶ 143 κ.έ.).

γ. Μαυροκορδάτος καὶ Μιχαήλ Σύγγελος

Στις πηγές, ὅμως, τοῦ ὑπὸ ἐξέταση ἔργου τοῦ Μαυροκορδάτου πρέπει νὰ προσθέσουμε συμπληρωματικὰ –πλῆι στὰ ἔργα τοῦ Θεόδωρου Γαζῆ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρειος– καὶ μιὰ τρίτη. Πρόκειται γιὰ τὸ –παλαιότερο τῶν ἄλλων δύο– ἔργο, μετὸ ὁποῖο μαζί ἐμελλε νὰ τυπωθεῖ ἡ «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως» τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων», δηλαδὴ τὸ τιτλοφορούμενο «Μέθοδος περὶ τῆς τοῦ λόγου Συντάξεως» τοῦ Μιχαήλ Σύγγελου «τοῦ Ἀποστολικοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων» (741-846).⁸⁹

α) Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι, καταρχάς, ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στὰ δύο ἔργα, σὲ λεκτικὸ καὶ νοηματικὸ ἐπίπεδο:

1.

–«Ἀναφορικὰ μὲν λέγονται, ὅτι δι’ αὐτῶν τὴν τῶν ἀκροωμένων διάνοιαν ἀναφέρομεν ἐπὶ τὰ προεγνωσμένα πράγματα, ὡς ὅταν σοὶ ἐγνωκότι τὸν Ἀχιλλέα εἶπω, οἷον ὁ Ἀχιλλεύς, τοιοῦτος ὁ Αἴας». (116.32-117.3)

–«Ἀναφορικὰ δὲ καλοῦνται, ὅτι δι’ αὐτῶν τὴν τῶν ἀκροωμένων διάνοιαν ἀναφέρομεν ἐπὶ τὰ προεγνωσμένα πράγματα. ὡς ὅταν σοὶ ἐγνωκότι τὸν Ἀχιλλέα εἶπω. οἷος ἦν Ἀχιλλεύς, τοιοῦτός ἐστι καὶ Αἴας. ἐπαναφέρω γάρ σου τὴν μνήμην ἐπὶ τὸν προεγνωσμένον Ἀχιλλέα». (Σύγγελος 1745: 142-143)

2.

–«Καὶ τὸ μὲν συγκριτικὸν πρὸς ὁμοφυῆς ἢ ὁμότεχνον ἢ ὁμογενῆς ἢ ἑτερογενῆς παραβάλλεται· ὁμοφυῆς μὲν, οἷον ὁ Μενέλεως εὐφυνέστερος Μενελοῦάχου· ὁμότεχνον δέ, οἷον ὁ Ὅμηρος σοφώ-

⁸⁹ Στὴν πραγματικότητα, πρόκειται γιὰ τὴ δεύτερη ἐκδοση τοῦ ἔργου. Τὴν πρώτη φορά τὸ ἔργο τυπώθηκε μετὸ ὄνομα τοῦ Γεώργιου Λακαπηνοῦ στὴ Φλωρεντία (1515) καί, δέκα χρόνια ἀργότερα, στὴ Βενετία (1525) (βλ. Γλυκὺς 1745β: χ.σ., ὁ ὁποῖος ἀναφέρει πῶς «ὁ γὰρ Λεκαπηνὸς ἑαυτῷ τὴν πραγματείαν ὠκειώσατο τοῦ γνησίου Συγγραφέως», καθὼς καὶ Hunger 1997: 383, ὑποσ. 35).

τερος Ὀρφέως· ὁμοιογενές δέ, οἷον ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους, οἷον ὁ Πάτροκλος ἦσσαν Ἀχιλλέως, ἑτερογενές δέ ὁ Ἀχιλλεὺς ἰσχυρότερος τῶν Τρώων». (119.20-25)

—«Γίνεται δὲ ἡ σύγκρισις ὁμοφυοῦς πρὸς ὁμοφυῆ, ἢ ὁμοτέχνου πρὸς ὁμότεχνον, ἢ ὁμοιογενοῦς πρὸς ὁμοιογενῆ, ἢ ἑτερογενοῦς πρὸς ἑτερογενῆ. [...] οἷον Μενέλεως εὐφυνέστερος Τηλεμάχου. Ὀμηρος σοφώτερος Ὀρφέως. Ἀριστοτέλης δεινότερος Πλάτωνος. Ἐκτωρ κρείττων Σαρπηδόνης. Πάτροκλος ἦσσαν Ἀχιλλέως. Ὀδυσσεὺς βελτίων Ἀντιόου. πρὸς ἑτερογενεῖς δέ, οἷον Ἀχιλλεὺς ἰσχυρότερος τῶν Τρώων». (Σύγγελος 1745: 132)

3.

—«Δεῖ δὲ εἰδέναι ὅτι ἕτερα μὲν εἰσι τὰ συγκριτικὰ καὶ ἕτερα τὰ συγκρίσεως ὀνόματα. Συγκριτικὰ ὀνόματα μὲν εἰσι τὰ δεικνύοντα τὴν ποιότητα τοῦ συγκρινομένου, οἷον λευκότητα, ξανθότητα, τὰ δὲ συγκρίσεως ὀνόματα ἄδηλον ἔχουσι τὴν σύγκρισιν, οἷον καλλίων, οὐ μόνον ὁ κάλλους πλεῖον μετέχων, ἀλλὰ καὶ δυνάμεως καὶ τάχους· ὁμοίως καὶ τὸ κρείσσων, βελτίων, ἀμείνων, ἐλάσσων, ἦσσαν, φέρτερος καὶ βέλτερος καὶ ὅσα τοιαῦτα». (119.33-120.6)

—«Ἰστέον, ὅτι ἕτερά ἐστι τὰ συγκριτικὰ, καὶ ἕτερα τὰ τῆς συγκρίσεως ὀνόματα. Τὰ γὰρ συγκριτικὰ δείκνυσι τὴν τοῦ συγκρινομένου ποιότητα, ὡς λευκότητα, το λευκόν. ξανθότητα, τὸ ξανθόν. τὰ δὲ συγκρίσεως ὀνόματα οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἄδηλον τὴν σύγκρισιν ἔχει. καλλίων γάρ, ὁ κάλλους πλεῖον μετέχων, ἢ δυνάμεως, ἢ τάχους. καὶ κρείσσων, ὁ κατὰτι προέχων. ὁμοίως καὶ τὸ βελτίων, ἀμείνων, ἀρείων, καὶ τὸ χείρων, καὶ ἦσσαν, καὶ ἐλάσσων, συγκρίσεως εἰσὶν ὀνόματα». (Σύγγελος 1745: 130-131)

4.

—«τινὰ τύπῳ μὲν συγκριτικὰ καὶ ὑπερθετικά εἰσιν, τῷ δὲ σημαينوμένῳ ἀπλᾶ, οἷον νεώτερος, πρεσβύτερος». (120.7-9)

—«τὸ δὲ νεώτερος, πρεσβύτερος, τύπῳ μὲν συγκριτικὰ ὑπάρχει, σημαينوμένῳ δὲ ἀπλᾶ ἐστί». (Σύγγελος 1745: 131)

β) Ἀξίζει, ὅμως, νὰ ἐπισημανθεῖ καὶ ἓνα ἀκόμη σημεῖο ἐπαφῆς ἀνάμεσα στὰ δύο κείμενα, ἀνάλογο μὲ αὐτὸ ποὺ ἐντοπίσαμε καὶ στὴν περίπτωση τῶν ἔργων τοῦ Γαζῆ καὶ τοῦ Λασκάρεως. Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ τὴν παρουσία παραδειγμά-

των -ὑποστηρικτικῶν τῆς θεωρίας τοῦ συντακτικοῦ- τὰ ὁποῖα εἶτε ἀποτελοῦν δημιουργήματα τοῦ Μιχαήλ Σύγγελου εἶτε προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία.

Στὰ κείμενα, γιὰ παράδειγμα, τῶν Γραφῶν εἶναι συχνὴ ἡ παρουσία τῶν ὀνομάτων τοῦ Πέτρου, τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Ἰωάννη, τὰ ὁποῖα ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ ἔργο καὶ τοῦ Λασκάρους καὶ τοῦ Γαζῆ. Τὸ ὄνόματα, ὡστόσο, αὐτὰ ἀπαντῶνται πολὺ συχνά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ στὸ ἔργο τοῦ Μιχαήλ Σύγγελου.⁹⁰ Ἐπίσης, ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες -κοινές καὶ στοὺς δύο συγγραφεῖς- φράσεις: ὁ Σολομὼν σοφώτατος τῶν ἀνδρῶν, ὁ Ἡσαΐας μεγαλοφωνότατος τῶν προφητῶν, ὁ Σαμψὼν ἀνδρειότατος τῶν ἀνδρῶν (119.27-30 καὶ Σύγγελος 1745: 132-133), «οὐ θέλω ἡμᾶς ἀγνοεῖν» (123.1-2 καὶ Σύγγελος 1745: 250).⁹¹

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπινοήσεις τοῦ Σύγγελου, τίς ὁποῖες δανείζονται ὁ Μαυροκορδάτος, εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες φράσεις: Σωκράτης διαλέγεται (95.6 καὶ Σύγγελος 1745: 120), ἡ ὑφ' ἡλιον (110.6 καὶ Σύγγελος 1745: 237), οἶον ὁ Ἀχιλλεύς, τοιοῦτος ὁ Αἴας (117.2-3 καὶ Σύγγελος 1745: 143), ὁ Ὅμηρος σοφώτερος Ὀρφέως, ὁ Πάτροκλος ἦσσαν Ἀχιλλέως, ὁ Ἀχιλλεὺς ἰσχυρότερος τῶν Τρώων (119.23-25 καὶ Σύγγελος 1745: 132).

⁹⁰ Συγκεκριμένα, τὸ ὄνομα τοῦ Πέτρου ἀπαντᾶται στὸν Μαυροκορδάτο δεκαπέντε φορές, τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου τρεῖς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη τέσσερις. Συχνὴ εἶναι, ἀντίστοιχα, ἡ παρουσία αὐτῶν τῶν ὀνομάτων καὶ στὸ σύγγραμμα τοῦ Μιχαήλ Σύγγελου (βλ., ἐνδεικτικά, Σύγγελος 1745: 140, 163, 178, 196, 201, 207, 229, 231, 250).

⁹¹ Ἡ τελευταία αὐτὴ φράση φέρνει στὸν νοῦ τίς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου *Α' Πρὸς Θεσσαλονικεῖς* καὶ *Πρὸς Κορινθίους*. Στὴν πλήρη τους, βέβαια, μορφή οἱ φράσεις εἶναι, ἀντίστοιχα, «οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν περὶ τῶν κεκοιμημένων» (1 *Thess.* 4.13) καὶ «Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν» (*Cor.* 12.1). Τὸ ἓνα, μάλιστα, ἀπὸ τὰ χωρία αὐτὰ τὸ μνημονεῖ καὶ ὁ Μιχαήλ Σύγγελος: «οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. [...] ἦτοι ἐγὼ Παῦλος οὐ θέλω ὑμᾶς τοὺς Θεσσαλονικεῖς ἀγνοεῖν» (Σύγγελος 1745: 250). Ἀξιοσημείωτη εἶναι, βέβαια, ἡ μετατροπὴ ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτο τῆς ἀντωνυμίας ἀπὸ τὸ β' (ὑμᾶς) στὸ α' πρόσωπο (ἡμᾶς), ἐνῶ μὲ τὴν ἀφαίρεση τῶν ἐμπρόθετων προσδιορισμῶν ἡ φράση ἀποκτᾶ γενικὸ χαρακτήρα.

γ) Δὲν μπορεῖ, τέλος, νὰ περάσει ἀπαρατήρητο καὶ τὸ γεγονός πῶς καὶ ὁ Σύγγελος καὶ ὁ Μαυροκορδάτος χρησιμοποιοῦν τὸ ἐπίθετο πλατωνικὸς γιὰ τὰ κτητικὰ ὀνόματα (113.24 καὶ Σύγγελος 1745: 129). Ἐπίσης, καὶ οἱ δύο χρησιμοποιοῦν γιὰ τὰ ἀποκαλούμενα ρηματικὰ ἐπίθετα σὲ -τέος τὸν ὄρο θετικὰ ἐπιρρήματα (βλ., ἀντίστοιχα, 104.20 καὶ 104.24-25 καὶ Σύγγελος 1745: 214). Ἀντιθέτως, τὰ ἐπιρρήματα αὐτὰ τόσο ὁ Λάσκαρις ὅσο καὶ ὁ Γαζής –τοὺς ὁποίους ἀναμφίβολα ἔχει συμβουλευτεῖ ὁ «ἐξ Ἀπορρήτων», σύμφωνα καὶ μὲ ὅσα στοιχεῖα παραθέσαμε νωρίτερα– τὰ ὀνομάζουν ἐπιρρήματα θέσεως (βλ., ἀντίστοιχα, Lascaris 1557: 79 καὶ Gaza 1540: 90). Ἡ διαφοροποίηση αὐτὴ εἶναι δηλωτικὴ τῆς πηγῆς τοῦ Μαυροκορδάτου στὸ συγκεκριμένο σημεῖο (βλ. καὶ ὑποσ. 50).

7. Συμπεράσματα

Λαμβάνοντας, λοιπόν, ὑπ' ὄψιν ὅλα ὅσα καταγράψαμε στὴν παρούσα εἰσαγωγικὴ μελέτη τῆς κριτικῆς ἔκδοσης τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, τὸ ὁποῖο φέρει τὸν τίτλο *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*, θὰ μπορούσαμε –καταληκτικὰ– νὰ διατυπώσουμε κάποια συμπεράσματα ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἀξία τοῦ κειμένου τὸ ὁποῖο φέρνουμε στὸ φῶς, καθὼς καὶ στὴν ἀνάγκη τῆς ἀνά χειρὰς ἔκδοσης.

Κατ' ἀρχάς, ἡ παρούσα κριτικὴ ἔκδοση ἀφορᾷ σὲ ἓνα κείμενο τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 17ου αἰώνα, τὸ ὁποῖο παρέμενε σὲ χειρόγραφη παράδοση μέχρι καὶ τὶς ἡμέρες μας. Συνεπῶς, μὲ τὴν ἔκδοση αὐτὴν προσφέρεται στοὺς μελετητές, γιὰ περαιτέρω καὶ εἰς βάθος μελέτη, ἓνα κείμενο μέχρι πρότινος ἄγνωστο.

Ἐπιπρόσθετα, τὸ συγκεκριμένο κείμενο ἀνήκει σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς πλέον σημαίνουσες προσωπικότητες τοῦ 17ου αἰώνα, τὸν γέναρχη τῶν Φαναριωτῶν, τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο τὸν «ἐξ Ἀπορρήτων». Μᾶς βοηθᾷ, συνεπῶς, νὰ σχηματίσουμε σαφέστερη εἰκόνα ὄχι γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο τῆς δράσης, ἀλλὰ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο τῆς συγγραφῆς. Μάλιστα, μᾶς ἀποκαλύπτει γιὰ μιὰν ἀκόμη φορά τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐργαζόταν, κατὰ τὴ σύνθεση τῶν δικῶν του πονημάτων, ἔχοντας μελετήσει προη-

γουμενῶς ἐνδελεχῶς περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἐγχειρίδια γιὰ τὸ θέμα τὸ ὁποῖο τὸν ἐνδιέφερε.⁹²

Ἐκτὸς αὐτοῦ, τὸ ὑπὸ ἔκδοση κείμενο συμπληρώνει ἓνα ἄλλο σημαντικὸ πόνημα τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων», τὸ ὁποῖο ἀνήκει σὲ μιὰ διόλου ἀσήμαντη περίοδο τῆς ζωῆς του, τὴν ἐκδεδομένη «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως». Ὡς ἐκ τούτου, μᾶς παρέχει πληρέστερη εἰκόνα τοῦ συγκεκριμένου –γραμματικοῦ χαρακτήρα– ἔργου, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται στὴν περίοδο τῆς διδασκαλίας του στὴ Σχολὴ Μανολάκη Καστοριανοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ φρόνιμο θὰ ἦταν, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, μιὰ ἐνδεχόμενη μελλοντικὴ ἔκδοση τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως» νὰ συμπεριλάβει καὶ τὸ κείμενο *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν καί, μάλιστα, ὡς εἰσαγωγικὸ τῆς τμημα*.

Τέλος, μέσα ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κείμενο ἐπιβεβαιώνεται, γιὰ μιὰν ἀκόμη φορά, ἡ συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς παράδοσης. Παρακολουθοῦμε, δηλαδή, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συνδέεται δημιουργικὰ τὸ παρελθὸν μὲ τὶς ἐποχὲς ποὺ ἀκολουθοῦν, σύνδεση ποὺ ἀποτυπώνεται στὴν ἀδιάλειπτη πνευματικὴ παραγωγὴ τῶν Ἑλλήνων ἀνὰ τοὺς αἰῶνες. Διαπιστώνουμε, μὲ ἄλλα λόγια, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀξιοποιοῦνται τὰ ἔργα τῶν προγενέστερων συγγραφέων, ἀποτελώντας τὶς βάσεις πάνω στὶς ὁποῖες δημιουργοῦν τὰ δικά τους συγγράμματα ὅλοι ὅσοι ἀκολουθοῦν. Καί, εἰδικότερα στὴν περίπτωση τοῦ ὑπὸ ἔκδοση ἔργου, ἡ συνέχεια αὐτὴ καθίσταται ἰδιαιτέρως σημαντικὴ, καθὼς ἀποτυπώνει τὸν ἀγῶνα τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων ὄλων τῶν ἐποχῶν γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στοὺς νεότερους.

⁹² Τὴν ἴδια ἀκριβῶς τακτικὴ ἀκολουθεῖ καὶ στὰ *Ἰουδαϊκὰ καὶ στὰ Ῥωμαϊκὰ* του, διαπίστωση στὴν ὁποία μποροῦμε νὰ ὀδηγηθοῦμε μὲ μιὰν ἀπλὴ μόνον ἀνάγνωση τῶν συγκεκριμένων ἔργων (γιὰ τὸ ζήτημα, εἰδικότερα, τῶν πηγῶν τῶν *Ῥωμαϊκῶν*, βλ. τὰ ὅσα καταγράφουμε στὴ μελέτη μας γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο· Τζελέπης 2023α: 209-267).

8. Οἱ ἀρχές τῆς ἐκδοσης

Καταγράφουμε, κλείνοντας τὸ εἰσαγωγικὸ τμήμα τοῦ ὑπὸ ἐκδοσῆς ἔργου, τὶς ἀρχές ποὺ ἀκολουθοῦμε κατὰ τὴν παρούσα κριτικὴ ἐκδοσῆς.

1. Στὸν χωρισμὸ τοῦ κειμένου σὲ παραγράφους ἀκολουθήσαμε τὸ χειρόγραφο. Ἐτσι, ἀλλάζουμε παράγραφο σὲ δύο περιπτώσεις, ὅταν αὐτὸ τὸ πράττει ὁ ἀντιγραφέας καὶ ὅταν χρησιμοποιεῖ τὸ σύμβολο :~

Ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, ἐπίσης, προέρχεται καὶ ἡ ἀρίθμηση τῶν φύλλων, ἡ ὁποία δηλώνεται στὸ περιθώριο τῶν σελίδων τοῦ χειρογράφου μὲ ἀραβικοὺς ἀριθμοὺς. Ἄς σημειωθεῖ πὼς οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι γραμμένοι μὲ ἀνθρώπινο χέρι, ἀλλὰ μὲ τεχνητὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα.

2. Γιὰ τεχνικοὺς λόγους δὲν ἀποτυπώσαμε ὀπτικὰ μὲ ἀκρίβεια πέντε τμήματα τοῦ κειμένου τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται στὸ χειρόγραφο μὲ τὴ μορφή σχεδιαγράμματος καὶ λειτουργοῦν, κατὰ κάποιον τρόπο, εἴτε ὡς ἀνακεφαλαίωση τῆς θεωρίας ποὺ προηγήθηκε, ἐπαναλαμβάνοντας, κατ' οὐσίαν, τὶς ἴδιες πληροφορίες μαζὶ μὲ τὰ ἴδια παραδείγματα (βλ. 121.4-10, 125.24-33, 126.10-18 καὶ 127.17-27), εἴτε ὡς προαναγγελία τῆς θεωρίας ποὺ ἀκολουθεῖ (βλ. 124.14-17). Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἔγινε, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐμφάνισης, ἀπλοποίηση τῶν σχεδιαγραμμάτων, ὥστε νὰ εἶναι ἐφικτὴ τεχνικὰ ἢ ἀπόδοσή τους, φροντίζοντας, παράλληλα, νὰ εἶναι ἐμφανῆς στὸν ἀναγνώστη ὁ χαρακτήρας τους. Κάτι ἀνάλογο πράξαμε καὶ στὸν κατάλογο τῶν ρημάτων τοῦ πρώτου εἴδους (δηλαδὴ στὰ μονόπτωτα ρήματα, τὰ συντασσόμενα μὲ αἰτιατικὴ), τὰ ὁποῖα παρουσιάσαμε σὲ ἐνιαῖο κείμενο (130.11-28), μολονότι στὸ χειρόγραφο ἐμφανίζονται τὸ ἓνα κάτω ἀπὸ τὸ ἄλλο σὲ τρεῖς στῆλες.

3. Χρησιμοποιήσαμε στὸ κείμενο πλάγιους χαρακτήρες σὲ δύο περιπτώσεις: α) στοὺς τίτλους τῶν ἔργων (π.χ., 131.31) καὶ β) στὰ παραδείγματα (λέξεις ἢ καὶ ὀλόκληρες φράσεις) ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας, προκειμένου νὰ στηρίξει τὴ θεωρία ποὺ καταγράφει (π.χ., 119.4-9 καὶ 131.24-26). Ἐάν, ὡστόσο, ὁ τίτλος ἑνὸς ἔργου ἐμφανίζεται μέσα σὲ φράση τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας ὡς παράδειγμα καί, συνεπῶς, οἱ χαρα-

κτῆρες εἶναι ἤδη πλάγιοι, τότε ὁ τίτλος τοῦ ἔργου ἀποτυπώνεται μὲ ὀρθοὺς χαρακτῆρες (βλ., γιὰ παράδειγμα, 98.10).

4. Χρησιμοποιήσαμε, ἐπιπρόσθετα, καὶ εἰσαγωγικά, ὅταν τὸ ἀναφερόμενο παράδειγμα ποὺ στηρίζει τὴ θεωρία τοῦ συντακτικοῦ ἀποτελεῖ αὐτούσια ἢ σχεδὸν αὐτούσια φράση τὴν ὁποία δανεῖζεται ὁ συγγραφέας ἀπὸ κάποιο ἄλλο κείμενο τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας (ἐκκλησιαστικῆς καὶ θύραθεν). Στὴν περίπτωση τῶν παραλλαγμένων φράσεων παρουσιάζουμε στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τὴ φράση στὴν ἀρχικὴ τῆς μορφῆς, ὅπως, δηλαδή, τὴ συναντοῦμε στὴν πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία τὴν ἀντλεῖ ὁ «ἐξ Ἀπορρήτων».

Δὲν χρησιμοποιήσαμε, ἀντίθετα, εἰσαγωγικά, ὅταν τὰ δάνεια προέρχονται ἀπὸ τοὺς τρεῖς βασικοὺς, προγενέστερους τοῦ συγγραφέα, γραμματικούς –Γαζή, Λάσκαρι καὶ Μιχαὴλ Σύγγελο–, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὅπως δείξαμε, δανείστηκε ὁ «ἐξ Ἀπορρήτων» πολλά. Στὴν περίπτωση αὐτὴν δὲν καταγράψαμε, ἐπίσης, τίς σχετικὲς πληροφορίες οὔτε στὸ ὑπόμνημα τῶν πηγῶν, καθὼς κάτι τέτοιο θὰ ἐπιβάρυνε ἀρκετὰ σὲ ὄγκο τὸ ὑπόμνημα. Ἄλλωστε, τίς ὀφειλὲς τοῦ Μαυροκορδάτου στοὺς συγκεκριμένους τρεῖς γραμματικούς τίς ἐπισημάναμε στὴν ἐνότητα τὴ σχετικὴ μὲ τίς πηγές τοῦ ἔργου.

Ἄν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ χρησιμοποιούμενο παράδειγμα τὸ συναντοῦμε καὶ σὲ κάποιο ἄλλο σύγγραμμα καὶ ὄχι στοὺς τρεῖς ἀναφερόμενους γραμματικούς, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, στὸ ἔργο τοῦ Μάξιμου Πλανούδη ἢ τοῦ Γεώργιου Λακαπηνοῦ, τὸ καταγράφουμε στὸ ὑπόμνημα.

5. Διορθώσαμε σιωπηρῶς τὸν λανθασμένο τονισμό τῶν λέξεων ἢ προσθέσαμε τὸν ἐλλείποντα τόνο. Τὸ ἴδιο πράξαμε μὲ τὰ πνεύματα (λανθασμένα καὶ ἐλλείποντα), μὲ τὴν ὑπογεγραμμένη, ὅταν αὐτὴ ἀπουσιάζει, καὶ μὲ τὴν κορωνίδα, στὴν περίπτωση τοῦ φαινομένου τῆς κράσης (βλ. Οἰκονόμου 2019: 27). Ἀπὸ τὰ λάθη αὐτῆς τῆς μορφῆς καταγράψαμε στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα μόνον ἐκεῖνες τίς γραφές ποὺ ὀδηγοῦν σὲ λέξη διαφορετικὴ καί, συνεπῶς, μποροῦν νὰ ἐπηρεάσουν τὸ νόημα τοῦ κειμένου.

Διορθώσαμε, ἐπίσης, ποικίλα ὀρθογραφικὰ λάθη τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἴτε σὲ ὁμοιοφωνίες (βλ. Μιονί 1994: 120) εἴτε σὲ διτ-

τογραφίες, δηλαδή σὲ ἐπανάληψη συλλαβῶν ἢ καὶ ὀλόκληρων λέξεων (βλ. Mioni 1994: 122 καὶ West 1989: 35) εἶτε, τέλος, σὲ λιπογραφίες, ὅταν, δηλαδή, δὲν προστίθενται ἀλλὰ ἐκπίπτουν γράμματα, συλλαβές ἢ καὶ ὀλόκληρες λέξεις (βλ. Mioni 1994: 121-122 καὶ West 1989: 35). Ἀπὸ τὰ λάθη αὐτὰ ἀποτυπώσαμε στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τὶς διπτογραφίες, ἐνῶ ἡ διόρθωση τῶν λιπογραφιῶν ἀποτυπώνεται μόνον στὸ κείμενο, μὲ τὴ χρήση τοῦ κατάλληλου συμβόλου. Δὲν ἀποτυπώσαμε, τέλος, οὔτε στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα οὔτε στὸ κείμενο τὰ λάθη ὁμοιοφωνίας, ἐκτὸς καὶ ἂν δημιουργεῖται ἓνας διαφορετικὸς –καί, παράλληλα, ὑπαρκτὸς– γλωσσικὸς τύπος, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ ἐπηρεάσει τὸ νόημα τοῦ κειμένου.

6. Διορθώσαμε, ἐπιπλέον, δίχως νὰ τὸ ἐπισημαίνουμε στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, τὰ λάθη ποὺ ἀφοροῦσαν στὴν ἔγκλιση τοῦ τόνου (πρόκειται, κυρίως, γιὰ τὴν περίπτωση τῶν ρημάτων *εἶμι* καὶ *φημί*, καθὼς καὶ τῆς ἀόριστης ἀντωνυμίας *τις*).

7. Τοποθετήσαμε κόμματα, τελείες καὶ ἄνω τελείες, ὅπου αὐτὸ κρίθηκε ἀπαραίτητο, προκειμένου νὰ γίνῃ εὐχερέστερη ἢ ἀνάγνωση καί, κατ' ἐπέκταση, ἡ κατανόηση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν σύγχρονο ἀναγνώστη. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ στίξις ἀποστασιοποιεῖται, σὲ κάποιον βαθμὸ, ἀπὸ τὴ στίξις τοῦ χειρογράφου.

8. Οἱ χρησιμοποιούμενες στὸ κείμενο παρενθέσεις ἀνήκουν στὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ἐνῶ οἱ παῦλες στὸν γράφοντα.

9. Διατηρήσαμε τὴν ὑπογεγραμμένη στὸ ἐπίρρημα *αἰί*, ἢ ὁποῖα ἐμφανίζεται τὶς περισσότερες φορές τόσο στὸ χειρόγραφο τοῦ ὑπὸ ἔκδοση κειμένου ὅσο καὶ στὰ ἄλλα ἐκδεδομένα ἔργα τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων», ὅπως στὰ *Ἰουδαϊκά* (βλ., ἐνδεικτικά, Μαυροκορδάτος 1716: ξ': 2, ρνα': 1 καὶ σξδ': 1), στὰ *Φροντίσματα* (βλ., ἐνδεικτικά, Μαυροκορδάτος 1805: 33, 40 καὶ 96) καὶ στὰ *Ῥωμαϊκά* (βλ. ἐνδεικτικά, Μαυροκορδάτος 2023: 113.3, 256.29, 599.29 καὶ 1038.15). Ἔτσι, τὶς ἐλάχιστες φορές ποὺ ἡ ὑπογεγραμμένη δὲν χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν ἀντιγράφεα στὸ συγκεκριμένο ἐπίρρημα τὴν προσθέτουμε σιωπηρῶς, χωρὶς, δηλαδή, τὴν καταγραφή τῆς παρέμβασης στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα.

10. Διατηρήσαμε τὴν ψιλὴ καὶ τὴν δασεία στὸ διπλὸ ρ (ῥῥ), ἰδιαιτερότητα τὴν ὁποία συναντοῦμε σὲ ὅλα τὰ συγγράμματα (ἐκδεδωμένα καὶ χειρόγραφα) τοῦ Ἀλέξανδρου.

11. Ὅσον ἀφορᾷ στοὺς ἐμπρόθετους προσδιορισμούς, τὶς περισσότερες φορές τοὺς συναντοῦμε μὲ τὴν φυσιολογικὴν τους μορφή, δηλαδὴ χωριστὰ τὴν πρόθεση ἀπὸ τὸ πτωτικόν. Ὑπάρχουν, ὡστόσο, κάποιες ἐλάχιστες φορές, στὶς ὁποῖες ἡ πρόθεση ἐνώνεται μὲ τὸ πτωτικόν, δημιουργώντας μία ἐνιαία λέξη. Πρόκειται, συγκεκριμένα, γιὰ τὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις: ἀποδυσμῶν (94.6), καταγενικὴν (94.18), καταμόνην (94.19), συνελλείψει (97.16), περιτοκτιτικόν [= περιτοκτητικόν] (100.21), κατανοῦ (104.15), καταπάντα (109.27), ἐπιδύο (110.28), καταδιαφορὰν (120.19), καταδιάθεσιν (125.8), παραμικρόν (129.27), ἀπομέρους (129.28). Στὶς περιπτώσεις, λοιπόν, αὐτὲς παρεμβαίνουμε, χωρίζοντας τὴν πρόθεση ἀπὸ τὸ πτωτικόν, χωρὶς νὰ ἐπισημάνουμε τὴν διόρθωση στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, ἐκτὸς καὶ ἂν δημιουργοῦν λέξη ὑπαρκτή, ὅπως συμβαίνει στὶς περιπτώσεις τῶν ὑφήλιον (110.6), προσάλληλα (112.7), ἐξίσου (120.19) καὶ μεταδοτικῆς (130.29-30).

12. Στὴν περίπτωση τῶν *nominorum sacrorum* (πρόκειται γιὰ τὰ οὐσιαστικά –προσηγορικὰ καὶ κύρια– ἄνθρωπος, πατήρ, Θεός, Χριστός, Ἰωάννης καὶ Κύριος) τὰ ἀναπτύξαμε δίχως νὰ δηλώνουμε στὸ κείμενο, ἀλλὰ οὔτε καὶ στὸ ὑπόμνημα, τὴν παρέμβαση.

13. Ἀναπτύξαμε, τέλος, καὶ τὶς ἐλάχιστες –τρεῖς στὸν ἀριθμὸ– συντομογραφίες ποὺ συναντοῦμε στὸ κείμενο (ὑπερσ. [= ὑπερσυντελικού], δηλ. [= δηλαδὴ] καὶ ἀορίστ. [= ἀορίστου]), χωρὶς νὰ δηλώσουμε τὴν ἀνάπτυξη οὔτε στὸ κείμενο οὔτε στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα.

Ε. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

α. Ἔργα τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου⁹³

Μαυροκορδάτος, Αλ. (1664). *Pneumaticum Instrumentum Circulandi Sanguinis, sive De Motu, & Vsu Pulmonum. Dissertatio Philosophico-medica, Authore Alexandro Maurocordato Constantinopolitano. Philosophiae, & Medicinae Doctore*. Bononiae: ex Typographia Ferroniana.

Μαυροκορδάτος, Ἄλ. (1716). *Ἱστορία ἱερὰ ἦτοι, Τὰ Ἰουδαϊκά· Κατ' ἐπιτομὴν συγγραφέντα Παρὰ τοῦ Εὐσεβεστάτου, Ἐκλαμπροτάτου, καὶ Σοφωτάτου, Αὐθέντου κυρίου, κυρίου, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐξ Ἀπορρήτων τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας τῶν Ὀθωμανῶν. Καὶ διὰ δαπάνης τοῦ Εὐσεβεστάτου, καὶ Ὑψηλοτάτου Αὐθέντου, καὶ Ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας, κυρίου, κυρίου, Ἰωάννου Νικολάου Βοεβόδα τοῦ Σοφωτάτου Υἱοῦ αὐτοῦ. Νεωστὶ τυπωθέντα, Ἐν τῇ Σεβασμίᾳ Μονῇ τῶν Ἁγίων Πάντων, Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Πανιερωτάτου, καὶ Θεοπροβλήτου Μητροπολίτου κυρίου Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας, Πρὸς τὸ διανέμεσθαι δωρεὰν τοῖς Εὐσεβέσι διὰ ψυχικὴν αὐτῶν σωτηρίαν. Ἐπιμελεία καὶ διορθώσει τοῦ Λογιωτάτου Κύρ Ἰωάννου τοῦ Ποστελνίκου. Ἐν Βουκουρεστίῳ.*

— (1745). «Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως». Στὸ Μαυροκορδάτος καὶ Σύγγελος 1745, 1-117.

— (1804). *Ἐπιστολάριον ἐκ διαφόρων ἐρανισθὲν καὶ τυπωθὲν Πατριαρχεύοντος τοῦ Παναγιωτάτου καὶ Θειωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυρίου κυρίου Καλλινίκου προσφωνηθὲν δὲ τοῖς*

⁹³ Στὴ συγκεκριμένη ἐνότητα τῆς βιβλιογραφίας τὰ ἔργα τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου τὰ παρουσιάζουμε κατὰ τὴ χρονολογία τῆς ἐκδόσεώς τους.

τῶν Ἑλλήνων φιλομαθέσι νέοις. Ἦδη πρῶτον ἐκδίδεται. Ἐν τῷ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Τυπογραφείῳ.

— (1805). *Φροντίσματα τοῦ ἐκλαμπροτάτου ἀοιδίμου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα, ἀναλώμασι τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ εὐσεβεστάτου Αὐθέντου καὶ Ἡγεμόνος πάσης Μολδοβλαχίας Κυρίου Κυρίου Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου Μουρούζη Βοεβόδα. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας: Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Τυπογραφίᾳ Γεωργίου Βενδότη.*

— (1879). *Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου Ἐπιστολαὶ Ρ'.* Ἐκδέδονται ἐπιστασίᾳ Θ. Λιβαδά. Τεργέστη: Τύποις τοῦ Αὐστροουγγρικοῦ Λόυδ.

— (1909). «Ἱστορίαι Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου Δραγομάνου τῆς Ὀθωμανικῆς Πόρτας. 1682-1687». Στὸ Hurmuzaki 1909, 1-43.

— (1935). «Ζητημάτων θεολογικῶν λύσεις ἐκτεθεῖσαι παρ' Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου ῥήτορος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ ,αχο' ἔτος τὸ κοσμοσωτήριο ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως πρὸς τοὺς λεγομένους Ἑγγλέζους, ἃς ἐκεῖνοι ἀπορήσαντες ἐζήτησαν παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας». *Θεολογία*, τόμ. 13, 47-62.

— (2023). *Τὰ Ῥωμαϊκά. Τὸ κείμενο. Βιβλία Α', Β', Γ' καὶ Δ'.* Κριτικὴ ἔκδοσις. Στὸ Τζελέπη 2023α, Τόμοι Β', Γ' καὶ Δ'.

β. Μελέτες - Ἄρθρα (ἑλληνόγλωσσα)

Ἀποστολόπουλος, Δ. Γ. (2003). *Γιὰ τοὺς Φαναριῶτες. Δοκίμῃς ἐρμηνείας & Μικρὰ ἀναλυτικά.* Ἀθήνα: Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν.

— (2003α). «Διδάσκοντας Φυσιολογία τὸν 17ο αἰῶνα στὴν Κωνσταντινούπολη». Στὸ Ἀποστολόπουλος 2003, 83-104.

— (2003β). «Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ τὸ “Υπόμνημα” τοῦ Κορυδαλέα στὸ “Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς” τοῦ Ἀριστοτέλη». Στὸ Ἀποστολόπουλος 2003, 169-178.

Ἀργεῖος, Ἰ. (1716). «Εἰς τὸν Ἐκλαμπρότατον καὶ Ἐξοχώτατον, Εὐσεβέστατον, καὶ Σοφώτατον Αὐθέντην ἐξ Ἀπορρήτων τῆς Κραταιᾶς τῶν Ὀθωμανῶν Βασιλείας, καὶ Μέγαν Λογοθέτην

τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Κύριον, Κύριον Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, λόγος συντεθεὶς παρὰ τοῦ Ἐντιμοτάτου, καὶ Λογιωτάτου, Ὑπάτου τῶν Φιλοσόφων τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, Κύρ Ἰακώβου τοῦ Ἀργείου». Στὸ Μαυροκορδάτος 1716, χ.σ.

Ἀργυρόπουλος, Π. (1853). «Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων». Στὸ *Λόγοι ἐκφωνηθέντες τὴν 28 Σεπτεμβρίου 1852 ὑπὸ τοῦ πρώην Πρυτάνεως Σπυρίδωνος Πήλληκα παραδίδοντος τὴν Πρυτανεῖαν τοῦ Ὁθωνεῖου Πανεπιστημίου καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Περικλέους Ἀργυροπούλου διαδεχομένου αὐτήν*, 32-53. Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ Τυπογραφείου.

Βούλγαρης, Εὐ. (1766). *Ἡ Λογικὴ ἐκ παλαιῶν καὶ νεωτέρων συνεραρισθεῖσα. Ὑπὸ Εὐγενίου Διακόνου τοῦ Βουλγάρεως. Ἡς προτέτακται ἀφήγησις προεισοδιώδης Περὶ Ἀρχῆς καὶ Προόδου τῆς κατὰ τὴν Φιλοσοφίαν ἐνστάσεως, καὶ Προδιατριβαὶ τέτταρες εἰσαγωγικαὶ εἰς ἅπασαν ἐν γένει τὴν Φιλοσοφίαν Προτελεστικά. Ἐκδοθεῖσα σπουδῆ τε καὶ φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ Ἐλλογιμωτάτου καὶ Ἐξοχωτάτου ἐν Ἱατροφιλοσόφοις κυρίου Θωμᾶ Μανδακάσου τοῦ ἐκ Καστορίας. Ἐν Λειψία τῆς Σαξονίας: Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βρεϊτκόπφ.*

Γλυκὺς, Ν. (1745α). «Τῷ Ὑψηλοτάτῳ, Εὐσεβεστάτῳ, καὶ Γαληνοτάτῳ Πρίγκιπι, Κυρίῳ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ τῷ Μαυροκορδάτῳ, Αὐθέντῃ καὶ Ἡγεμόνι πάσης Οὐγκροβλαχίας τὴν ἐδαφιαίαν προσκύνησιν». Στὸ Μαυροκορδάτος 1745, χ.σ.

— (1745β). «Ὁ Τυπογράφος τοῖς φιλομούσοις Γραμματικευομένοις Ἑλλήνων παισὶν εὖ πράττειν». Στὸ Μαυροκορδάτος 1745, χ.σ.

Δημαρᾶς, Κ. Θ. (1989⁵). *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*. Ἀθήνα: Ἑρμῆς.

Εὐθυμίου, Γ. (2018). *Τὰ ἐγχειρίδια γραμματικῆς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας (1550-1821): Μία διαχρονικὴ θεώρηση μορφῆς καὶ περιεχομένου*. Ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβή, Παιδαγωγικὸ Τμῆμα Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης, Σχολῆς Ἐπιστημῶν Ἀγωγῆς Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Ἰωάννινα.

Ζαβίρας, Γ. Ί. (1872). *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον. Ἐκδοθὲν ὑπὸ Γεωργίου Π. Κρέμου. Ἀθήνησι: Τύποις Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων.*

Θερειανός, Δ. (1889). *Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὑπὸ Δ. Θερειανοῦ. Ἐκτυποῦται ἀναλώμασι τοῦ Οἰκονομείου Κληροδοτήματος. Τόμος πρῶτος. Ἐν Τεργέστη: Τύποις τοῦ Αὐστρουγγρικοῦ Λόγδ.*

Καραμπερόπουλος, Δ. Ἀπ. (2019). «Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ Ἀπορρήτων στὰ βήματα τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Harvey γιὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος (1664)». Στὸ *Ἡ Ἱατρικὴ Φροντίδα τοῦ Ἀσθενοῦς ἀπὸ τὴ Χρήση τῶν Βοτάνων καὶ τὴ Θεραπευτικὴ τοῦ Ἱπποκράτη στὴ Σύγχρονη Φαρμακευτικὴ Ἀγωγή. Τόμος 15ος. Ἐπιμέλεια ἔκδοσης: Π. Ν. Ζηρογιάννης, Ἔ. Βογιατζάκης, Ἀθήνα, Μάρτιος 2019, 128-145. Ἀθήνα.*

Κομνηνός Ὑψηλάντης, Ἀθ. (1870). *Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Πολιτικῶν τῶν εἰς Δώδεκα Βιβλίον Η' Θ' καὶ Γ' ἤτοι Τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν (1453-1789.) (Ἐκ χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ.) Ἐκδιδόντος Ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναΐτου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει: Τυπογρ. Ί. Α. Βρετοῦ.*

Κοραῆς, Ἀδ. (1805). «Στοχασμοὶ Αὐτοσχέδιοι». Στὸ Κοραῆς, Ἀδ. *Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, Περιέχων Κλαυδίου Αἰλιανοῦ τὴν Ποικίλην Ἱστορίαν, Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ, Νικολάου Δαμασκηνοῦ Τὰ σωζόμενα. Οἷς προσετέθησαν καὶ βραχεῖαι σημειώσεις, καὶ Στοχασμοὶ αὐτοσχέδιοι περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης. Φιλοτίμω δαπάνῃ τῶν ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, παιδείας ἕνεκα τῶν τὴν Ἑλλάδα φωνὴν διδασκομένων Ἑλλήνων, ια'-ρμδ'. Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου.*

— (1833). *Συλλογὴ τῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην, καὶ τὰ Πάρεργα Προλεγομένων, καὶ τινῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ· Εἰς τὴν ὁποίαν προστίθενται ὅσα κατεχώρησεν εἰς τὸν Λόγιον Ἑρμῆν, ὁ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφεῖς βίος του καὶ τὸ πανομοιότυπον τῆς ἐπιταφίου ἐπιγραφῆς μετὰ τῆς εἰκόνας του. Τόμος Πρῶτος. Ἐν Παρισίοις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Κ. Ἐβεράρτου.*

Κορδάτος, Γ. (1983). *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας. (Ἀπὸ τὸ 1453 ὡς τὸ 1961). Πρόλογος Κώστα Βάρναλη. Τόμος Α΄*. Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ἐπικαιρότητα.

Κούμας, Κ. Μ. (1833). *Γραμματικὴ διὰ Σχολεῖα*. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἀντωνίου Αὐκούλου.

Λάμπρος, Σπ. Π. (1895). *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὅρους ἑλληνικῶν κωδίκων ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ. Τόμος πρῶτος*. Ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας.

— (1900). *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὅρους ἑλληνικῶν κωδίκων ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ. Τόμος δεύτερος*. Ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας.

Μαλανδράκης, Μ. Ἡ. (1911). *Ἡ Πατμιάς Σχολή*. Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Παρασκευᾶ Λεωνῆ.

Μαυροκορδάτος, Ἄλ. καὶ Σύγγελος, Μ. (1745). *Γραμματικὴ περὶ Συντάξεως Τοῦ Εὐσεβεστάτου, Ἐξοχωτάτου, καὶ Σοφωτάτου Αὐθέντου Κυρίου Κυρίου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ μεγάλου Λογοθέτου τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐξ Ἀπορρήτων τῆς Κραταιᾶς Βασιλείας τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁμοῦ καὶ ἑτέρα Μιχαὴλ τοῦ Συγγέλου τοῦ Ἀποστολικοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων. Προσφωνηθεῖσαι τῷ Ὑψηλοτάτῳ, Εὐσεβεστάτῳ, καὶ Γαληνοτάτῳ Πρίγκιπι, Κυρίῳ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ τῷ Μαυροκορδάτῳ, Αὐθέντι καὶ Ἡγεμόνι πάσης Οὐγκροβλαχίας. Ἐπιμελεία καὶ διορθώσει Ἀλεξάνδρου Καγκελλαρίου τοῦ Ἱατροφιλοσόφου*. Ἐνετίησι: Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

Νερούλος, Ἰάκ. Ρ. (1870). *Ἱστορία τῶν Γραμμάτων παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι, συνταχθεῖσα ὑπὸ Ἰακώβου Ρίζου Νερούλου κατὰ τὸ 1826 ἐν Γενεύῃ χάριν τῆς αὐτόθι νεολαίας ὡς φιλοτιμουμένης περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἑλληνικὴν γλῶσσαν*. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *Jean Humbert* τὸ 1827 ἐν Γενεύῃ, ἐξελληνίσθη δὲ ὑπὸ Ὀλυμπίας *I. N. Abbot* Ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἀθήνησι: Ἐν τῷ Τυπογραφείῳ Περρῆ καὶ Βάμπα.

Οἰκονόμος, Σ. Κ. (1871). «Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ Ἀπορρήτων». *Πανδώρα*, τόμ. 22, τχ. 518, 313-322.

Οἰκονόμου, Μιχ. Χ. (2019). *Γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Γυμνασίου - Λυκείου*. Ἰνστιτούτο Τεχνολογίας Ὑπολογιστῶν καὶ Ἐκδόσεων «Διόφαντος».

Παντελάκης, Ἐμ. Γ. (1909). «Ὁ Κοραῆς καὶ ἡ Γραμματική». Στὸ *Τεσσαρακονταετηρὶς τῆς καθηγεσίας Κ. Σ. Κοντοῦ. Φιλολογικαὶ Διατριβαὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν αὐτοῦ προσφερόμεναι*, 132-173. Ἐν Ἀθήναις: Τύποις Π. Δ. Σακκελαρίου.

Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἀθ. (1899). *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη ἤτοι Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων Ἑλληνικῶν κωδίκων συνταχθεῖσα μὲν καὶ φωτοτυπικοῖς κοσμηθεῖσα πίναξιν ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως τύποις δ' ἐκδοθεῖσα ἀναλώμασι τοῦ Ἀυτοκρατορικοῦ Ὀρθοδόξου Παλαιστίνου Συλλόγου. Τόμος τέταρτος*. Ἐν Πετρούπολει: Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Β. Κιρσπάουμ.

— (1909). «Πρόλογος». Στὸ Hurmuzaki 1909, α' -μη'.

Προκοπίου, Δ. (1722). «Ἐπιτετημημένη Ἀπαρίθμησις, τῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λογίων Γραικῶν, καὶ περὶ τινῶν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἀνθούστων». Στὸ Fabricius 1722, 770-804.

Πύρρος, Διον. (1827). *Διονυσιαὶς Γραμματικὴ τῶν Ὀκτῶ μερῶν τοῦ λόγου. Μεθοδικῶς τε καὶ κατ' ἐρωταπόκρισιν συντεθεῖσα παρὰ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου καὶ Ἱατροδιδασκάλου, Κυρίου Διονυσίου Πύρρου τοῦ Θετταλοῦ. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδίδεται πρὸς ὄφελος τῶν νέων τῶν φιλομούσων Ἑλλήνων. Συνεργεῖα τοῦ ἐκλαμπροτάτου Πειζαδῆ Γεωργίου Μαυρομιχάλου τοῦ ἀξίου Σαρτιάτου*. Ἐν Ναυπλίῳ.

Ραμαδάνης, Δ. (1872). «Ἱστορία τῶν συμβάντων». Στὸ Σάθας 1872, 1-70.

Σάθας, Κ. Ν. (1868). *Νεοελληνικὴ Φιλολογία. Βιογραφίαι τῶν ἐν ταῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων, ἀπὸ καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας (1453-1821): Σύγγραμμα Κωνσταντίνου Ν. Σάθα, Βραβευθὲν ἐν τῷ Φιλολογικῷ Διαγωνισμῷ τοῦ 1867*. Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας τῶν τέκνων Ἀνδρέου Κορομηλά.

— (1872). *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη ἐπιστασίᾳ Κ. Ν. Σάθα. Τόμος Γ΄. Καισάριος Δαπόντες – Σέργιος Μακραιῶς – Ἀναστάσιος Γόρδιος – Δημήτριος Προκοπίου – Ἀλέξανδρος Τυρναβίτης – Κατάλογοι ἐπιστολῶν ἀνεκδότων – Πατριαρχικὰ ἔγγραφα – Κατάλογος Μαρτύρων. Ἐν Βενετίᾳ: Τύποις τοῦ Χρόνου.*

Σακκελίω, Ἰω. (1890). *Πατριακὴ Βιβλιοθήκη ἤτοι Ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον Γεραραῶς καὶ Βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν, πάλαι μὲν ἐκπονηθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Σακελλίω, νῦν δὲ φιλοτίμῳ προνοίᾳ καὶ ἀναλώμασι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ ἐκδιδόμενη, ἧς ἐν τέλει προσετέθησαν καὶ ἑπτὰ πίνακες πανομοιότυπα περιέχοντες τῆς τῶν διαφόρων ἑκατονταετηρίδων γραφῆς. Ἀθήνησιν: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἀλεξάνδρου Παπαγεωργίου.*

Σταματιάδης, Ἐπ. Ἰ. (1865). *Βιογραφίαι τῶν Ἑλλήνων Μεγάλων Διεργηθέντων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. Ὑπὸ Ἐπαμ. Ἰ. Σταματιάδου. Ἐκδιδόντος Κ. Τεφαρῆ. Ἀθήνησι: Τύποις Ἀ. Κτενᾶ καὶ Π. Σούτσα.*

Σύγγελος, Μ. (1745). «Μέθοδος περὶ τῆς τοῦ λόγου Συντάξεως». Στὸ Μαυροκορδάτος καὶ Σύγγελος 1745, 119-259.

Τζάρτζανος, Ἀχ. Ἀ. (2000). *Συντακτικὸν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης. Θεσσαλονίκη: Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακίδη ἀ.έ. (Ἀνατύπωση τῆς ἔκδοσης τοῦ 1961).*

Τζελέπης Δ. Ἠλ. (2023α). *Τὰ Ῥωμαϊκὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων». Τόμος Α΄. Ὁ συγγραφεὺς καὶ τὸ ἔργο του. Πρόλογοι Δημήτρης Γ. Ἀποστολόπουλος – Νίκος Ἐμμ. Μαυρέλος· Τόμος Β΄. Τὸ κείμενο. Βιβλία Α΄-Β΄. Κριτικὴ ἔκδοση· Τόμος Γ΄. Τὸ κείμενο. Βιβλίον Γ΄. Κριτικὴ ἔκδοση· Τόμος Δ΄. Τὸ κείμενο. Βιβλίον Δ΄. Κριτικὴ ἔκδοση. Ἀθήνα: Ἡρόδοτος.*

— (2023β). «Ἡ παρουσία καὶ ἡ χρῆσις τῆς μυθολογίας στὸ ἔργο τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου τοῦ “ἐξ Ἀπορρήτων” (1641-1709)». *Kathedra*, 16, 204-220.

Τσιρπανλῆς, Ζ. Ν. (1975). «Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ Ἀπορρήτων (Νέα στοιχεῖα καὶ νέες ἀπόψεις)». *Δωδώνη*, τόμ. 4, 273-292.

— (1980). *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητές του (1576-1700)*. Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς μορφωτικῆς πολιτικῆς τοῦ Βατικανοῦ. Θεσσαλονίκη. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν.

Hunger, H. (1997²). *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν. Τόμος Β'.* Ἱστοριογραφία, Φιλολογία, Ποίηση. Μετάφραση Ταξιάρχης Κόλιας, Κατερίνα Συνέλλη, Γ. Χ. Μακρῆς, Ἰωάννης Βάσσης. Ἀθήνα: Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.

Mioni, El. (1994⁴). *Εἰσαγωγὴ στὴν Ἑλληνικὴ Παλαιογραφία. Μετάφραση Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη μὲ συμπληρώσεις τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ μεταφραστῆ.* Ἀθήνα: Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.

West, M. L. (1989). *Κριτικὴ τῶν κειμένων καὶ τεχνικὴ τῶν ἐκδόσεων. Ὅπως ἐφαρμόζονται στοὺς Ἑλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς. Μετάφραση Γιώργος Μ. Παράσογλου.* Ἀθήνα: Δαίδαλος. I. Ζαχαρόπουλος.

γ. Μελέτες - Ἄρθρα (ξενόγλωσσα)

Bouchard, J. (2016). «Refined Attic Greek: Hallmark of the Emerging Phanariot Nobility». Στὸ *American Romanian Academy of Arts and Sciences Proceedings of the 40th Ara Congress July 28-31, 2016, Montreal, Canada*, 11-18. Montreal: Ara Publisher.

Camariano, N. (1940). *Catalogul Manuscriselor Grecești. Tomul II. Intocmit de Nestor Camariano.* București: Imprimeria Naționala.

— (1970). *Alexandre Mavocordato, Le Grand Drogman son Activiti Diplomatique 1673-1709.* Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.

Camariano-Cioran, AR. (1974). *Les Academies Princieres de Bucarest et de Jassy et Leurs Professeurs.* Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.

Cantemir, D. (1743). *Histoire de l'Empire Othoman, où se Voyent les Causes de son Aggrandissement et de sa Decadence*

Avec des Notes très-instructives. Par S. A. S. Demetrius Cantimir, Prince de Moldavie. Traduite en François par M. De Jonquieres, Commandeur, Chanoine Regulier de l'Orde Hospitalier du Saint Esprit de Montpellier. Tome II. A Paris: Chez Despilly, ruë Saint Jacques, Cour de la Vieille Poste.

Caratașu, M. (2004). *Catalogul Manuscriselor Grecești. Bar 1067-1350. Volumul III Ediție îngrijita de Emanuela Popescu-Mihuș și Tudor Teoteoi Prefață de Acad. Gabriel Ștrempel. București.*

Fabricius, Io. Al. (1722). *Bibliothecae Graecae, Volumen Undecimum, sive Libri VI. Capita quatuor priora, quibus Enarrantur Collectiones Canonum Veteris Ecclesiae, et Conciliorum tam Universalium quam Particularium, nec non de Epistolis ac Decretis Pontificum Rom. Notitia traditur. Accedit praeter Synodicon Vetus, Pridem in lucem datum A. B. D. Joanne Pappo, Demetrii Procopii Macedonis Moschopolitae Succincta Eruditorum Graecorum Superioris ac Praesentis Saeculi Recensio, nunc primum edita Graece et Latine. Hamburgi: Sumptu Theodori ChriStophori Felginer.*

Gaza, Th. (1495). *Introductiva Grammatica et de Mensibus Opusculum. Accedunt Apollonius de Constructione et Herodianus De Numeris. Omnia Graece. Venetiis: In Aedibus Aldi Romani.*

— (1540). *Theodori Gazae Introductionis Grammaticae libri quatuor, Graecè, simul cum interpretatione latina, iam tertio de integro recogniti atq. aucti, cum argumentis, et indicibus librorum singulorum, ac aliis luculentis castigationibus, quae in aliis exemplaribus desiderabantur. Basileae: Apvd Nic. Bryl.*

Hurmuzaki, Eu. (1909). *Documente Privitoare La Istoria Românilor, Culese de Eudoxiu de Hurmuzaki Publicate sub Auspicile MiniSterului Cultelor și Instrucției Publice și ale Academiei Române, Volumul XIII. Texte Grecești Privitoare La Istoria Românească Culese și Publicate cu Introducere și Indicele Numelor de A. Papadopoulos-Kerameus. București.*

Iorga, N. (1914). «Catalogul Bibliotecii lui Constantin Mavrocordat (I)». Στὸ *Pilda Bunilor Domni din Trecut Față de Școala Românească de N. Iorga Membru al Academiei Române.*

Extras din Analele Academiei Române Seria II. – Tom. XXXVII. Memoriile Secțiunii Istorice, 9-44. București: Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea.

Lascaris, Con. (1557). *Constantini Lascaris Byzantini Grammaticae Compendium. Adiectis in fine quibusdam opusculis, ad graecae linguae scientiam aptissimis. Cum latina interpretatione è regione apposita, ut conferri à quouis tyrone possint.* Venetiis: Apud Paulum Manutium, Aldi F.

Legrand, Em. (1885). *Bibliographie Hellénique. Ou Description Raisonnée des ouvrages Publiés en Grec par des Grecs Aux XVe et XVIe Siècles par Émile Legrand Répétiteur à l'École Nationale des Langues Orientales. Tome Premier.* Paris: Ernest Leroux, Éditeur.

— (1900). *Généalogie des Maurocordato de Constantinople, Rédigée D'Après des Documents Inédits par Émile Legrand Professeur à l'École Nationale des Langues Orientales.* Paris: J. Maisonneuve, Libraire-Éditeur.

— (1918). *Bibliographie Hellénique. Ou Description Raisonnée des ouvrages Publiés par Des Grecs au Dix-Huitième Siècle par Émile Legrand Oeuvre Posthume Complétée et Publiée par Mgr. Louis Petit et Hubert Pernot. Tome Premier.* Paris: Librairie Garnier Frères.

Litzica, C. (1909). *Catalogul Manuscriptelor Grecești. Intocmit de Constantin Litzica Conferențiar la Univesitate.* București: Edițiunea Academiei Române.

Papadopolus, N. C. (1726). *Historia Gymnasii Patavini post ea, quae hactenus de illo scripta sunt, ad haec nostra tempora pleniùs, et emendatiùs deducta. Cum auctario de claris cum professoribus tum alumnis ejusdem. Tomus I.* Venetiis: Apud Sebastianum Coleti.

Stourdza, Al. A. C. (1913). *L'Europe Orientale et le Role Historique des Maurocordato 1660-1830. Avec un Appendice Contenant des Actes et Documents Historiques et Diplomatiques Inédits. Ouvrage enrichi de 128 illustrations et d'un tableau généalogique.* Paris: Librairie Plon. Plon-Nourrit et Cie, Imprimeurs-Éditeurs.

ΠΕΡΙ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕΡΩΝ

τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου
τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων»

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

CONSPECTUS CODICUM

R χφ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 192 (576)

CONSPECTUS ABBREVIATIONUM

1. Opera in apparatu adhibita

- Cor. Πρὸς Κορινθίους (K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger, A. Wikgren [eds], *The Greek New Testament*, Stuttgart 1968, 578-620).
- Gaz. Θεόδωρος Γαζής, Γραμματικὴ Εἰσαγωγὴ (Vaneltinus [ed.], *Introductionis Grammaticae libri quatuor*, Basileae 1540).
- G. Lac. Γεώργιος Λακαπηνός, Ἐπιστολαὶ (S. Lindstam [ed.], *Georgii Lacapeni et Andronici Zaridae Epistulae XXXII cum Epimerismis Lacapeni*, Göteborg 1924, 3-88, 93-99, 103-107, 112-118, 120-124, 125-138, 145-150, 154-163, 169-200).

- HH Ὅμηροιο ὕμνοιο (T.W. Allen, W.R. Halliday, E. E. Sikes [eds], The Homeric hymns, Oxford 1936: 20-42).
- Hom. Il. Ὅμηροιο, Ἰλιὰο (A. T. Murray [ed.], Homer. The Iliad, vol. 2, London 1988-93).
- Od. Ὀδύοοοιο (A. T. Murray, G. E. Dimock [eds], Homer. The Odyssey, vol. 2, London 1995).
- Il. Ἰωήλ (A. Rahlfs [ed.], Septuaginta, vol. 2, Stuttgart, 1971, 519-524).
- Iam. M. Ἰάμβλιχοοιο, Περὶ τῶν μυοοτηρίων (É. des Places [ed.], Jamblique. Les mystères d'Égypte, Paris 1966, 38-215).
- Ioann. Κατὰ Ἰωάννην (K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger, A. Wikgren [eds], The Greek New Testament, Stuttgart 1968, 320-415).
- Isoc. Pn. Ἰοοκράτηοο ρήτοροοοιο, Πανηγυριοοοοιο (É. Brémond, G. Mathieu [eds], Isocrate. Discours, vol. 2, Paris 1967, 15-64).
- Jn. Ἰωνᾶοο (A. Rahlfs [ed.], Septuaginta, vol. 2, Stuttgart, 1971, 526-529).
- Lasc. Λάοοαριοοο Κωνοοοταντίνοοοιο (P. Manutius [ed.], Constantini Lascaris Byzantini Grammaticae Compendivm, Venetiis 1557).

- Math. Κατὰ Ματθαῖον (K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger, A. Wikgren [eds], *The Greek New Testament*, Stuttgart 1968, 1-117).
- Max. Plan. D. G. Μάξιμος Πλανούδης, Περὶ γραμματικῆς διάλογος (L. Bachmann [ed.], *Maximi Planudae Dialogus Περὶ γραμματικῆς ineditus*, *Anecdota Graeca* 2, Leipzig 1965, 2-101).
- V. C. Περὶ συντάξεως (L. Bachmann [ed.], *Maximi Planudae Tractatus ineditus Περὶ συντάξεως*, *Anecdota Graeca* 2, Leipzig 1965, 105-166).
- M. R. Μηναιῖα Ρώμης (Μηναιῖα τοῦ ὅλου ἑνιαυτοῦ, vol. 6, Ρώμη 1888-1901).
- M. S. Μιχαὴλ Σύγγελος, Μέθοδος περὶ τῆς τοῦ λόγου Συντάξεως (N. Γλυκὺς [ed.], *Μαυροκορδάτος, Ἄλ. Γραμματικὴ περὶ συντάξεως ὁμοῦ καὶ ἑτέρα Μιχαὴλ τοῦ Συγγέλου, Ἐνετίησι* 1745, 119-259).
- Ps. Ψαλμοὶ (A. Rahlfs [ed.], *Septuaginta*, vol. 2, Stuttgart 1971, 1-164).
- Soph. Aj. Σοφοκλῆς, Αἴας (H. Lloyd-Jones, N. G. Wilson [eds], *Sophoclis fabulae*, Oxford 1990, 2-57).
- Th. Id. Θεόκριτος, Εἰδύλλια (A. S. F. Gow [ed.], *Theocritus*, vol. 1, Cambridge 1965, 4-236).

Thess. Πρὸς Θεσσαλονικεῖς (K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger, A. Wikgren [eds], The Greek New Testament, Stuttgart 1968, 704-713).

2. In textu

{ }	litterae delendae
< >	litterae adiciendae
† †	obeli

3. In apparatu

a.c.	ante correctionem
cod.	codex
cf.	confer
e.g.	exempli gratia
in marg.	in margine
i.r.	in rasura
p.	pagina
p.c.	post correctionem
s.l.	supra lineam
v.	vide

Τοῦ σοφωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνδρῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ Ἀποβρήτων ἔκδοσις *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*.

5

Πρόληψις καὶ προθεωρία τῆς συντάξεως.

Ἄρθρων πέρι.

10

Τῶν τοίνυν ἄρθρων τὰ μὲν προτακτικὰ τῶν ὀνομάτων πάντων προτίθεται, πλὴν τῶν ἀνευ τ ἀναφορικῶν· οὐ γὰρ λέγομεν ὁ οἶος ἢ ὁ ὄσος, ὁ τοῖος δὲ καὶ ὁ τόσος ἐνδέχεται λέγειν. Τὰ δὲ ὑποτακτικὰ τοῦ τῖς μόνου ἀορίστου ὀνόματος προηγεῖται, οἷον ὅστις, ἀλλὰ καὶ συνδέσμων τινῶν, οἷον ὅσπερ, ὅσγε, ὅπου, ὅς ῥα καὶ ὅς νυ. Ἐνίοτε δὲ πρὸς τὸ τῖς καὶ τὸ ποτέ ἢ οὖν προσλαμβάνει δι' ἀορίστου, οἷον ὅστις ποτέ, ὄντιναοῦν, ἔστι δὲ πρὸς τούτοις τὸ ἅττα καὶ τὸ ἅτινα σημαῖνον. Ἔτι τὰ μὲν προτακτικὰ ὀνομάτων μὲν καὶ μετοχῶν καθόλου προτίθεται, ἀντωνυμιῶν δὲ οὐ πασῶν, τὰ δὲ ὑποτακτικὰ πάντων ὑποτάττεται, τῶν δὲ ῥημάτων προτάττεται, οἷον λέγει τις σῶφρων, ὅς τῶν φάυλων κρατεῖ ἐπιθυμιῶν. Ἔστι δὲ ἡ χρῆσις τῶν προτακτικῶν ἄρθρων οὐ μόνον πρὸ τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐπιμεριζομένων πτωτικῶν, πρὸ τῶν μεριστικῶν καλουμένων συνδέσμων – τοῦ μὲν λέγω καὶ δέ–, ὅπερ τριχῶς· ἢ γὰρ κατ' εὐθεΐαν, οἷον ἀνθρωποι οἱ μὲν ἤδη εἰσέτρεχον, οἱ δὲ παρεσκευάζοντο, ἢ κατὰ γενικὴν, οἷον τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν Ἕλληνες, οἱ δὲ βάρβαροι, ἢ κατὰ αἰτιατικὴν, οἷον «τοὺς στρατηγούς τοὺς μὲν ἔλαβον, τοὺς δὲ λαβεῖν οὐδαμῶς ἠδυνήθησαν».

15

20

25

30

15 συνδέσμων] secunda v s.l. cod. 18 ὄντιναοῦν] ὄντιναοῦν cod. 21 πασῶν] πάντων cod.

30–31 τοὺς¹... ἠδυνήθησαν G. Lac. 10.116-117

Μετάβασις τοῦ ἄρθρου.

Εἰ μὲν οὖν κατὰ πρόληψιν τῶν ἐπιμεριζομένων πτωτικῶν πληθυντικὸν ῥῆμα προτάσσεται, εὐθείας δεῖ προηγείσθαι ἐν τῇ ἄθροίσει, οἷον *ἀετοὶ διέπτησαν δύο, ὁ μὲν ἀπ' ἀνατολῶν, ὁ δὲ ἀπὸ δυσμῶν*, εἰ δὲ ἐνικὸν ῥῆμα ἔπεται πρὸς τὰ μεριζόμενα, γενικὴν δεῖ προηγείσθαι, οἷον *δυοῖν ἀετῶν | ὁ μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν ἔπτη, ὁ δὲ ἀπὸ δυσμῶν*. Εἰ μὲν οὖν εὐθεῖα ἠγείται, κείσθω ἐν τῇ ἄθροίσει τὸ ῥῆμα, εἰ δὲ γενικὴ ἐν τοῖς μεριζομένοις.

σ. 14

Ἐξεστὶ γε μὴν καὶ τὸ ἐνικόν, ὅτε μὲν εἰς ἐνικά διελεῖν, ὅτε δὲ εἰς πληθυντικά, οἷον *τάνθρώπειον γένος τῇ μὲν ἀγαθόν, τῇ δὲ φαῦλον καὶ τάνθρωπέιου γένους οἱ μὲν ἀγαθοί, οἱ δὲ φαῦλοι*, καὶ πάλιν τὸ πληθυντικόν, ὅτε μὲν εἰς πληθυντικά, ὅτε δὲ εἰς ἐνικά, οἷον *τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν ἀγαθοί, οἱ δὲ φαῦλοι καὶ δυοῖν ὀρνίθων ὁ μὲν πτητικόν, ὁ δὲ οὐ*. Φαίνεται δὲ ἐκ τούτων ὅτι ἡ μὲν ἄθροισις καὶ κατ' εὐθεῖαν καὶ κατὰ γενικὴν καὶ κατὰ αἰτιατικὴν γίγνεσθαι, ὁ δὲ μερισμὸς κατὰ μόνην τὴν ὀνομαστικὴν.

Εἰ οὖν δεῖ καὶ τὴν ἄθροισιν καὶ τὸν μερισμὸν πλαγίως ἐκφέρειν, ἀνάγκη δὲ καὶ μετοχῇ χρῆσθαι πλαγίᾳ, ἐν μοίρᾳ λαμβανομένη ῥήματος, καὶ μετάβασιν ποιεῖσθαι εἰς ἕτερον πρόσωπον καὶ ἢ κατὰ γενικὴν ἢ κατὰ δοτικὴν ἢ κατὰ αἰτιατικὴν. Κατὰ γενικὴν μὲν, οἷον *«ἀετῶν διαπτάντων, τοῦ μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν, τοῦ δὲ ἀπὸ δυσμῶν, ἴσον τὸ τάχος ἐστί»*, κατὰ δὲ δοτικὴν, οἷον *ἀετοῖς διαπτᾶσι, τῶ μὲν ταχεῖα ἢ κίνησις, τῶ δὲ οὐ*, καὶ πρὸς αἰτιατικὴν, οἷον *ἀετοὺς διαπτάντας, τὸν μὲν ἴδιον, τὸν δὲ οὐκ ἴδιον*.

4 πληθυντικόν] ον s.l. cod. 6 εἰ δὲ] εἰς cod. 11 ὅτε] ὅτε cod. 12 ὅτε] ὅτε cod. 14 ὅτε] ὅτε cod. 15 ὅτε] ὅτε cod. 21 μοίρα] μοίρα et oi s.l. p.c. cod.

24-26 ἀετῶν...ἐστί Max. Plan. V. C. 127.22-24

Παρατηρήματα τούτου.

- Δεῖ δὲ εἰδέναι α^{ον} μὲν ὅτι τοῦ προτακτικοῦ τὸ οὐδέτερον πᾶσι τοῖς τοῦ λόγου μέρεσιν ἐνδέχεται προτάττεσθαι, οἷον τὸ ἄνθρωπος, τὸ γυνή, τὸ λέγω· οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου, οἷον τὸ Σωκράτης διαλέγεται καὶ ὅσ' ἄλλα. 5
- β^{ον} ὅτι τὸ ὅς, ὀνόματος αἰτιατ<ικ>ῆ ἐπιπλεκόμενον, ἀνάγκη καὶ πρὸς τὸ συνη<μ>μένον αὐτῷ ἕτερον ῥῆμα προφέρεσθαι, οἷον «ἄνδρα μοι ἔν<ν>επε, μοῦσα, ὃς μάλα πολλὰ πλάγ<χ>θη». 10
- Εἰ δὲ εὐθεία συντάττοιτο εὐθεία, πρὸς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἄμφω τὰ ῥήματα ἀναφέρεται, οἷον ἦκεν ἀνὴρ ὃς ἀπέστελλεν.
- σ. 15 [Εἰ δὲ δύο πλάγια εἶεν, ἢ πρὸς ἕτερον πρόσωπον γίνεται ἢ μετάβασις, οἷον «τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐλεῶ, τρέφω», ἢ κατ' ἐπιστροφῆν, οἷον «ἐμαυτόν, ὃν φιλῶ, θεραπεύω». 15
- Εἰ μὲν τῶν πτώσεων εἶη ἢ <μὲν> εὐθεία, ἢ δὲ πλαγία, ἐνίοτε μὲν καὶ πρὸς τὴν εὐθεῖαν ἢ μετάβασις τοῦ ῥήματος γίνεται, ἀπὸ προσώπου εἰς πρόσωπον, οἷον «ἐπαιεῖ τοὺς Δαναοὺς Ὅμηρος, ὃν τιμῶ», ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ πρὸς πλαγίας, οἷον τιμῶ Ὅμηρον, ὃς τοὺς Δαναοὺς ἐπαιεῖ. 20
- Καὶ πλάγια δὲ τοῦ ὃς πρὸς τὰς εὐθείας ἀπάντων τῶν πτωτικῶν ἀναφέρονται, οἷον Ὅμηρος ὅς, οὓ, ῶ, ὄν, καὶ ἀνάπαλιν τῆ ὃς εὐθεία πᾶσαι αἱ τῶν ἄλλων πτώσεις καταλλήλως συντάττονται, οἷον Ὅμηρος ὅς, Ὅμηρου ὅς, Ὅμηρῳ ὅς, Ὅμηρον ὅς· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὃς αἱ πτώσεις 25

9 αὐτῷ] αὐτὸ cod. 15 εἶεν] ἦεν cod. 23 πλάγια] πλαγίαι cod. 25 ἄλλων] v s.l. cod.

10-11 ἄνδρα...πλάγχθη Hom. Od. 1.1 16 τὸν...τρέφω Max. Plan. V. C. 128.19-20 17 ἐμαυτόν...θεραπεύω Max. Plan. V. C. 128.20; recte «ἐμαυτόν, ὃν φιλῶ, περιέπω»; v. etiam Gaz. p. 625 20-21 ἐπαιεῖ...τιμῶ Max. Plan. V. C. 128.24-25; recte ἐπαιεῖ τοὺς Δαναοὺς Ὅμηρος, ὃν ἀσπάζομεν; v. etiam Gaz. p. 625

τῶν πτώσεων τοῦ ὀνόματος συντάττονται, οἷον Ὅμηρος οὗ ἔστι τὸ βιβλίον καὶ ᾧ φημι ἔγωγε καὶ ὄν φασι σοφόν.

5 Σημείωσαι ἔτι ὅτι μετὰ τὸ ὑποτακτικὸν εὐθύς μετοχὴν ἐπάγομεν ὁμοιογενῆ καὶ ὁμοιόπτωτον καὶ ὁμοιάριθμον καὶ ἢ μόνῃ ἢ σὺν ὀνόματι ἢ ἐπιβόρῃματι, οἷον αἰροῦμαι τὴν ἀρετὴν, ἣν παροῦσαν οὐδεὶς ἂν ἀφέλοιτο, σὺν ὀνόματι δὲ ἐπαινω τὸν τρόπον Σωκράτους οὗ καθηγησαμένου πλεῖστον ὄναντο τὰ εἰς ἀρετὴν καὶ σὺν ἐπιβόρῃματι, οἷον τούτου οὗ ἄριστα τὸν βίον διάγοντος.

10 Ἐνίστε δὲ τιθέμεθα μὲν μετὰ τὸ ἄρθρον μετοχὴν, ἀλλ' ἅμα ὀνόματι τινὶ κυρίῳ ἢ προσηγορικῷ, πρὸς ἕτερον πρόσωπον ἀναφέροντες τὸν λόγον, οἷον ἐπαινω Σωκράτην ὄν, ἀρετῆς ἐν αὐτῷ οὔσης τελείας, πολλοὶ μιμησάμενοι ἐπέδοσαν περὶ τὰ καλά.

15 Ἐτι τὸ ὑποτακτικὸν πολλάκις, μεταξὺ δυοῖν ὄν ῥημάτων, πρὸς ἣν πτῶσιν τὸ πρῶτον βούλεται μεταβάλλεται, οἷον χρῶμαι οἷς ἔχω βιβλίους, ἀντὶ τοῦ ἃ ἔχω καὶ ἀπολαύω ὧν ἔχω ἀγαθῶν, ἀττικῶς δὲ τοῦτο· τὸ | γὰρ ἄρθρον κατὰ τὴν οἰκειᾶν αὐτοῦ φύσιν τὴν πτῶσιν τοῦ ἐπομένου ῥήματος βούλεται, οἷον λέγω τῷ Πέτρῳ, ὄν ὀλοψύχως φιλῶ, καὶ λέγω ὄν φιλῶ. Ἐνίστε δὲ αὔθις διὰ τὴν πρὸς ἀμφοτέρα ἀπόδοσιν δύο ἄρθρα ἐκ παραλλήλου κεῖται, τὸ μὲν πρῶτον προτακτικόν, τὸ δὲ β^{ον} ὑποτακτικόν, οἷον λέγω τῷ ὄν φιλῶ.

25 Ἐνίστε δὲ τὸ ὑποτακτικόν, ἐνικὸν ὄν, πρὸς πληθυντικὸν ἀποδίδεται, οἷον «ἀνθρώπους τίνυσθον ὅστις κεν ἐπίορκον ὁμόσση» καὶ ἀνάπαλιν πληθυντικὸν λέγω πρὸς ἐνι-

σ. 16

5 μόνῃ] μόνῃ cod. 10 ἀλλ] p.c. in marg. cod. 25 ὄν] ὄν cod. 26 τίνυσθον] τύνειτε in textu et τίνεσθον in mar. cod. 26-27 ἐπίορκον] ἐπι ὄρκον cod. 27 ὁμόσση] ὁμώσει cod.

26-27 ἀνθρώπους... ὁμόσση· Hom. II. 3.279; recte «ἀνθρώπους τίνυσθον ὅστις κ' ἐπίορκον ὁμόσση»

κόν, οἷον «μὴ τις Ἀχαιῶν ἐνθάδε ἔλθῃ βουληφόρος οἷ τέ μοι αἰεὶ βουλὰς βουλεύουσι».

Δεῖ δὲ εἰδέναι, ἔνθ' ἂν οἷόν τε ἦ, ἀντὶ ὑποτακτικοῦ τὸ προτακτικὸν καὶ ἀντὶ τοῦ ἐπομένου ῥήματος μετοχὴν, τὴν αὐτὴν τοῦ λόγου φυλάττοντος ἔν<ν>οιαν, οἷον Σωκράτης
5 ὃς πολλὰ πεποίηκεν ἀγαθὰ, ὁ πολλὰ πεποι<η>κῶς ἀγαθὰ.

Ἐὰν δὲ μὴ εἶη τὸ ὑποτακτικὸν πρὸς τὸ ἐπαγόμενον ῥήμα, μεταληπτόν τὸ σύστοιχον ἢ ὁμοίον τι, οἷον ἐπὶ τούτου τοῦ λόγου Σωκράτης, οὗ λόγος ἐπὶ ἀρετῇ πολὺς· ἐπειδὴ τὸ οὗ ὑποτακτικὸν οὐκ ἐπάγεται πρὸς ῥήμα, τρέπομεν μὲν τοῦτο εἰς προτακτικόν, μεταφέρομεν δὲ τὸν λόγον ἐπ' ἄκρῳ τι ταυτόσημον, σύμφωνον ὃν τῷ ἄρθρῳ, οἷον τοῦ μάλιστα δι' ἀρετὴν ἐπαινουμένου.
10

Καὶ Σωκράτης ὃ Πλάτων διδασκάλῳ ἐχρήσατο, τῷ διδάξαντι Πλάτωνα.
15

Πολλάκις δὲ τὰ ὑποτακτικὰ καὶ σὺν ἐλλείψει ἐτέρων ὀνομάτων πτωτικῶν κεῖται, οἷον ἦκεν ὃς ἐμοὶ φίλος, ἀντὶ τοῦ ἦκεν ὁ Πέτρος, ὃς ἐμοὶ φίλος, καὶ «φείδομαι ὧν φείδεσθαι ἄξιον», ἀντὶ τοῦ φείδομαι τῶν φίλων ὧν φείδεσθαι ἄξιον. Ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ προτακτικὰ σὺν ἐλλείψει ὀνόματος πτωτικοῦ λαμβάνονται, ἀλλὰ πρὸς γενικὴν καὶ προεπινοουμένην | πτῶσις ἢ ἐλ<λ>είπουσα, οἷον λόγος ὁ τῶν σοφῶν καὶ Ἰωάννης ὁ Ζεβεδαίου καὶ Ἀφίας ὁ Μενεκλέους.
20

σ. 17

Ἀποδίδεται δὲ ἔτι τὸ ὃς ὑποτακτικὸν καὶ τῷ τίς ἐρωτηματικῷ, ἢ πρὸς τὸ αὐτὸ ῥήμα ἄμφω ἀναφερόμενα ἢ πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο. Καὶ εἰ μὲν πρὸς τὸ αὐτό, ἢ μετὰ τοῦ αὐτοῦ
25

1 μοι] μὴ cod. 6 πεποιηκῶς] πεποικῶς cod. 7 εἶη] p.c. cod. 8 ὁμοίον] ὁμοιῶν cod. 9 πολὺς] πολλοῖς cod. 10 οὗ] οὐ cod. 14 διδασκάλῳ] διδασκάλου cod. 17 πτωτικῶν] πτωτικὸν cod. 21-22 προεπινοουμένη] πρὸ ἐπινοουμένη cod. 23 Μενεκλέους] Μενεκλέως cod.

1-2 μὴ...βουλεύουσι Hom. II. 24.650-652; recte «μὴ τις Ἀχαιῶν ἐνθάδ' ἐπέλθῃσιν βουληφόρος, οἷ τέ μοι αἰεὶ βουλὰς βουλεύουσι»
18-19 φείδομαι...ἄξιον Max. Plan. V. C. 131.11-12

ῥήματος ἄμφω, οἷον «*τίς ἐποίησε τὴν Ὀδύσειαν; ὃς τὴν Ἰλιάδα ἐποίησεν*», ἢ τὸ μὲν ἐν μετὰ τοῦ ῥήματος, τὸ δὲ ἕτερον ἄνευ τοῦ ῥήματος, ἀλλ' ἔξωθεν ἀπὸ κοινοῦ, οἷον «*τίς ἐποίησε τὴν Ὀδύσειαν; ὃς καὶ τὴν Ἰλιάδα*». Ὅταν δὲ
 5 πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο, τὸ ἐρωτηματικὸν καὶ ἀναφορικὸν μεταβαίνουσι μοναχῶς, οἷον «*τίς Κέρβερον ἐξ Ἰδου ἀνήγαγεν; ὃς καὶ τὸν ἐν Νεμέα λέοντα ἀνεῖλεν*»· ἀλλὰ καὶ τὸ προτακτικὸν μετὰ μετοχῆς πρὸς τὸ *τίς* ἐρωτηματικὸν ἀποδίδεται καθ' ἑκάτερον τὸν τρόπον, οἷον *τίς ἐποίησε τὴν Ἰλιάδα; ὁ καὶ τὴν Ὀδύσειαν ποιήσας, τίς ἀνήγαγε Κέρβερον; ὁ καὶ τὸν λέοντα ἀνελὼν*.

Πολλάκις δὲ συνθήκη λόγου ἀποτελεῖται βελτίων, μὴ συναπτομένων τῶν προτακτικῶν ἄρθρων τοῖς ἰδίοις ὧν προτάττονται ὀνόμασιν, ἀλλὰ μεσοσυλλαβοῦντος τινὸς
 15 ἑτέρου, οἷον οἱ τὴν τῶν ἀπάντων φροντίδα ἔχοντες· καθῶς συμβαίνει δύο ἄρθρα ἐκ παραλλήλου κεῖσθαι ἢ καὶ τρία, ἅει τὸ προηγούμενον τοῦ πρὸς τὸ τέλος ἐγγίζοντος ὀνόματος προηγούμενον εἶναι, οἷον οἱ τὴν τῶν ἀπάντων φροντίδα ἀνειληφότες· τὸ μὲν γὰρ οἱ τοῦ ἀνειληφότες
 20 προτάττεται, τὸ δὲ τὴν τοῦ φροντίδα, τὸ δὲ τῶν τοῦ ἀπάντων. Ἐνδέχεται μέντοι γε καὶ ἄλλως πῶς ταῦτα συντάττεσθαι, οἷον οἱ τὴν τῶν ἀπάντων ἀνειληφότες φροντίδα· ἢ καὶ ἄλλως, ὅπως εὖ ἔχει ἐλληνισμοῦ.

1 Ὀδύσειαν] Ὀδυσσίαν cod. 4 Ὀδύσειαν] Ὀδυσσίαν cod. 7 Νεμέα] Νεμέα cod. 10 Ὀδύσειαν] Ὀδυσσίαν cod. 12 ἀποτελεῖται] ἀπὸ τελεῖται cod. 17 τέλος] τέλους cod. 19 ἀνειληφότες] συνηλειφότες cod.; v. Gaz. p. 633 21 πῶς] πῶς cod.

1-2 τίς...ἐποίησεν Max. Plan. V. C. 132.18-19; recte «τίς ἔγραψε τὴν Ὀδύσειαν; ὃς ἔγραψε τὴν Ἰλιάδα»; v. etiam Gaz. p. 630 4 τίς...Ἰλιάδα Max. Plan. V. C. 132.20-21; recte «τίς ἔγραψε τὴν Ὀδύσειαν; ὃς καὶ τὴν Ἰλιάδα»; v. etiam Gaz. p. 630 6-7 τίς...ἀνεῖλεν Max. Plan. V. C. 132.22-24

Ἄντωνυμίας περί.

σ. 18 Τῆς δὲ ἀντωνυμίας ἀντὶ ὀνόματος ἔχει προπροσω-
ποῦντος λαμβανομένη, πέντε εἰς τὰ εἶδη, πρωτότυπον, 5
κτητικόν, δεικτικόν, ἀναφορικόν τε καὶ σύνθετον, ὡς
εἴρηται.

Περὶ τῆς πρωτοτύπου.

<Τ>ούτων ἡ μὲν πρωτότυπος, μετὰ τοῦ ἀρκτικοῦ 10
φωνήεντος λαμβανομένη, ἀεὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἑτέρων
λαμβάνεται, οἷον ἡμεῖς εἴπομεν καὶ οὐχ ἕτεροι, ἐμοῦ ἤκου-
σας καὶ οὐκ ἄλλου· ἀλλ' αἱ μὲν εὐθεῖαι ἀεὶ, αἱ δὲ πλάγιοι
χωρὶς τοῦ ἀρκτικοῦ φωνήεντος λαμβανόμεναι, ἀπολύτως
καὶ ἐγκλινόμεναι λέγονται, οἷον εὐφρανάς με, οὐδέποτε δὲ 15
ἐπιδέχονται ἄρθρον, οὔτε αὖται τε καὶ αἱ δεικτικαὶ καὶ
ἀναφορικαί.

Κτητική.

Ἡ δὲ κτητικὴ καὶ ἄρθρον προσλαμβάνει καὶ ὁμοίως 20
τοῖς ἐπιθέτοις συντάτ<τ>εται τοῖς οὐσιαστικοῖς ὀνόμασιν,
οἷον ὁ ἐμὸς οἶκος, ἡ ἐμὴ κλίνη, τὸ ἐμὸν βιβλίον. Δεῖ δὲ
ὁμῶς καὶ ταύτης εἰδέναι, ἡνίκα πρώτοις καὶ β^{οῖς} προσώ-
ποις ῥήματος συντάττειν βουλόμεθα, προσθετέον ταύταις 25
τάς πρωτοτύπους, οἷον ὁ ἐμὸς παῖς μανθάνεις, σὺ ὁ ἐμὸς
παῖς μανθάνεις, ὁ σὸς πατήρ διδάσκω, ἐγὼ ὁ σὸς πατήρ
διδάσκω.

Δεύτερον ὅτι αἱ τοῦ α^{ου} καὶ β^{ου} προσώπου κτητικαὶ 30
τοῖς ἕξωθεν προσώποις συνάπτονται, οἷον ὁ ἐμὸς παῖς σὲ
ἢ ἐκεῖνον φιλεῖ, αἱ δὲ τοῦ τρίτου, δίχα ἑτέρου τὸν κεκτη-
μένον δηλοῦντος αὐτόν, συνταχθῆναι εἰς ἕτερον πρόσωπον
οὐκ ἐθέλουσιν, οἷον ὁ σφέτερος παῖς φιλεῖ ἐμέ, ὅθεν ἢ

15 με] μου cod. 31-32 τὸν κεκτημένον] τῶν κεκτημένων cod.

προσπληπτέον τὸ αὐτῶν, οἷον ὁ σφέτερος αὐτῶν παῖς, ἢ
ῥητέον ἄνευ τοῦ κτητικοῦ.

5 Τρίτον ὅτι κατὰ ἀντιμετάβασιν, ἤτοι ἐνὸς ῥήματος
πρὸς δύο τὴν ἀπόδοσιν, τὸ σφέτερον μόνον ληπτέον, οἷον
δέονται σου τοῖς σφετέροις ἐπικουρῆσαι.

Δεικτικῆς περὶ καὶ ἀναφορικῆς.

10 Αἱ δὲ δεικτικαὶ καὶ ἀναφορικαὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων,
ὅτι αἱ μὲν δεικτικαὶ ἀντὶ τῶν δεικτικῶς λεγομένων, ἐνίοτε
δὲ καὶ ἀντὶ προλεχθέντων ὀνομάτων λαμβάνονται, αἱ δὲ
ἀναφορικαὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν μὴ δυναμένων δεικτικῶς
ἐξενεχθῆναι, οἷον αὐτὸς ὁ Θεός, «αὐτὴ ἡ ἄυλος οὐσία».

σ. 19

15 Περὶ τῶν συνθέτων.

20 Τῆς δὲ συνθέτου ἡ χρῆσις ἐστίν, ἡνίκα τὸ αὐτὸ πρόσω-
πον ἐνεργεῖ τε καὶ πάσχει, οἷον ἐν ἀντανάκλασις ὡς ἐπὶ
τοῦ ἐσόπτρου δοκεῖ· οἷον σώζω ἐμαυτὸν ἢ σώζω τὰ ἐμαυ-
τοῦ. Ἔστι δὲ φάναι καὶ τὰ ἐμαυτοῦ ἐμὲ σώζει, ὥστε διχῶς
ἢ περὶ τὸ κτητικὸν τὸ αὐτοπαθὲς (διὰ τὸ ὑφ' ἑαυτοῦ
πάσχειν λεγόμενον) σύνταξις (ἔστι τὸ αὐτοπαθὲς κτητι-
κόν, οἷον τὸν ἐμαυτοῦ παῖδα), ἢ ἀπὸ τοῦ κεκτημένου ἐπὶ
25 τὸ κτήμα, οἷον Σωκράτης τὸν ἑαυτοῦ παῖδα φιλεῖ, καθ' ὃ
ἔξεστι καὶ ἰσοδύναμον ὄνομα τῷ ἑαυτοῦ μεταλαμβάνειν,
οἷον τὸν ἴδιον παῖδα ἢ τὸν οἰκεῖον παῖδα ὁ Σωκράτης φιλεῖ,
ἢ ἀπὸ τοῦ κτήματος <ἐπὶ> τὸν κεκτημένον, οἷον ὁ ἐμαυ-
τοῦ υἱὸς φιλεῖ με. Ἐνδέχεται δὲ πρὸς τῷ μεταλαμβάνον-
30 τῶ ὀνόματι καὶ τὴν γενικὴν τοῦ συνθέτου συντάττειν,
οἷον ἀφίημι κληρονόμον τὸν ἴδιον ἐμαυτοῦ παῖδα, φιλεῖ πᾶς
ὅστισοῦν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱόν, Ὁμήρου ἴδιον τὸ βιβλίον,

31 ὅστισοῦν] ὅστις οὖν cod.

13 αὐτὴ... οὐσία Iam. M. 1.19

τὸ δὲ ἐμὲ αὐτὸν ὠφελεῖ ὁ Πέτρος κατ' ἐπίτασιν λαμβάνεται πρὸς τὸ ἐμέ.

<Σ>ημεῖωσαι ἐπὶ τούτου ὅτι πληθυντικοῦ προσώπου ῥῆμα καὶ ἐπὶ τὰς τρεῖς συνθέτους ἀντωνυμίας τὰς πληθυντικὰς ἀναφέρεται, οἷον ὠφελοῦμεν ἡμᾶς αὐτούς, ὠφελοῦμεν ἑαυτούς. Τοῦ δὲ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ καὶ πρώτου προσώπου ῥῆμα οὐχ ὁμοίως· ὠφελῶ γὰρ ἑμαυτὸν καὶ ὠφελεῖς σαυτὸν καὶ ὠφελεῖ ἑαυτὸν καλῶς ἔχει, ὠφελῶ δὲ σαυτὸν ἢ ὠφελεῖς ἑμαυτὸν ἢ ὠφελῶ καὶ ὠφελεῖς ἑαυτὸν σολοικισμὸς ἐστίν, ὅθεν δεῖ συμφωνεῖν τὰς ἀντωνυμίας ταύτας κατὰ πρόσωπον τοῖς ῥήμασι.

Ἄλλὰ καὶ τὸ ἄλληλον παραπλησίον ταῖς συνθέτοις ἀντωνυμίαις συντάττεται, ὅπερ καὶ ἀλληλοπαθεὶς λέγεται, οἷον τύπτομεν ἀλλήλους, δεσπόζομεν ἀλλήλων, βοηθοῦμεν ἀλλήλοις.

<Σ>ημεῖωσαι ὅτι αἱ σύνθετοι ἀντωνυμίαι οὐκ ἐπιδέχονται παθητικὰ ῥήματα· τὸ γὰρ τύπτομαι ὑπ' ἑμαυτοῦ παραπλήσιον ἐστὶ τῷ τύπτω ἑμαυτόν.

Παρατηρήματα ἐπὶ τούτων, αὐτοπάθεια. 20

<Δ>εῖ οὖν ἐπὶ τούτων εἰδέναι πρῶτον μὲν ὅτι ἐπ' αὐτοπαθείας, ἡνίκα δηλαδὴ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἐνεργεῖ τε καὶ πάσχει, οὔτε πρωτοτύπῳ οὔτε παραγῶγῳ χρώμεθα ἀντωνυμία, οἷον ἑαυτοῖς βοηθοῦμεν καὶ οὐχὶ ἡμῖν ἢ τοῖς ἑμοῖς βοηθοῦμεν καὶ ὅρα σαυτόν, ἀλλ' οὐχὶ σὲ ἢ τὸ σὸν ὅρα.

Ἐπαναφορά.

Δεύτερον ὅτι χρώμεθα καὶ ἐπαναφορᾷ ἐπὶ τῆς ἀντωνυμίας ἐν τρίτῳ προσώπῳ, ἡνίκα τινὰ ὀνόματα προλε-

5 ἡμᾶς] ἡμεῖς cod. 18 τῶ] τὸ cod. 30 ἐπαναφορᾷ] ἐπαναφορὰ cod.

χθέντα οὐκ ἐνδέχεται τὰ αὐτὰ πάλιν λέγειν, οἷον «Ζεὺς δὲ ἐπεὶ οὖν Τρωῶς τε καὶ Ἑκτορα νηυσὶ πέλασσε, αὐτὸς δὲ πάλιν τρέπεν ὅσσε φαινώ»· οὐκ ἐγχωρεῖ γὰρ λέγειν Ζεὺς πάλιν τρέπεν ὅσσε φαινώ, ἵνα μὴ δύο ἀρχαὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γένηται λόγου.

5 Τρίτον ὅτι αἱ ἀντωνυμίαι, ὡσπερ καὶ τὰ ὀνόματα, συντάττονται τοῖς ῥήμασιν, αἱ μὲν εὐθεῖαι κατὰ συμφωνίαν, οἷον ἐγὼ διδάσκω, αἱ δὲ πλάγια κατὰ μετάβασιν, οἷον διδάσκω σε ἢ διδάσκω αὐτόν, προστίθεται δὲ ἡ εὐθεῖα
10 τοῖς ῥήμασι (καίτοι ἔξωθεν ἀεὶ ποτε νοουμένη) ἢ πλείονος ἐνδείξεως ἕνεκα ἢ διαστολῆς, ἔνθα καὶ διὰ συνδέσμου ταύτην προφέρομεν, οἷον σὺ μὲν ἐδίδασκες, ἐγὼ δὲ ἐφοίτων.

15 Προθέσεως περί.

Τῶν δὲ προθέσεων διχῶς διαιρουμένων εἰς μονοσυλλάβους καὶ δισυλλάβους, ἡ μὲν ἐν καὶ σὺν τῶν μονοσυλλάβων ἀεὶ δοτικῆ συντάσσονται, ἡ δὲ ἐξ καὶ πρὸ ἀεὶ γενικῆ,
20 ἡ δὲ εἰς ἀεὶ αἰτιατικῆ, ἡ δὲ πρὸς δοτικῆ, γενικῆ καὶ αἰτιατικῆ. Τῶν δὲ δισυλλάβων, ἡ μὲν παρά, ἐπί, περι καὶ | ὑπὸ καὶ ταῖς τρεῖς πτώσεσι συντάσσονται, ἡ δὲ κατά, διά, ὑπὲρ γενικῆ καὶ αἰτιατικῆ μόνον συντάσσονται, ἡ δὲ ἀντὶ καὶ ἀπὸ ἀεὶ γενικῆ, ἡ δὲ ἀμφὶ καὶ περὶ ἀεὶ αἰτιατικῆ.

25 Εἰ δὲ περὶ τῆς τούτων σημασίας μαθεῖν βούλησθε, τὸν Λάσκαριν μετιτέον, συντόμως καὶ ἀκριβῶς περὶ τούτων διεληφῶτα. Δεῖ δὲ εἰδέναι ὅτι αὗται κοινῶς μὲν ἀεὶ τῶν

σ. 21

4 ἵνα μὴ] ἵνάμῃ cod. 19 δοτικῆ] δοτικῆ cod. | γενικῆ] γενικῆ cod.
20 αἰτιατικῆ¹] αἰτιατικῆ cod. | δοτικῆ] δοτικῆ cod. | γενικῆ] γενικῆ cod.
20-21 αἰτιατικῆ²] αἰτιατικῆ cod. 23 γενικῆ] γενικῆ cod. | αἰτιατικῆ] αἰτιατικῆ cod. 24 γενικῆ] γενικῆ cod. | αἰτιατικῆ] αἰτιατικῆ cod.

1-3 Ζεὺς... φαινώ· Hom. Il. 13.1-3; recte «Ζεὺς δ' ἐπεὶ οὖν Τρωῶς τε καὶ Ἑκτορα νηυσὶ πέλασσε, τοὺς μὲν ἕα παρὰ τῆσι πόνον τ' ἐχέμεν καὶ οἰζὺν νωλεμέως, αὐτὸς δὲ πάλιν τρέπεν ὅσσε φαινώ» 26 Λάσκαριν Lasc. G. C. p. 87-91

τοῦ λόγου μερῶν προτίθενται καὶ ἐν τῇ συνθέσει, οἷον *σύνοικος*, καὶ ἐν τῇ συντάξει, οἷον *σὺν τῷ Ἰωάννῃ*, πλὴν τῆς *περὶ τούτων*, *τούτων περὶ*, οὔτε ἐν τέλει λέξεως κεῖνται, πλὴν τῆς *πρός*, οἷον *πρός καὶ ἔτι*, *ἔτι πρόσ*. Ποιητικῶς δὲ ἀναστρέφονται οὐ μόνον αἱ *μονοσύλλαβαι*, οἷον 5
 «*κακῶν ἐξ*» καὶ «*Ἀρτέμιδι σὺν*», ἀλλὰ καὶ αἱ *δισύλλαβαι*, πλὴν τῆς *διὰ* καὶ *ἀνά*, ἀλλὰ καὶ *λογογραφικῶς* ἐνίοτε, οὔτε δὲ *τιθέμεναι* ὀρθοτονοῦνται, οἷον *ἐπί*, *ἔπι*.

Πλεονάζει δὲ τὸ *ι* ἐν ταῖς *διὰ τοῦ ε ἢ α* προφερομέναις, οἷον *ἐν*, *εἶν*, *ὑπέρ*, *ὑπεῖρ*, *παρά*, *παραί*, *κατά*, *καταί*, ἀλλὰ 10
 καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οἷον *ὑπό*, *ποτί*.

Παρατηρήματα.

Δεῖ δὲ εἰδέναι ἐπὶ τούτων α^{ον} μὲν ὅτι τίθεται ἢ πρό- 15
 θεσις μεταξὺ οὐσιαστικοῦ καὶ ἐπιθέτου ἢ προσηγορικοῦ, ποιητικῶς μὲν ὀρθοτονομένου, οἷον «*ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος*», *λογογραφικῶς* δὲ οὐκ ἀεί· οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ δύο κυρίων μεταξὺ ἐμπίπτουσα, οἷον «*νηῶν ἄπο καὶ κλι- 20*
σιάων».

Β^{ον} δὲ ὅτι ἐμπίπτουσα μεταξύ, εἰ μὲν ἕτερον μέρος λόγου μεθ' αὐτὴν *ι* οὐ *μεσο<συ>λλαβεῖ*, ὑποτάττεται οὐπερ ἐχρῆν προηγεῖσθαι καὶ ἀναστρέφεται, οἷον «*ῶ ἔπι 25*
πολλ' ἐμόγησα»· ἐὰν δὲ μεταξὺ προθέσεως καὶ τοῦ ῥήματος ἢ τοῦ ὀνόματος, πρὸς ὃ ἢ πρόθεσις, μέρος λόγου ἕτερον παρεμπίπτει, οὐκ ἀναστρέφεται, οἷον «*τῷ δ' ἐπὶ Τυδείδης ὄρτο*».

6 *κακῶν*] *κακὸν* cod. 17 *ἄπο*] *ἀπό* cod. 17-18 *Σελλήεντος*] *Σελίεντος* cod. 18 *λογογραφικῶς*] *λογοργαφικῶς* cod. 19-20 *κλισιάων*] *κλησιάων* cod. 23 *ἐχρῆν*] *ἐχρῆν* cod.

6 *κακῶν ἐξ* Hom. Il. 14.472, | *Ἀρτέμιδι σὺν* Hom. Od. 15.410 et HH 3 165; recte «*Ἀρτέμιδι ξύν*» 17-18 *ποταμοῦ...Σελλήεντος* Hom. Il. 2.659, 2.839, 12.97 et 15.531 19-20 *νηῶν...κλισιάων* Hom. Il. 13.723 23-24 *ῶ...ἐμόγησα* Hom. Il. 1.162; recte «*ῶ πολλὰ μόγησα*» 26-27 *τῷ...ὄρτο* Hom. Il. 7.163 et 23.290

Γον ὅτι ἐπὶ τέλος ἐπους ἢ στιγμῆ<ς> μεσολαβησάσης
 ἀναστρέφεται, κοινοῦ | δὲ λόγου οὐ πλὴν τῆς πρόσ· καὶ ὅτι
 αἰ παθοῦσαι ἔκθλιψιν τοῦ φωνήεντος, εἰ μὴ στιγμῆ ἐπιφέ-
 ροιτο ἢ τὸ σημαίνόμενον μὴ διαφθείροιτο, οὐκ ἀναστρέ-
 5 φονται, οἷον «στεῦτο γὰρ Ἡφαίστοιο παρ' οἰσέμεν ὄπλα»·
 καὶ ὅτι πολλάκις παρὰ ποιηταῖς καὶ λογογράφοις ἐλ-
 <λ>εῖπουσιν ἐν ταῖς τοῦ λόγου συνθέσεσιν. Ἐνιοὶ δὲ καὶ
 «βοῦν σίτου ὠνοῦμαι» καὶ πολὺς τὸν λόγον καὶ δρέπομαι
 10 τῶν ἀνθέων καὶ πίνω τοῦ ὕδατος καὶ κρεμῶ σε τοῦ ποδός·
 ἐνδεῖν φασι τὴν διά, κατὰ καὶ ἀπὸ τῶν προθέσεων.

Ἐπιρρήματος περί.

<Τ>ὰ δὲ ἐπιρρήματα ἐπίθετα τυγχάνουσι τοῦ ῥήμα-
 15 τος, κατ' αὐτοῦ λεγόμενα ἢ ἐπιλεγόμενα (λεγόμενα μὲν
 ὡς τὸ νῦν γράφω, ἐπιλεγόμενα δὲ ὡς τὸ γράφεις καλῶς),
 ὡς καὶ τὰ ἐπίθετα ὀνόματα κατὰ τῶν οὐσιαστικῶν, οἷον ὁ
 σοφὸς Πέτρος.

Τούτων τὰ μὲν αἰεὶ πρὸς τὸ ῥῆμα ἔχει τὴν σύνταξιν, τὰ
 20 δὲ σχετλιαστικά, θαυμαστικά, θετικά καὶ τὸ κλητικὸν ᾧ
 πρὸς τὸ ὄνομα. Τὸ μὲν γὰρ ᾧ αἰεὶ πρὸς κλητικὴν πτῶσιν,
 οἷον ᾧ φίλε, τὰ δὲ σχετλιαστικά καὶ θαυμαστικά πρὸς
 γενικήν, οἷον ᾧ τοῦ θαύματος, φεῦ τῶν κακῶν, «βαβαὶ τῶν
 σῶν μυστηρίων, Ἀγνή»· τὰ δὲ θετικά πρὸς δοτικὴν ἢ αἰτια-
 25 τικήν, οἷον γραπτέον ἡμῖν, γραπτέον ἡμᾶς, ἀντὶ τοῦ δεῖ
 ἡμᾶς γράφειν. Ἐνίοτε δέ, δοτικῆ συντασσόμενον ὄν τὸ
 θετικόν, δοτικῆ ἐπιθέτου ἢ μετοχῆς κατ' ἔλλειψιν τοῦ
 οὐσιαστικοῦ προφέρεται, οἷον περὶ τῶν εἰρημένων εἰλη-
 φόσι, περὶ τῶν ἐπομένων ῥητέον· λείπει γὰρ τὸ ἡμῖν.

1 στιγμῆς] στιγμῆ cod. 3-4 ἐπιφέροιτο] ἐπὶ φέροιτο cod. 6-7 ἐλ-
 λείπουσιν] ἐλείπουσιν cod. 8 πολὺς] πολλοῖς cod. 23 ᾧ] ᾧ cod.
 26 δοτικῆ] δοτικῆ cod. | ὄν] ὄν cod. 27 κατ' ἔλλειψιν] κατὰλειψιν cod.

5 στεῦτο...ὄπλα· Hom. II. 18.191; recte «στεῦτο γὰρ Ἡφαίστοιο
 παρ' οἰσέμεν ἔντεα»; v. etiam Gaz. p. 666 8 βοῦν...ὠνοῦμαι Max.
 Plan. D. G. 32.10 23-24 βαβαὶ...Ἀγνή· MR VI 406

Ἐνια δὲ τῶν ἐπιρρήμάτων καὶ πρὸς ῥῆμα καὶ πρὸς ὄνομα τὴν σύνταξιν ἔχει, ὡς τὰ τοπικά, ἅπερ γενικῆ συντάσσονται, οἷον πόρρω ἡμῶν οἰκεῖ, πλησίον ἡμῶν ἦλθε, ἔξω τοῦ πυλῶνος ἴσταται.

- σ. 23 Τῶν δὲ χρονικῶν τὸ μὲν νῦν πᾶσι τοῖς χρόνοις συντάσσεται, πλὴν τοῦ | ὑπερσυντελικού, οἷον νῦν γράφω, νῦν ἔγραψον, νῦν γέγραφα, νῦν ἔγραψα, νῦν γράψω. Ὅταν μὲν τὸ τοῦ χρόνου ἐνεστὸς δηλοῖ, ἐνεστῶτι μόνω συντάσσεται, ἡνίκα δὲ ἀκολουθίαν τινὰ προλεχθέντος καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις χρόνοις ὡς ἔφημεν, καὶ τότε μὲν ἀρκτικὸν γίνεται τοῦ λόγου, οἷον νῦν γράφω τὸ βιβλίον· ἐπὶ τούτων δὲ οὐδέποτε ἀρκτικόν, ἀλλ' ἀεὶ τῷ δὲ συνδέσμῳ συνάπτεται, προηγουμένου τοῦ μέν, οἷον ἐγὼ μὲν ὄμην ταῦτ' ἐκεῖνον ἐρεῖν, νῦν δὲ οὐθὲν τούτων εἴρηκεν. Τὸ δὲ ἄρτι ἐπὶ τοῦ πρὸ ὀλίγου παρωχημένου, τὸ δὲ αὐτίκα ἐπὶ τοῦ μετ' ὀλίγον μέλλοντος λέγεται, νῦν ποιῶ, ἄρτι πεποιήκα, αὐτίκα καὶ αὐθις ποιήσω.
- Τὸ δὲ ὅτε καὶ τότε πᾶσι τοῖς χρόνοις συντάσσεται, πλὴν τοῦ παρακειμένου, οἷον ὅτε νοῶ, ὅτε ἐνόουν, ὅτε ἐνενοήκειν, ὅτε ἐνόησα, ὅτε νοήσω, τότε νοῶ καὶ ἐνόησα καὶ νοήσω.
- Τὸ δὲ σήμερον, χθὲς καὶ αὔριον πᾶσι τοῖς χρόνοις συντάσσεται πλὴν τοῦ ὑπερσυντελικού, ἰδίως δὲ τοῦ μὲν σήμερον ἐπὶ τοῦ ἐνεστῶτος, τοῦ δὲ χθὲς ἐπὶ τοῦ παρεληλυθότος, τὸ δὲ αὔριον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, τὸ δὲ πρώην καὶ πάλαι ἴδια τοῦ παρωχημένου, οἷον πάλαι ποτ' ἦσαν, πρώην ἐλήλυθον· τὸ δὲ ἤδη μέλλοντος καὶ παρωχημένου, οἷον ἤδη βεβάδικα, ἤδη βαδίσω, καὶ ἐπὶ τῶν μὴ πολὺ ἀφεστηκότων.
- Τὸ δὲ πρὶν καὶ ἕως παρεληλυθότι πρὸς ὀριστικὸν καὶ σὺν ἀπαρεμφάτῳ λαμβάνεται, οἷον πρὶν εἶπεν, πρὶν εἰπεῖν, ἕως παρατείνει καὶ ἕως παρατείνειν. Ἐνίοτε δὲ ἐπὶ τοῦ πρὶν καὶ μάλιστα ἀπαρεμφάτῳ συνταττομένου μεσοσυλ-

2 γενικῆ] γενική cod. 4 ἴσταται] a.c. ἴσταμαι cod. 6 ὑπερσυντελικού] ὑπερσυντελικού cod. 7 ἔγραψα] ἔγραψω cod. 15 τὸ] τοῦ cod. 20 ἐνενοήκειν] ἐνονοήκειν cod.

λαβεῖ ὁ ἡ διαζευκτικὸς σύνδεσμος, οἷον *πρὶν ἢ εἰπεῖν* καὶ
 «*πρὶν ἢ ἰδεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην*» καὶ «*πρὶν ἢ*
συνελθεῖν αὐτοὺς ἐν γαστρὶ ἔχουσα». Ὁμοίως καὶ τὸ
 οὐκέτι καὶ οὐδέποτε καὶ ἀεὶ, ἅμα τῷ ὅτι ἀδιαφόρως τοῖς
 5 χρόνοις πρὸς ὀριστικὸν ἢ καὶ εὐκτικὸν ἐνίοτε συντάτ-
 τοινο, ἡνίκα μάλιστα ἐπιδυνητικὸν τι ἐπινοεῖται.

|Τὸ δὲ οὐδεπώποτε ἐπὶ παρωχημένου μόνον, οἷον
 οὐδεπώποτε τοῦτο πεποίηκα, τὸ δὲ εἰς ἀεὶ καὶ αὔθις,
 ἐναντία ὄντα τούτῳ, ἀεὶ μέλλοντι, οἷον ἐς ἀεὶ ἔσται κίνη-
 10 σις, αὔθις διδάξω.

Τὸ δὲ οὐπω ἐπὶ παρωχημένου καὶ ἐνεστῶτος ἀεὶ, οἷον
 οὐπω γίνεταί, οὐπω γέγονεν. Τούτων τὰ μὲν ἀναφορικά
 εἰσι, ὡς τὸ τότε, ὅτε, *τηνικαῦτα*, ἡνίκα, *τέως*, *ἕως*, *τῆμος*,
 ἡμος, τὰ δὲ ἀπολελυμένα, ὡς τὸ νῦν, αὔθις καὶ τὰ λοιπά.

15

Τὰ ποιότητος.

Τὰ δὲ ποιότητος ἐπιβῆματα, ποιόν τι πράγμα δη-
 λοῦντα, παντοίοις συντάσσονται ῥήμασιν, οἷον *βοτρυδὸν*
 20 *ἴσται*, *κρουνηδὸν τρέχει*.

Τὰ μεσότητος.

Τὰ δὲ μεσότητος οὐ μόνον καθ' ἑαυτὰ τοῖς ῥήμασι
 25 συντάσσονται, ἀλλὰ καὶ ἅμα τοῖς ἐπιτατ{τ}ικοῖς, οἷον *κα-*
λῶς γράφει καὶ *πάνυ καλῶς γράφει*, *ταχέως τρέχει* καὶ *λίαν*
ταχέως τρέχει.

Σημεῖωσαι δὲ ὅτι, ἡνίκα τὰ πτωτικὰ ὀνόματα γενικῆ
 συντασσόμενα εἰς ἐπιβῆματα μεσότητος μεταφέρομεν,

4 οὐκέτι] οὐκ ἔτι cod. | τῷ] τὸ cod. 5 ὀριστικὸν] ὀριστικῶν cod.
 εὐκτικὸν] εὐκτικῶν cod. 6 ἐπινοεῖται] ἐπινοῆται cod. 9 τούτῳ] τοῦτο
 cod. | ἔσται] ἔστι cod. 18 πράγμα] γ s.l. cod.

2 πρὶν¹...μεγάλην J1. 3.4; recte «πρὶν ἔλθεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγά-
 λην» 2-3 πρὶν²...ἔχουσα Math. 1.18; recte «πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς
 εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα»

τῇ αὐτῇ γενικῇ καὶ τότε συντάττομεν, οἷον ἄξιός τοῦ
 ὀνόματος, ἀξίως τοῦ ὀνόματος καὶ αἴτιος τῆς ζωῆς, αἰτίως
 τῆς ζωῆς· ἀλλὰ καὶ ἡ γενικὴ ἢ προστιθεμένη τῷ ἔχω ῥή-
 ματι διὰ τοῦ τῆς μεσότητος ἐπιβλήματος εὐσύντακτος
 γίνεται, οἷον «καλῶς ἔχω τοῦ σώματος» καὶ οὕτως ἔχω
 γνώμης. 5

Τὰ δὲ συγκριτικά, ἐπικρυπτικά, διαιρέσεως, τάξεως
 καὶ ποσότητος ἐπιβλήματα ἀεὶ γενικῇ συντάττονται, οἷον
 μᾶλ<λ>ον τῶν ἄλλων φιλοσοφεῖ ἢ ἦττον ἢ μάλιστα πάντων
 καὶ λάθρα τῶν ἄλλων ἢ χωρὶς ποιεῖ καὶ ἐφεξῆς τοῦ ἐνὸς εἰσὶ
 τὰ δύο καὶ δις τῆς ἡμέρας ἢ πολλάκις ἢ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ. 10

Ἀθροιστικά.

σ. 25 Τὰ δὲ ἀθροίσεως δοτικῇ, οἷον ἅμα τοῖς ἄλλοις, ὁμοῦ τῷ
 Ἰωάννη ἦλθον, καὶ συλλήβδην πᾶσι περιπατῶ, τὰ δὲ ὁμο-
 τικά ἀεὶ αἰτιατικῇ, τὰ δὲ ἐρωτηματικά καὶ βεβαιωτικά
 πᾶσι τοῖς χρόνοις συντάττονται· πῶς ἔχεις, πῶς ἔσται
 τοῦτο, ὄντως ἀγαθὸν ἦν τοῦτο. Πρόσθετες δὲ τοῖς ἐρωτημα-
 τικοῖς καὶ τοῦ ποῦ καὶ πότε, τῷ ἕως καὶ μέχρι καὶ ἄχρι 15
 ὑποτασσόμενα, οἷον ἕως πότε, ἄχρι ποῦ, μέχρι ποῦ. Τὸ δὲ
 μέχρι καὶ ἄχρι, γενικῇ συντασσόμενα, ὅτε μὲν χρόνον, ὅτε
 δὲ τόπον σημαίνουσιν, οἷον μέχρι σοῦ ἦλθεν ὁ Πέτρος καὶ
 μέχρι τοῦ ἐλθεῖν καὶ μέχρι οἴκου. 20

8 γενικῇ] γενικὴ cod. 9 ἦττον] ἦττον cod. 10 ἐφεξῆς] ἐφ' ἐξῆς cod.
 16 συλλήβδην] ἀλλήβδην cod. 17 αἰτιατικῇ] αἰτιατικὴ cod. | ἐρωτη-
 ματικά] prima α s.l. cod. 19 ὄντως] ὄντος cod. | Πρόσθετες] προσθετέες
 cod. 19-20 ἐρωτηματικοῖς] ἐρωτηματικῆς cod. 22 γενικῇ] γενικὴ cod.
 συντασσόμενα] συντασσετόμενα cod. | ὅτε¹] ὅτε cod. | ὅτε²] ὅτε cod.

5 καλῶς...σώματος Max. Plan. V. C. 83.5-6

Ἀπαγορευτικά.

Τὰ δὲ ἀπαγορευτικά, εἰ μὲν ἀπὸ ἐνεστῶτος, πρὸς
 5 ὑποτακτικὸν ἔχει τὴν σύνταξιν, οἷον *δέδοικα μὴ ἦ βλαβε-*
ρόν, εἰ δὲ ἀπὸ παρωχημένου, πρὸς εὐκτικόν, *έδεδοίκεν μὴ*
εἶη, εἰ δὲ καθ' αὐτά, προστακτικῇ ἐγκλίσει συντάττονται,
 οἷον *μὴ γράφε, μὴ λέγε*. Τὸ γὰρ τοῖς ὀριστικοῖς συνταττό-
 μενον *μὴ κατ' ἔλ<λ>ειψιν* τοῦ οὐ ὑπάρχει ἢ καὶ ἄμφω,
 10 οἷον *«μὴ δι' ἐμὴν ἰότητα πημαίνει»*, ἀντὶ τοῦ οὐ δι' ἐμὴν
ἰότητα, καὶ τοῖς *μὴ οὐχὶ θεῖα εἰδόσι οὐ δεῖ πιστεύειν*. οὐδὲν
 γὰρ τι πλέον σημαίνει τοῦ *μὴ ἀπαγορευτικὸν* προστιθέ-
 μενον τὸ οὐ, τὸ δὲ ἔθος τῶν ἀπτικῶν. Τὸ δὲ οὐ πρὸ τοῦ *μὴ*
 ὄν, ὑποτακτικὸν ἅμα καὶ ἀποφαντικὸν δηλοῖ σύνταξιν,
 οἷον *«οὐ μὴ» ἐκβάλω ἔξω»*.

15 Σημεῖωσαι δὲ ὅτι τὸ ἀπαγορευτικὸν *μὴ* τοῖς β^{οῖς}
 προσώποις παντὸς ἀορίστου ἐπὶ τῶν προστακτικῶν
 οὐδέποτε συντάττεται· οὔτε γὰρ *μὴ τύπον*, οὔτε *μὴ τύψαι*
 φαμέν, τοῖς δὲ τρίτοις ἀναμφιβόλως συντάττομεν, οἷον
 20 *«μὴ με καταποντισάτω»*, *μὴ γεννηθήτω*. συντάττεται δὲ τὸ
μὴ καὶ ἄλλοις τῶν τοῦ λόγου μερῶν, οἷον ὁ *μὴ ἄνθρωπος*,
 ὁ *μὴ βλέπων*, καὶ ἀπαρεμφάτοις ὀνομάτων μάλιστα ἔχουσι
 τὰξιν, οἷον *ἐκ τοῦ μὴ εἶναι*.

Εὐκτικά.

25 Τὰ δὲ εὐκτικά ὀριστικοῖς καὶ εὐκτικοῖς συντάττονται,
 οἷον *εἴθε τύπτω, εἴθε τύπτοιμι*, τὰ δὲ παρακλελυτικά ἀντι-
 κειμένως ἔχει τοῖς ἀπαγο|ρευτικοῖς· ἐκεῖνα γὰρ τοῖς γ^{οῖς}
 30 προσώποις τῶν προστακτικῶν, ἐπὶ τῶν ἀορίστων, ταῦτα
 δὲ τοῖς β^{οῖς}, οἷον *φέρει εἰπέ*, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐθυποτάκτοις,

σ. 26

4 ἦ] ἦ cod. 6 αὐτά] αὐτὰ cod. 9 πημαίνει] ποιμένει cod. 10 θεῖα] θεία
 cod. 11 τι] s.l. cod. 16 προστακτικῶν] προστακτικὸν cod. 24 Εὐκτικά]
 in marg. cod.

9 μὴ...πημαίνει Hom. II. 15.41-42 14 οὐ...ἔξω v. e.g. Ioann. 6.38
 19 μὴ...καταποντισάτω Ps. 68.16

οἷον ἄγε λέγωμεν. Τὰ δὲ ἀρνήσεως, ἀποφαντικὸν σύνταξιν σημαίνοντα, αἶτι τοῖς ὀριστικοῖς συντάττονται, ὁμοίως καὶ τὰ καταφατικὰ καὶ τὰ εἰκασμοῦ, οἷον οὐ λέγω, ναὶ λέγω, ἴσως ἔρει, τὰ δὲ εἰκασμοῦ, σύνδεσμον προσλαμβάνοντα, ἀλλὰ καὶ τᾶλλα ῥήματα, συντάττονται καὶ εὐκτικῶ, ἴσως φαίην 5 ἄν.

<Σ>ημείωσαι ὅτι τὰ ἀποφατικὰ καὶ καταφατικὰ καὶ ἀπαγορευτικὰ ἐπιρῥήματα προτάττεσθαι βούλονται τῶν ῥημάτων, οἷον οὐ λέγω, ναὶ λέγω, μὴ λέγε, καίτοι ἐνίοτε ὑποτάττονται, οἷον πάντες μὲν κοιμησόμεθα οὐ. 10

Τὰ δὲ ὁμοιώσεως, δείξεως καὶ ἀνέσεως ὀριστικοῖς συντάσσονται ῥήμασιν, οἷον τὸ εἶπον, οὕτως ἔγραψα, ἰδοὺ ἤκεν εἰς τέλος καὶ ἐλ<λ>ειπτικῶς τοῦ ὑπαρκτικοῦ, οἷον ἰδοὺ καὶ «ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ» καὶ ἡρέμα λέγει καὶ μόγις δύνатаι· συντάττονται δὲ ταῦτα καὶ ὀνόμασι. 15

<Τ>ὰ δὲ ἀποστάσεως ὀριστικῆ καὶ εὐκτικῆ καὶ ἀπαρεμφάτῳ ἐγκλίσει συντάττονται, οἷον ὥστε λέγειν, ὥστε λέγοι ἂν καὶ ὥστε λέγειν, οὐ μόνον δὲ ἐπιρῥήματος ἐπιτατικὸν ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὀνόματος, οἷον τοιοῦτός ἐστιν, ὥστε καὶ νοεῖν καὶ λέγειν τὰ δέοντα, τηλικούτος, ὥστε ἅπαντας ὑπερβάλ<λ>ειν καὶ οὕτως, ὥστε πάντας θανατᾶζειν. 20

Τὸ δὲ ἀποθετικὸν εἶεν λόγου μακροτέρου πέρασ καὶ τις ἀρχὴ ἐστὶ τῶν ἐπομένων, οἷον «εἶεν, τί δὲ ὁ παῖς ὁ τοῦ Λαερτίου».

<Σ>ημείωσαι δὲ ὅτι τὰ προτακτικὰ ἄρθρα, ἀρσενικὰ τε καὶ θηλυκὰ καὶ οὐδέτερα, προτάττονται τῶν ἐπιρῥημάτων καὶ ὡς ἐπίθετα κατὰ πάντα τὰ γένη, ἀριθμούς τε καὶ πτώσεις μεταφέρουσι ταῦ|τα, ἀμετάβλητα μένοντα, κατὰ τὴν οἰκείαν αὐτῶν φύσιν, οἷον ὁ πάλαι, τοῦ πάλαι, ἡ πάλαι, τῆς πάλαι, τὸ πάλαι, τοῦ πάλαι· καὶ ὁ πλησίον, τοῦ 25 30

1 λέγωμεν] λέγομεν cod. 2 ὀριστικοῖς] ὀροσθηκοῖς cod. 4 τὰ] τὸ cod. 5 φαίην] φαίειν cod. 12 οὕτως] οὕτος cod. 15 συντάττονται] prima τ s.l. cod. 22 λόγου] λόγῳ cod. 23 τί] τι cod.

14 ἴδε... Θεοῦ Jn. 1.29 23-24 εἶεν... Λαερτίου Soph. Aj. 101; recte «εἶεν, τί γὰρ δὴ παῖς ὁ τοῦ Λαερτίου»

πλησίον, ἢ πλησίον, τῆς πλησίον, τὸ πλησίον, τοῦ πλησίον, ὁμοίως καὶ ὁ πέλας, ὁ ἔγγιστα, ὁ πάνυ, ὁ ἄνω, ὁ κάτω, ὁ ἀνωτάτω, ὁ κατωτάτω καὶ τᾶλλα ὅσα ἐνδέχεται.

5 Ὅμοίως δὲ τούτοις εἰσὶν αἱ μετὰ προθέσεως καὶ δο-
τικῆς ἢ αἰτιατικῆς πτώσεως συντάξεις, τοῖς προτακτικοῖς
ἄρθροις συναπτόμενα, οἷον ἡ ὑφ' ἥλιον γῆ, τῆς ὑφ' ἥλιον
γῆς, τῆ ὑφ' ἥλιον γῆ, τὴν ὑφ' ἥλιον γῆν· ὁμοίως καὶ <ἡ>
ὑπεράνω γῆ καὶ ὁ ὑπὸ σελήνην κόσμος καὶ τὸ ὑπὸ σελήνην
10 σύστημα, ἐνικῶς τε καὶ πληθυντικῶς μεταβάλλοντες τὰ
ἄρθρα, οἷον πάντες οἱ ὑπὸ σελήνην σοφοὶ καὶ πᾶσαι αἱ ὑπὸ
σελήνην γυναῖκες.

Συνδέσμου περί.

15 Ὁ δὲ σύνδεσμος, λέξις συνδετικὴ οὔσα, τῶν ἐτέρων
τοῦ λόγου μερῶν εἰς κατάλληλον σύνθεσιν τε καὶ τάξιν τὰ
ὅμοια συνάπτει ἀεὶ· ὄνομα γὰρ ὄνόματι κατὰ τὴν αὐτὴν
πτῶσιν, οἷον ὁ Πέτρος τε καὶ ὁ Παῦλος, καὶ ῥῆμα ῥήματι,
καὶ ὅλως τὸ αὐτὸ μέρος τοῦ λόγου καὶ τὰ παρεπόμενα
20 τούτων πρὸς τὰ ὅμοια συνάπτειν. Τούτου δὲ εἶδη διά-
φορα, ἕκαστον δὲ εἶδος κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν συνάπτει
τὰ μέρη τοῦ λόγου.

<Τ>οῦ μὲν γὰρ συμπλεκτικοῦ ὁ μὲν καὶ καὶ προτάσ-
σονται τῶν λέξεων, ἀλλ' ὁ μὲν μὲν τὸν δὲ μεθ' ἑαυτὸν
25 ἐπιζητεῖ μετὰ τοῦ ὁμοίου, οἷον ἐγὼ μὲν περιπατῶ, σὺ δὲ
ἴστασαι, ὁ δὲ καὶ τὸν τε προεπιζητεῖ μετὰ τοῦ ὁμοίου, οἷον
ὁ τε Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, ὁ δὲ δὲ καὶ ὁ τε οὐδέποτε ἐν
ἀρχῇ λόγου εἰσὶ· καὶ ὁ μὲν καὶ καὶ ἐπὶ δύο ἢ καὶ πλείω
κῶλα κεῖται, οἷον καὶ γράφω καὶ λέγω καὶ ἀναγινώσκω.

30 Ζητοῦσι δὲ οὗτοι ἐπὶ μὲν τῶν πτωτικῶν τὴν αὐτὴν
πτῶσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀπτῶτων | ἢ καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ

σ. 28

2 πέλας] πέλέλας cod. 5 πτώσεως] προθέσεως a.c. cod.; v. M. S. p. 237
6 ὑφ ἥλιον¹] ὑφήλιον cod. | ὑφ ἥλιον²] ὑφήλιον cod. 7 ὑφ ἥλιον¹] ὑφήλιον
cod. | ὑφ ἥλιον²] ὑφήλιον cod. 8 ὑπεράνω] ὑπερ ἄνω cod. 16 καὶ] καί cod.
26 προεπιζητεῖ] προ ἐπιζητεῖ cod.

τὴν αὐτὴν ἔγκλισιν ἢ τὸ αὐτὸ ῥῆμα, μεταβαλλομένης τῆς ἐγκλίσεως, οἷον καὶ γράφω καὶ γράφοιμι· εἰ δὲ ἀμετάβλητος τυγχάνει ἢ ἔγκλισις, μεταβεβλημένον βούλεται τὸ ῥῆμα, οἷον καὶ γράφω καὶ λέγω.

<Σ>ημείωσαι ὅτι ὁ μὲν λέξεως μὲν οὐ γίνεται ἀρκτικός, λόγου δὲ ἐνίοτε γίγνεται· ὁ δὲ αὐτὰρ καὶ ὁ ἀτάρ, καίτοι τῷ δὴ ἰσοδυναμοῦντες, ἀρκτικοὶ αἰεὶ εἰσιν, οἷον «αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο».

Ἄλλὰ οὐ φαίνεται προτάττεσθαι, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπακολουθητικός ἐστὶ τοῦ μὲν, οἷον οὗτος οὕτω φησὶν, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐκ ἀκούει.

2 γράφοιμι·] γοράφοιμι cod. 7 τῷ] τὸ cod. 8 ἐδητύος] ἔδου τύος cod. | ἐξ ἔρον] ἐξέρον cod. | ἔντο] ἔντο cod.

8 αὐτὰρ...ἔντο Hom. II. 23.57

Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ συντάττειν ὁ λόγος, α^{ον} τί τὸ
 συντάττειν ἀπλῶς καὶ τί τὸ εὖ συντάττειν ῥητέον. Τὸ μὲν
 5 γὰρ συντάττειν ἀπλῶς τὸ τὰ μέρη τοῦ λόγου ἀλλήλοις
 παρατιθέναι ἐστὶ, τὸ δὲ εὖ συντάττειν καταλλήλως ἐπι-
 πλέκειν ἐστὶ τὸ τὰ μέρη τοῦ λόγου πρὸς ἄλληλα, οὗ
 τούναντίον ὁ καλούμενος σολοικισμὸς ἐστίν, ἀπὸ τοῦ
 10 αἰκίζειν τὸν σόλον, ἥτοι τὸν λόγον, οὕτω καλούμενος.

Περὶ σολοικισμοῦ.

Ὁ μὲν γὰρ σολοικισμὸς τετραχῶς ἐστίν· ἢ γὰρ ἐνδεία,
 οἷον ἀναβαίνω τὸ ὄρος ἀντὶ εἰς τὸ ὄρος, ἢ πλεονασμῶ, οἷον
 15 ἐξ οὐρανόθεν, ταυτόσημον ὃν τὸ -θεν τῇ ἐξ, ἢ ἐναλλαγῇ,
 οἷον τόξων εὖ εἰδῶς ἀντὶ τοῦ τοξεύειν εὖ εἰδῶς, ἢ ἀσυμφώ-
 νως συνάπτειν τινὰ τὰ τοῦ λόγου μέρη πρὸς ἄλληλα.

Τὸ δὲ εὖ συνάπτειν ἐστὶ τὸ μήτε πλεονασμῶ μήτε
 ἐνδεία μήτε ἐναλλαγῇ μήτε ἄλλη τινὶ ἀσυμφωνίᾳ τὰ μέρη
 20 τοῦ λόγου συνάπτειν. Θεωρεῖται δὲ μάλιστα ἐν τέσσαρσι
 τισί, α^{ον} μὲν ἐν τῇ συμφωνίᾳ τοῦ οὐσιαστικοῦ ὀνόματος
 μετὰ τοῦ ἐπιθέτου, β^{ον} ἐν τῇ τοῦ ἀναφορικοῦ μετὰ τοῦ
 πρὸς ὃ ἀναφέρεται, γ^{ον} ἐν τῇ τῆς ὀνομαστικῆς μετὰ τοῦ
 25 ῥήματος, δ^{ον} ἐν τῇ μεταβάσει τῶν ὀνομάτων τε καὶ ῥημά-
 των εἰς ἅς μεταβαίνουνσι πτώσεις.

Τούτων ἢ μὲν τοῦ ὀνόματος μετάβασις ἀπλῆ ἐστίν, ἢ
 δὲ τοῦ ῥήματος ἐπταχῶς ἢ καὶ ὀκταχῶς ἐστίν, ὅθεν καὶ
 ὀκτὼ εἶδη τῆς τοῦ ῥήματος πρὸς τὴν πτώσιν μεταβάσεως
 ἐνδέχεται λέγειν· α^{ον} μὲν τὸ εἰς αἰτιατικὴν, β^{ον} δὲ τὸ εἰς
 30 γενικὴν, γ^{ον} τὸ εἰς δοτικὴν –καὶ ταῦτα μὲν ἀπλᾶ εἰσι–, δ^{ον}
 τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς ἑτέραν αἰτιατικὴν, οἷον διδά-
 σκω σε γράμματα, ε^{ον} τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς γενικὴν,
 διδάσκω σε τοῦ καλοῦ, ὃ καὶ ἑλλειπτικὸν λέγεται, ζ^{ον} τὸ

7 πρὸς ἄλληλα] προσάλληλα cod. 16 τόξων] τόξον cod. 17 πρὸς ἄλληλα]
 προσάλληλα cod. 20 Θεωρεῖται] θεωρεῖται cod. 22 τῇ] τῇ cod.

σ. 30	<p>μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς δοτικὴν, οἷον διδάσκω σε τύχῃ ἀγαθῇ, ὃ καὶ ὀργανικόν, ζ^{ον} τὸ εἰς ἀπαρέμφατον, οἷον διδάσκω σε διαλέγεσθαι καὶ η^{ον} τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς ἐπιβόημα ἢ ἄλλω τινὶ τρόπῳ, οἷον διδάσκω σε νῦν ἢ διδάσκω σε ἠδέως.</p> <p>Ἔστι δὲ καὶ παρὰ ταῦτα καὶ ἡ τῶν προθέσεων, ἐπιβόημα τῶν τε καὶ συνδέσμων, ἀλλήλοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ λόγου μέρεσι, σύμφωνος σύνταξις, περὶ ὧν ἐν τῇ ἀρχῇ εἴρηται, καὶ ἐν τούτοις τε καὶ τοῖς ὁμοίοις τὸ εὖ συντάττειν ἂν θεωροῖτο. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐν τῷ οἰκείῳ ἐκάστῳ τόπῳ ἀκριβέστερον λέξομεν, νῦν δὲ λεκτέον περὶ τῶν συμφωνιῶν καὶ α^{ον} περὶ τῆς τοῦ οὐσιαστικοῦ μετὰ τοῦ ἐπιθέτου.</p>	5
	<p>Τοῦ οὐσιαστικοῦ μετὰ τοῦ ἐπιθέτου.</p>	15
	<p>Ἴνα δὲ τοῦτο εὐληπτον γένηται, τὰ διάφορα τοῦ ὀνόματος εἶδη προεκθησόμεθα. Τοῦ γὰρ ὀνόματος ἐστὶ μὲν καὶ κατὰ φωνὴν εἶδη, ἐστὶ δὲ καὶ κατὰ σημασίαν. Καὶ κατὰ μὲν φωνὴν δύο εἰσὶ, πρωτότυπον καὶ παράγωγον, τοῦ δὲ παραγώγου ἑπταχῶς διαιρουμένου, ὅκτ' ἅπαντα τὰ κατὰ φωνὴν εἶδη τοῦ ὀνόματος ἐνδέχεται λέγειν· πρωτότυπον, οἷον ἵππος, πατρωνυμικόν, οἷον Πηλείδης, κτητικόν, οἷον πλατωνικός, συγκριτικόν, οἷον σοφώτερος, ὑπερθετικόν, οἷον σοφώτατος, ὑποκοριστικόν, οἷον ἀνθρωπίσκος, παρώνυμον, οἷον τρύφων, καὶ ῥηματικόν, οἷον τύπος.</p> <p>Κατὰ δὲ σημασίαν τοιαῦτά εἰσι τοῦ ὀνόματος εἶδη· κύριον, οἷον Πέτρος, προσηγορικόν, οἷον ἀνθρωπος, πρὸς τι, οἷον πατήρ, ὡς πρὸς τι, οἷον νύξ, ἔθνικόν, οἷον Πέρσης, ἐρωτηματικόν, οἷον τίς, ἀόριστον, οἷον ὅστις, περιληπτικόν, οἷον δῆμος, ἐπιμεριζόμενον, οἷον ἕτερος, περιεκτικόν, οἷον ἐλαιών, πεποιημένον, οἷον φλοῖσβος, τακτικόν, οἷον πρῶτος, ἀριθμητικόν, οἷον εἶς, ἀπολελυμένον, οἷον θεός,</p>	20
		25
		30

4 διδάσκω] διδάσκο a.c. cod. 18 προεκθησόμεθα] πρὸ ἐκθησόμεθα cod.
31 περιεκτικόν] περιέκτικὸν aut περιέκτικὸν cod.

μετουσιαστικόν, οἷον θύρινος, ὁμώνυμον, οἷον Ἀλέξανδρος, συνώνυμον εἶτε | πολυώνυμον, οἷον ἄορ, ξίφος, ἐπώνυμον, οἷον Φοῖβος Ἀπόλλων.

5 Τούτων αὖθις ἀπάντων τὰ μὲν οὐσιαστικὰ ἢ ὡς οὐσιαστικὰ τὴν τῶν οὐσιαστικῶν ἔχοντα σύνταξιν, τὰ δὲ ἐπίθετα ἢ ὡς ἐπίθετα, ὁμοίως τοῖς ἐπιθέτοις συνταττόμενα τοῖς οὐσιαστικοῖς.

10 Ἐκαστον δὲ αὖθις τούτων διχῶς διαιρεῖται· τὸ μὲν γὰρ μεταβατικόν ἐστίν, οἷον ὁ δεσπότης τοῦ δούλου, σοφώτερος ἑτέρου, τὸ δὲ ἀμετάβατον, οἷον ἄνθρωπος ἀγαθός. Πρῶτον δὲ περὶ τῶν οὐσιαστικῶν ληπτέον.

15 Τὰ μὲν οὖν κύρια, προσηγορικά, γενικά, εἰδικά, ἀπολελυμένα, ὁμώνυμα, συνώνυμα, πατρωνυμικά, ὑποκοριστικά, παρώνυμα καὶ ῥηματικά ἢ οὐσιαστικά εἰσι ἢ ὡς οὐσιαστικὰ ἐν τῇ συντάξει λαμβάνονται.

Τὰ δὲ ἐπίθετα, ἐρωτηματικά, ἄοριστα, ἐπιμεριζόμενα, τακτικά, ἀριθμητικά, μετουσιαστικά, ἐπώνυμα, συγκριτικά, ὑπερθετικά καὶ κτητικά ἢ ἐπίθετα ἢ ὡς ἐπίθετα συντάττονται.

20 Ὅθεν τοίνυν ὅσα περὶ τῆς συμφωνίας τῆς μετὰ τοῦ ὅπως δήποτε οὐσιαστικοῦ λέγεται, τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων λελεγμένα ἔσεται· συνταπτέον δὲ τούτοις καὶ τὰς ἀντωνυμίας, τὰς μὲν πρωτοτύπους τοῖς οὐσιαστικοῖς, τὰς δὲ κτητικὰς καὶ δεικτικὰς τε καὶ ἀναφορικὰς ἅμα ταῖς μετοχαῖς τοῖς ἐπιθέτοις.

25 Τὸ μὲν οὖν ἐπίθετον ὄνομα κατὰ τρία τινὰ ὀφείλει τοῖς οὐσιαστικοῖς συμφωνεῖν, κατὰ γένος, ἀριθμὸν τε καὶ πτώσιν, οἷον ὁ ἀγαθὸς Πέτρος, ἄνθρωπος, πατήρ, Πέρσης, δῆμος, ἐλαιών, Θεός, Ἀλέξανδρος, Πηλείδης, λίθαξ, τρύφων, τύπος καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ μόνον δὲ τὸ ἐπίθετον οὕτω τούτοις συμφωνεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅσα τοῖς ἐπιθέτοις συνηριθμίσασμεν, οἷον ποιός, ἕτερος, πρῶτος, εἷς ἢ γήϊνος ἄνθρωπος· ὥσπερ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἀρσενικὸν γένος ἐστίν, οὕτω καὶ τὸ ἀγαθὸς ἢ γήϊνος ἢ ἄλλο τι καί, ὥσπερ τὸ

14 ἢ¹] ἢ cod. 21 τoσαῦτα] τὸ σαῦτα cod.

ἄνθρωπος ἐνικοῦ ἀριθμοῦ ἐστὶ καὶ ὀνομαστικῆς πτώσεως, οὕτω καὶ ταῦτα.

σ. 32

Παρατηρήματα ἐπὶ ταύτης τῆς συμφωνίας.

5

<Δ>εἰ δὲ εἰδέναι ἐπὶ ταύτης τῆς συμφωνίας α^{ον} μὲν, ἡνίκα ἀρσενικὸν καὶ θηλυκὸν γένος ἅμα ἐπιφέρονται, τῶ ἀρσενικῶ, ὡς κυριωτέρῳ, τὸ ἐπίθετον συμφωνεῖται, οἷον ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἀγαθοὶ ἢ τεθηκότες εἰσίν· ἡνίκα δὲ οὐδέτερον καὶ θηλυκὸν ἅμα ἐπιφέρονται, τῶ οὐδέτερῳ συμφωνεῖν ὀφείλει καὶ μάλιστα ἐπὶ ἀψύχων, οἷον ἡ σοφία καὶ τὸ παρ' αὐτῆς κλέος ἀθάνατα εἰσί.

10

Β^{ον} ὅτι διχῶς ἐνδέχεται τὸ ἐπίθετον μετὰ τοῦ οὐσιαστικοῦ συμφωνεῖν· ἢ γὰρ ἐνάρθρως ἢ ἀνάρθρως. Ἐνάρθρως μὲν, ἔνθα ἢ τοῦ ὑπαρκτικοῦ μετοχὴ ἄπεστιν, οἷον ὁ ἀγαθὸς Σωκράτης, ἢ καὶ πάρεστιν, οἷον ὁ Σωκράτης ὁ ὢν ἀγαθός, ἀνάρθρως δὲ ἔνθα τὸ ὑπαρκτικόν, ἀλλὰ μὴ ἢ μετοχὴ τούτου ἢ λέγεται ἢ νοεῖται, οἷον Σωκράτης ἀνὴρ ἀγαθός, Ἀριστοτέλης ἐστὶ σοφός. Τηνικαῦτα δὲ οἱ ἀττικοὶ εἰς ἐνάρθρον γενικὴν πληθυντικὴν μεταβάλλουσι τὸ ἐπίθετον, οἷον Σωκράτης τῶν ἀγαθῶν ἦν, οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ διὸ οὐσιαστικὸν πλαγίως μεταβάλλουσι, μάλιστα ὅτε εἰς μέρος τι τοῦ ὑποκειμένου ἀναφέρουσι τὸ ἐπίθετον, οἷον ὑγιῆς τῶ σώματι, οὐ πάνυ μέντοι ἀκριβῆς.

15

20

Γ^{ον} ὅτι τὰ οὐδέτερα ἐπίθετα ποτὲ μὲν πραγμάτων εἰσὶ σημαντικά, πρὸς γενικὴν κτητικὴν ἀναφερόμενα, οἷον τὸ σοφὸν τοῦ Πέτρου, αὐτὴ ἡ σοφία τοῦ Πέτρου, ποτὲ δὲ ἀντὶ ἐπιρρήματων λαμβάνονται, οἷον ὁξὺ γράφεις, ἀντὶ τοῦ ὁξέως, ποτὲ δὲ ἀντὶ ἐπιθέτων, ψόγον ἢ ἔπαινον τοῦ ὑποκειμένου σημαίνοντα, οἷον τὸ εὐγενὲς ἢ τὸ κακὸν γύναιον.

25

30

Δ^{ον} ὅταν δύο γένη οὐσιαστικῶν ὀνομάτων, εἴτε ἀρσενικῶν ἄμφω εἴτε θηλυκῶν, εἰς οὐδέτερον ἀποδοτέον τὸ

8 συμφωνεῖται] συμφωνῆται cod. 14 ἐνάρθρως] ἐνάρθρως cod. 16 οἷον] οἷον post οἷον cod. 24 σώματι] σῶμα τι cod. 25 εἰσί] s.l. 30 σημαίνοντα] σημένοντα a.c. cod. 31 εἴτε] ἦτε cod. 32 εἴτε] ἦτε cod.

ἐπίθετον, ἡνίκα εἶησαν ἄψυχα μάλιστα, οἷον ἡ ἐλεη|μο-
 σύνη καὶ ἡ ἀγάπη ἰσχυρά εἰσι καὶ οὐχὶ ἰσχυραί, ὁ λίθος καὶ
 ὁ σίδηρος ἀναίσθητα εἰσὶ καὶ οὐχὶ ἀναίσθητοι· ἐπὶ δὲ τῶν
 ἐμψύχων οὐχ ὁμοίως, οἷον ἡ Μάρθα καὶ ἡ Μαρία ἀγαθαί
 5 εἰσι, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης σοφοί εἰσι.

Εὖν ὅτι, εἴπερ τὰ οὐσιαστικά ἔμψυχα εἰσί, θηλυκοῦ καὶ
 οὐδετέρου γένους ὄντα, οὕτω συνθετέον· εἰ τύχει φερ'
 εἰπεῖν ἡ Μαρία καὶ τὸ αὐτῆς ἀνδράποδον, οὐκ ἀναφέρομεν
 τὸ ἐπίθετον οὐδετέρως, οἷον ἀγαθά εἰσιν, ἀλλὰ ἀποδί-
 10 δονται αὖν τὸ ἐπίθετον εἰς τὸ θηλυκόν, ἔπειτα συμπλέκο-
 μεν τὸ οὐδέτερον ἄνευ ἐπιθέτου, οἷον ἡ Μαρία ἐστὶν ἀγαθὴ
 καὶ τὸ αὐτῆς ἀνδράποδον ἢ ἄλλως ὅπως ἐγχωρῆ περιγρά-
 ψαι, οἷον ἀγαθὴ οὔσα, τῇ ταύτης ἀγαθότητι τὸ αὐτῆς κεκό-
 σμηται ἀνδράποδον.

Εἰ δὲ τύχει ποτὲ καὶ ἐκ πλαγίου πτωσίς, ὡς αἱ γενικαὶ
 κτητικαὶ τε καὶ πατρικαί, οὐδεμία σύγχυσις τῇ συμφωνίᾳ
 ταύτη γίνεται, οἷον τὸ σοφὸν συνταγματίον τοῦ καθηγητοῦ
 καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Σημείωσαι δὲ πρὸς τούτοις ὅτι τινὰ ὀνόματα πόλεως,
 20 πληθυντικῶς ἐκθεωρούμενα, καὶ τὸ ἐπίθετον πληθυντικῶς
 ἐπὶ τούτων λέγεται, οἷον αἱ ἀγαθαὶ Θῆβαι, αἱ σοφαὶ
 Ἀθῆναι.

Σημείωσαι δὲ ἔτι ὅτι τὰ ὡς ἐπίθετα ὀνόματα οὐδὲν
 κωλύει ἀλλήλοις ὅτε μὲν οὐσιαστικῶν, ὅτε δὲ ἐπιθέτων
 25 χῶραν ἔχειν, οἷον ὁ πρῶτος ἀγαθὸς καὶ ὁ ἀγαθὸς πρῶτος.

Περὶ τῆς τοῦ ἀναφορικοῦ μὲ τοῦ
 πρὸς ὃ ἀναφέρεται συμφωνίας.

30 Τινὰ δὲ τῶν διωρισθέντων ὀνομάτων πρὸς τῇ ῥηθείσῃ
 συμφωνία καὶ ἑτέραν ἔχουσιν, ἅπερ ἀναφορικά, ὁμοιωμα-
 τικά καὶ ἀνταποδοτικά λέγονται. Ἀναφορικὰ μὲν λέ-
 γονται, ὅτι δι' αὐτῶν τὴν τῶν ἀκροωμένων διάνοιαν ἀνα-

7 τύχει] τύχη p.c. cod. 8 καὶ] καὶ post καὶ cod. 15 τύχει] τύχη cod.
 24 ὅτε¹] ὅτε cod. | ὅτε²] ὅτε cod.

- σ. 34 φέρομεν ἐπὶ τὰ προεγνωσμένα πράγματα, | ὡς ὅταν σοὶ ἐγνωκότι τὸν Ἀχιλ<λ>έα εἶπω οἶον ὁ Ἀχιλ<λ>εὺς, τοιοῦτος ὁ Αἴας· ὁμοιω<μα>τικά δὲ καὶ δεικτικά, ὅτι δι' αὐτῶν ὁμοιωῶμεν καὶ δακτυλοδεικτοῦμεν τινά, ὁρῶντες τὰ ὁμοιούμενα· ἀνταποδοτικά δὲ λέγονται, ὅσα ἀπὸ τοῦ τ 5
 ἄρχονται, οἶον τοῖος, τόσος, τηλίκος, ἄτινα ἐν τῇ ἐπεκτάσει καταβιβάζουσι τὸν τόνον, οἶον τοῖος, τοιόσδε, τόσος, τοσόσδε, οὐ μόνον δὲ ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ ἐπιρρήματα καὶ αἱ δεικτικά καὶ ἀναφορικά ἀντωνυμίαι καὶ τὰ ὑποτακτικά ἄρθρα ἀναφορικά λέγονται, οἶον τέως, ἕως, πηνίκα, 10
 ἡνίκα, τόφρα, ὄφρα, τῆμος, ἦμος, αὐτός, ἐκεῖνος, οὗτος, ὅστις, ἥτις καὶ ὅ,τι καὶ ἄλλα.
- <Τ>ὰ μὲν οὖν κυρίως ἀναφορικά, ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσι διώρισται· τὰ μὲν δὲ ποσότητα σημαίνει, οἶον ὅσος, 15
 τόσος, τὰ δὲ ποιότητα, οἶον οἶος, τοῖος, τὰ δὲ πηλικότητα, οἶον ἡλίκος, πηλίκος, καὶ προηγοῦνται ἀλλήλων ἐν ταῖς συντάξεσι.
- Συμφωνοῦσι τοίνυν τὰ ἀναφορικά ἀλλήλοις τε καὶ τοῖς πρὸς ἃ ἀναφέρονται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲν κατὰ γένος, ἀριθμὸν τε καὶ πτώσιν, οἶον ὁ Πέτρος ὅστις σήμερον ἦλθεν 20
 καὶ ὅσος ἦν ὁ Ἀχιλ<λ>εὺς ἢ οἶον τόσος ἐστὶ καὶ τοῖος ὁ Αἴας. Ἄει δὲ καὶ καθόλου καὶ πάντα πλὴν τῶν ἐπιρρήματων κατὰ γένος καὶ ἀριθμὸν μάλιστα συμφωνεῖ, οἶον ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος ὃν ἀπέσταλκε· τὰ γὰρ ὑποτακτικά ἄρθρα, καίπερ πρὸς τὰ προτακτικά ἀναφέρονται, ἀλλ' ἐν τῇ 25
 συντάξει μεταβάλλουσι ταῦτα τὰ ῥήματα, πρὸς ἣν βούλονται πτώσιν, καὶ ἀσύμφωνα κατὰ πτώσιν τοῖς πρὸς ἃ ἀναφέρονται ἀποτελοῦσιν. Οἱ ἀττικοὶ μέντοι φυλάττουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ κατὰ τὴν πτώσιν τὴν συμφωνίαν, οἶον περὶ τούτων λέγω, ὧν νῦν εἶπον ἀντὶ τοῦ ἃ νῦν εἶπον. 30

1 προεγνωσμένα] προ ἐγνωσμένα cod. 4 δακτυλοδεικτοῦμεν] δακτυλοδεικτοῦμεν cod. 12 ὅτι] ὅτι cod. 26 πρὸς] ὃς s.l. cod.

Παρατηρήματα ταύτης τῆς συμφωνίας.

σ. 35

5 | <Δ>εἶ δὲ ἐν ταύτῃ τῇ συμφωνίᾳ εἰδέναι, ὅταν τοῦ
ἀναφορικοῦ προηγεῖται τὸ πρὸς ὃ ἀναφέρεται, οὐκ εἰς τὸ
αὐτὸ ἀναφέρεται ῥῆμα, ἀλλ' εἰς ἄλλο καὶ ἄλλο, οἷον σέ, ὃς
οὐκ ἦλθες τήμερον ἐν τῷ φροντιστηρίῳ, δεῖ τύπτεσθαι παρὰ
τοῦ διδασκάλου· τὸ μὲν γὰρ σέ εἰς τὸ τύπτεσθαι ἀναφέρε-
ται, τὸ δὲ ὃς εἰς τὸ ἦλθες.

10 | Β^{ον} ὅτι, ἡνίκα τὸ ἀναφορικόν, κατὰ τε γένος, ἀριθμὸν
τε καὶ πτώσιν, τῷ πρὸς ὃ ἀναφέρεται συμφωνῆσαι βουλό-
μεθα, προτάττομεν τοῦτο αὐτοῦ, οἷον οἱ δοῦλοι οὓς ἀπέ-
σταλκα, οὓς δούλους ἀπέσταλκα.

15 | Γ^{ον} ὅτι, ἡνίκα τὸ ἀναφορικὸν μεταξὺ δύο οὐσιαστικῶν
κεῖται, ἔξεστιν ἢ τῷ πρὸ αὐτοῦ συμφωνῆσαι ἢ τῷ μετ'
αὐτό, οἷον ἔστι ἐν τῇ Ῥώμῃ τόπος ὅστις ἢ ὅ,τι Καπιτώλιον
καλεῖται, καὶ οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἐστὶν ἀγαθός, ὡς ἐπὶ
τὸ πλεῖστον δὲ τῷ μετ' αὐτὸ συμφωνεῖ καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ
τῆς μεταβάσεως τοῦ μετ' αὐτό, οἷον οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὃν
ὁ Πέτρος διδάσκει.

20 | Περὶ τῆς μεταβάσεως τῶν ὀνομάτων εἰς πτώσιν ἑτέραν.

25 | Ὡ<σ>περ τοιγαροῦν τινὰ τῶν ὀνομάτων πρὸς τὸ
συμφωνεῖν ἀλλήλοις, ὡς οὐσιαστικὰ ἐπιθέτοις, ἔχουσι καὶ
ἑτέραν συμφωνίαν ἀλλήλοις κατὰ ἀναφορὰν καὶ ἀπόδοσιν,
οἷον ὁ Ἀχιλ<λ>εὺς ὃς ἦν ἀνδρεῖος, οὕτως αὖθις τινὰ
τούτων πρὸς ἑτέραν μεταβαίνουσιν· εἰσὶ δὲ ταῦτα οὐ
μόνον ἐκ τῶν ἐπιθέτων τὰ πλεῖστα, οἷον αἴτιος, ποιητικός,
30 | ἐφετικός, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸς τί πως ἔχοντα καὶ τὰ συγκρι-
τικά τε καὶ κτητικά καὶ τὰ ἀπὸ ὁμοῦ καὶ τῆς σὺν προθέ-
σεως καὶ τοῦ ὁμοῖος, ἵκελος, ἴσος, παραπλήσιος καὶ τὰ ἐκ
τούτων σύνθετα.

5 ἀλλ] ἄλλ' cod. 10 τῷ] τὸ cod. 14 τῷ¹] τὸ cod. | τῷ²] τὸ cod. | μετ] μεθ
cod. 15 Καπιτώλιον] Καπητώλιον cod. 17 μετ] μεθ cod. 18 μετ] μεθ
cod. 29 πως] πῶς cod. 30 ἀπὸ] ἀπὸ post ἀπὸ cod.

Μετάβασις τῶν ἐπιθέτων καὶ κτητικῶν.

σ. 36 <Τ>ὰ μὲν οὖν ἐπίθετα καὶ πλείω τῶν κτητικῶν, ἐνεργητικὰ ὄντα, εἰς γενικὴν μεταβαίνουσιν, οἷον αἴτιος ὁ Πέτρος τοῦ Παύλου καὶ ὁδηγὸς ὁ Χριστὸς τῶν ἀνθρώπων καὶ ποιητικὸς ἢ καὶ ποιητὴς καὶ κτίστης ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων, καὶ | περιεκτικὸς ἢ μεταληπτικὸς ἢ μεθεκτικὸς ὁ χριστιανὸς τῶν μυστηρίων καὶ ἐρωτικὸς ὁ Πέτρος τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅσα τοιαῦτα. 5

Τὰ δὲ τούτων πρὸς αἰτιατικὴν, ὅταν πρὸς μέρος τι τοῦ ὑποκειμένου τὸ ἐπίθετον ἀναφέρεται, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, οἷον λευκὸς τὴν τρίχα, μέλας τὴν σάρκα, λευκὸς τοὺς ὀδόντας. 10

Συγκριτικῶν καὶ ὑπερθετικῶν μετάβασις. 15

Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ πτῶσιν τὰ συγκριτικὰ τε καὶ ὑπερθετικὰ μεταβαίνουσιν, οἷον σοφώτερος τοῦ Σωκράτους ἐστὶν ὁ Πλάτων καὶ ἀνδρειότατος πάντων ὁ Ἄχιλ<λ>εὺς ἐστίν. Καὶ τὸ μὲν συγκριτικὸν πρὸς ὁμοφυῆς ἢ ὁμότεχνον ἢ ὁμογενῆς ἢ ἑτερογενῆς παραβάλλεται· ὁμοφυῆς μὲν, οἷον ὁ Μενέλεως εὐφυνέστερος Μενελοῦ, ὁμότεχνον δέ, οἷον ὁ Ὅμηρος σοφώτερος Ὀρφέως, ὁμοιογενῆς δέ, οἷον ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένου<υ>ς, οἷον ὁ Πάτροκλος ἥσσων Ἀχιλλέως, ἑτερογενῆς δέ ὁ Ἄχιλ<λ>εὺς ἰσχυρότερος τῶν Τρώων. 20 25

Τὸ δὲ ὑπερθετικὸν πρὸς ὁμοφυῆς, ὁμοιογενῆς ἢ ὅμοιον ἢ ἐπιτήδευμα ἢ ἀξίωμα, οἷον ὁ Σολομὼν σοφώτατος τῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' οὐ τῶν σοφῶν καὶ ὁ Ἡσαΐας μεγαλοφωνότατος τῶν προφητῶν, ἀλλ' οὐ τῶν μεγαλοφώνων καὶ ὁ Σαμψὼν ἀνδρειότατος τῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' οὐ τῶν ἀνδρείων· εἰ δέ που εὐρέθη τῶν σοφῶν σοφώτατος ἢ τι τοιοῦτον, καταχρηστικῶς λέγεται. 30

<Δ>εῖ δὲ εἰδέναι ὅτι ἕτερα μὲν εἰσι τὰ συγκριτικὰ καὶ ἕτερα τὰ συγκρίσεως ὀνόματα. Συγκριτικὰ ὀνόματα μὲν

22 Μενελοῦ] fortasse Τηλεμάχου· vd. M. S. p. 132 31 που] ποῦ cod.

5 εἰσι τὰ δεικνύοντα τὴν ποιότητα τοῦ συγκρινομένου, οἷον
 λευκότητα, ξανθότητα, τὰ δὲ συγκρίσεως ὀνόματα ἄδηλον
 ἔχουσι τὴν σύγκρισιν, οἷον καλλίων οὐ μόνον ὁ κάλλους
 πλεῖον μετέχων, ἀλλὰ καὶ δυνάμεως καὶ τάχους· ὁμοίως
 καὶ τὸ κρείσσων, βελτίων, ἀμείνων, ἐλάσσων, ἥσσων, φέρτε-
 ρος καὶ βέλτερος καὶ | ὅσα τοιαῦτα.

σ. 37

10 Δεῖ δὲ τοι εἰδέναι ὅτι <τι>νὰ τύπῳ μὲν συγκριτικὰ καὶ
 ὑπερθετικά εἰσιν, τῷ δὲ σημαينوμένῳ ἀπλᾶ, οἷον νεώτε-
 ρος, πρεσβύτερος, πρότιστος, τρίτατος καὶ ὅσα τοιαῦτα,
 ἀντὶ τοῦ νέος, πρεσβύτης, πρῶτος, τρίτος, καὶ ὅτι τὰ μὲν
 συγκριτικὰ ἐνίοτε λαμβάνουσι καὶ ἐπιβόημα ἐπιτάσεως,
 ὡς παρὰ ποιηταῖς, τὰ δὲ ὑπερθετικά οὐδέποτε· μᾶλλον
 μὲν γὰρ σοφώτερος ἐ<ν>δέχεται λέγειν, μᾶλλον δὲ σοφώ-
 15 τατος οὐδέποτε.

Μετάβασις τῶν πρὸς τι.

20 <Τ>ῶν δὲ πρὸς τι τὰ μὲν καθ' ὑπεροχὴν λέγεται, τὰ δὲ
 καθ' ὑποταγὴν, τὰ δὲ κατὰ διαφορὰν, τὰ δὲ ἐξ ἴσου. Καὶ
 τὰ μὲν καθ' ὑποταγὴν καὶ ὑπεροχὴν καὶ ἑτερότητα πρὸς
 γενικὴν μεταβαίνουσιν, οἷον ὁ πατήρ τοῦ υἱοῦ καὶ ὁ υἱὸς
 τοῦ πατρὸς, ὁ δοῦλος τοῦ δεσπότητος καὶ ὁ δεσπότης τοῦ
 δούλου καὶ ἕτερος οὗτος ἐκείνου καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐξ
 25 ἴσου πρὸς τι ἀεὶ δοτικῇ συντάσσονται, οἷον φίλος ἐστὶν ὁ
 Πέτρος τῷ Παύλῳ καὶ ἐχθρὸς ἐστὶν ὁ διάβολος τοῖς ἀνθρώ-
 πους καὶ γείτων ἐστὶν ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων τῇ πόλει τῶν
 Θεβῶν καὶ ἐναντίον ἐστὶ τῷ μέλανι τὸ λευκὸν καὶ τὸ ψυ-
 χρὸν τῷ θερμῷ καὶ ὅμοιος ἐστὶν ὁ υἱὸς τῷ πατρί.

30 Ὅμοίως καὶ τὸ ἴκελος, ἴσος, παραπλήσιος καὶ τὰ ὁμοιό-
 σημα τούτοις καὶ τὰ ἐκ τούτων συγκείμενα καὶ τοῦ ὁμοῦ
 ἐπιβόηματος ἢ τῆς σὺν προθέσεως τῇ δοτικῇ πάντα

3 κάλλους] καλλοῦς cod. 5 κρείσσων] κρεῖσσον cod. 7 τύπῳ] τύπω cod.
 10 τοῦ] του cod. 19 ἐξ ἴσου] ἐξίσου cod. 24 δοτικῇ] δοτικῆ cod.

συντάττονται, οἷον ὁμοούσιος ἢ συνάναρχος τῷ πατρί, ἰσοταχύς, παραπλησιόδρομος ὁ Ἐκτωρ τῷ Ἀχιλλῆϊ.

Τὰ πρὸς τι.

5

Τὰ μὲν καθ' ὑπεροχὴν, πατὴρ υἱοῦ.

Τὰ δὲ καθ' ὑποταγὴν, υἱὸς πατρός.

Τὰ δὲ καθ' ἑτερότητα, ἕτερος τοῦ Παύλου.

Τὰ δὲ κατ' ἰσότητα, οἷον φίλος φίλῳ.

Καὶ τὰ ἀπὸ τῆν σὺν καὶ ὁμοῦ καὶ τὰ ὅμοια τούτοις.

10

σ. 38

[Περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ῥήματος.

<A>ῦται τοίνυν αἱ προληφθεῖσαι δύο συμφωνίαι καὶ μεταβάσεις μεταξὺ τῶν ὀνομάτων θεωρεῖται ὡς δέδεικται. Τρίτη δὲ παρὰ ταῦτάς ἐστιν ἣτις μεταξὺ ὀνόματός τε καὶ ῥήματος θεωρεῖται. Συμφωνεῖ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα μετὰ τοῦ ῥήματος, ἀλλὰ κατὰ μόνην τὴν ὀνομαστικὴν κατὰ γὰρ τὰς ἄλλας πτώσεις τοῦ ῥήματος συνάφεια, οὐ λέγεται συμφωνία, ἀλλὰ μετάβασις, καθ' ἣν τὸ ῥῆμα τὰ σημαίνόμενα αὐτῇ ἀποπέμπει. Καὶ αἱ μὲν ὀνομαστικαὶ πρὸ τοῦ ῥήματος ἐπινοοῦνται ἀείποτε, αἱ δὲ ἄλλαι πτώσεις μετὰ τὸ ῥῆμα διὰ παντός, οἷον ἐγὼ φιλῶ τὸν μαθητήν.

15

20

<K>αὶ ἡ μὲν τῆς ὀνομαστικῆς μετὰ τοῦ ῥήματος συμφωνία μονοειδής ἐστιν, ἡ δὲ μετάβασις τοῦ ῥήματος πρὸς τὰς πτώσεις εἰς τρία εἶδη τὰ καθολικότερα διαιρεῖται· ἐπειδὴ τὰ μὲν τῶν ῥημάτων αἰτιατικῆ συντάσσεται, οἷον φιλῶ τὸν μαθητήν, τὰ δὲ δοτικῆ, οἷον λατρεύω τῷ Θεῷ, τὰ δὲ γενικῆ, οἷον βασιλεύω τῆς πόλεως. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα ἐροῦμεν, νῦν δὲ περὶ τῆς συμφωνίας.

25

30

1 συντάττονται] συντάσσονται a.c. cod. 9 κατ] καθ cod. 15 θεωρεῖται] θεωρεῖται cod. 15-16 δέδεικται] δέδεικται cod. 16 Τρίτη] τριτῆ cod. 17 θεωρεῖται] θεωρεῖται cod. 20 ἣν] ἣν cod. 26 διαιρεῖται] διαιρεῖται cod. 27 αἰτιατικῆ] αἰτιατικῆ cod. 28 δοτικῆ] δοτικῆ cod. 29 γενικῆ] γενικῆ cod.

<Ε>πειδὴ δὲ ἡ συμφωνία αὕτη κατὰ πρόσωπον καὶ
 ἀριθμὸν ἐστὶ κοινὰ ὄντα ταῦτα παρεπόμενα ὀνόματι καὶ
 ῥήματι-, τὰς ἀντωνυμίας προσληπτέον τοῖς ὀνόμασιν
 ἅμα· τὰ γὰρ ὀνόματα καθ' ἑαυτὰ ἄνευ τῆς πρωτοτύπου
 5 ἀντωνυμίας τρίτου προσώπου ἀντωνυμία<ν> σημαίνουσι,
 ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀντωνυμῖαι πάντων τῶν προσώπων εἰσὶ
 παραστατικά, λεκτέον ἐγὼ ὁ Πέτρος τύπτω καὶ ἐσὺ ὁ
 Παῦλος διδάσκεις καὶ ἐκεῖνος ὁ Ἰωάννης θεωρεῖ. Εἰ δὲ καὶ
 μὴ κεῖται ἐνεργ<ε>ία ἢ ἀντωνυμία, ἀλλ' ἐν<ν>οεῖσθω ἄει
 10 ἢ μόνῃ ἢ μετὰ τοῦ ὀνόματος συνεζευγμένη· μόνῃ μὲν οἷον
 διδάσκω -ἐν<ν>οεῖται γὰρ τὸ ἐγώ-, μετὰ τοῦ ὀνόματος
 δέ, οἷον ἀναγινώσκει ὁ Πέτρος καὶ ἀναγινώσκει, ἔξωθεν
 ἐν<ν>οουμένου τοῦ σὺ ἢ ἐκεῖνος.

|<Τ>ῶν τοίνυν ὀνομαστικῶν ταῖς ὀνομαστικαῖς τῶν
 15 πρωτοτύπων ἀντωνυμιῶν συναπτομένων, εἴτε τῶν ἀρσενι-
 κῶν φαίης εἴτε τῶν θηλυκῶν εἴτε τῶν οὐδετέρων, ἀνάγκη
 κατὰ πρόσωπον καὶ ἀριθμὸν τῶ ῥήματι συμφωνεῖν, πλὴν
 τῶν περιληπτικῶν λεγομένων καὶ τῶν οὐδετέρων γενῶν
 ἀττικῶς· τὰ μὲν γὰρ περιληπτικὰ ὀνόματα, οἷον δῆμος,
 20 ὄχλος, λαός, χορός, πλῆθος, κοινόβιον καὶ τὰ ὅμοια, ὅτε
 μὲν ἐνικῶ ἀριθμῶ συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ ῥήματος, οἷον ὁ
 δῆμος λέγει καὶ ὁ δῆμος ἔλεγον, τὰ δὲ οὐδέτερα γένη,
 κοινῶς μὲν συμφώνως τοῖς ἄλλοις εἰσίν, ἀττικῶς δέ, πλη-
 θυντικῶ ἀριθμῶ ὄντα μετὰ ῥήματος ἐνικοῦ ἀριθμοῦ
 25 συντάττονται, οἷον ταῦτά ἐστι, ἀντὶ τοῦ ταῦτά εἰσι, τὰ
 παιδία παίζει καὶ ὅσα παρόμοια, τὰ πρόβατα βόσκει, τὰ
 ξύλα καίεται.

σ. 39

Παρατηρήματα ταύτης τῆς συμφωνίας.

30 Δεῖ δὲ εἰδέναι ὅτι αὕτη ἡ συμφωνία, πᾶσι μὲν τοῖς
 χρόνοις καὶ πάσαις ταῖς ἐγκλίσεσιν ὑπάρχουσα κοινή, τῇ
 ἀπαρεμφάτῳ μόνῃ ἐγκλίσει οὐχ ὁμοίως· δοκεῖ γὰρ μᾶλ-

3 ῥήματι] ῥῆμα τι a.c. cod. | προσληπτέον] πρὸς ληπτέον cod. 9 ἐνεργεία]
 ἐνεργία cod. 13 τοῦ] τὸ cod. 20 ὅτε] ὅτε cod.

λον χαίρειν τῇ αἰτιατικῇ ἢ τῇ ὀνομαστικῇ, οἷον «οὐ θέλω ἡμᾶς ἀγνοεῖν», ἀντὶ τοῦ οὐ θέλω ἡμεῖς ἀγνοεῖν. Εἰ δὲ καὶ εἰς ἑτέραν πτῶσιν μετάβασις ταύτης τῆς ἐγκλίσεως γένηται, δύο αἰτιατικὰς φαίνεται ἔχειν, μίαν μὲν πρὸ ἑαυτοῦ, ἑτέραν δὲ μεθ' αὐτό, οἷον ἀγαθόν ἐστι τὸν πατέρα τύπτειν τοὺς παῖδας.

5

Δεύτερον ὅτι τὸ ἀπαρέμφατον συντάττεται ῥήματι καὶ μάλιστα τῷ λεγομένῳ προαιρετικῷ, ὡσπερ καὶ τὰ ὀνόματα, οἷον βούλομαι γράφειν, καὶ μετὰ ἄρθρου διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ῥήματος, γενικὴν ἢ αἰτιατικὴν ἢ δοτικὴν βουλομένῳ, οἷον ἐπιθυμῶ τοῦ μανθάνειν, ἔπομαι τῷ λέγειν, φυλάττω τὸ ἔχειν.

10

σ. 40 Γον ὅτι τὰ ἀπρόσωπα ῥήματα, οἷον δοκεῖ, λέγεται, μανθάνειν ταῖς ὀνομαστικαῖς συναπτόμενα, κατὰ τὸ γον πρόσωπον συμφωνεῖν φαίνεται καὶ μετὰ ἀπαρεμφάτου τὴν τελείαν αὐτῷ ἀποτελεῖ, οἷον λέγεται ὁ Πλάτων γεγενῆναι σοφὸς καὶ λέγεται τὸν Πλάτωνα γεγενῆναι σοφόν.

15

Καὶ ἔσχατον ὅτι ὑπάρχουσι τινὰ ῥήματα, οὔτε πρὸ ἑαυτῶν οὔτε μεθ' ἑαυτὰ ἔχοντα πτῶσιν, οἷον νίφει, χειμάζει καὶ ὕει, βροντᾶ, ἀστράπτει καὶ ὅσ' ἄλλα, καίπερ ἐν <ν>οεῖται κατὰ τινὰ τρόπον πρὸ ἑαυτῶν ὀνομαστικῇ, οἷον ὁ Θεὸς ἢ ὁ οὐρανὸς φέρ' εἰπεῖν.

20

Συμπλοκὴ λόγῳ.

25

Ἡ τοίνυν ἐν συντάπτεται ἐνὶ ἐπὶ ταύτης τῆς συμφωνίας ἢ ἐν δυοῖν, οἷον ἐν μὲν ἐνί, οἷον Σωκράτης φιλοσοφεῖ, ἐν δὲ δυοῖν, οἷον Σωκράτης καὶ Πλάτων φιλοσοφεῖ, διὰ τοῦ καὶ συνδέσμου, ἢ καὶ οὔτω, οἷον Σωκράτης, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης φιλοσοφεῖ. Εἰ δὲ ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου, πλείω πλείοσι συνάπτονται, οἷον Σωκράτης, Πλάτων φιλοσοφοῦσι. Τοῦτο δὲ ἐὰν τὸ ῥῆμα προτάττεται ἢ μεσο-

30

5 αὐτό] αὐτῷ a.c. cod. 8 τῷ] τὸ cod. 11 τῷ] τὸ cod. 32 προτάττεται] προτάτταται cod.

1-2 οὐ... ἀγνοεῖν¹ cf. 1 Thess. 4.13 et Cor. 12.1; v. etiam M. S. p. 250

συλλαβεῖ, ἐνικῶς φύσει λέγεται, οἷον φιλοσοφεῖ Σωκράτης
καὶ Πλάτων, Σωκράτης φιλοσοφεῖ καὶ Πλάτων, ἐὰν δὲ
πληθυντικῶς προτάττεται ἢ μεσοσυλλαβεῖ τὸ ῥῆμα, οἷον
φιλοσοφοῦσι Σωκράτης καὶ Πλάτων, Σωκράτης φιλοσο-
5 φοῦσι καὶ Πλάτων, σχῆμα προεπιζευκτικὸν λέγεται. Εἰ δὲ
μετατάττεται τὸ ῥῆμα ἐνικῶς, οἷον Σωκράτης καὶ Πλάτων
φιλοσοφεῖ, σχῆμα ἐπιζευκτικὸν λέγεται. ὧ ἀντίκειται τὸ
ἔπος τὸ περιληπτικόν, οἷον «ὡς φάσαν ἢ πληθῆς» καὶ
«ἐσκίδναντο ἕκαστος». Καὶ αὗται μὲν αἱ συμπλοκαὶ τυγ-
10 χάνουσιν μεταξὺ ὀνομαστικῆς τε καὶ ῥήματος.

Μετάβασις τῶν ῥημάτων πρὸς τὰς πτώσεις.

Τῶν ῥημάτων

15 τὰ μὲν μετὰ ὀρθῆς ἢ ἀτελὲς Σωκράτης <περιπατεῖ>
τὰ δὲ μετὰ πλαγίας ἢ τέλειον Σωκράτης φιλεῖ

Τῶν τοίνυν ῥημάτων δύο συμφωνίας ἐχόντων μετὰ
20 τῶν ὀνομάτων, μίαν μὲν μετὰ τῶν ὀνομαστικῶν, ἑτέραν
δὲ μετὰ τῶν ἄλλων πτώσεων, ἐπειδὴ περὶ τῆς προτέρας
διήλθομεν, νῦν περὶ τῆς δευτέρας διαληπτέον, ἣτις καὶ
μετάβασις λέγεται. Πρὸ μέντοι τοῦ ἀρξασθαι, εἰδέναι
25 χρεῶν ὅτι τῶν ῥημάτων τὰ μὲν μετὰ ὀνομαστικῆς
συνταττόμενα αὐτοτέλειαν δηλοῖ, ἀσύνθετα κατηγορή-
ματα λέγεται, οἷον Ἀριστοτέλης περιπατεῖ, Θεῶν ζῆ, τὰ δὲ
μετὰ αὐτῆς συντασσόμενα οὐ δηλοῖ αὐτοτέλειαν, οἷον
Σωκράτης φιλεῖ –ζητεῖ γὰρ πτώσιν–, ἅτινα καλεῖται
30 ἐλάττονα κατηγορήματα. Τινὰ δέ, μετὰ πλαγίας τιθέ-
μενα, πλάγιον τέλειον λόγον ἀποτελεῖ, ἅπερ καλεῖται
παρασυμβάματα, οἷον Σωκράτει μεταμέλει, τινὰ δέ, μετὰ

σ. 41

5 προεπιζευκτικὸν] πρὸ ἐπιζευκτικὸν cod. 14–17 Τῶν...φιλεῖ] in marg.
cod.

8 ὡς...πληθῆς Hom. Il. 2.278 9 ἐσκίδναντο ἕκαστος v. e.g. Hom. Il. 3.3
et Od. 2.258

πλαγίας συντασσόμενα, πλάγιον τέλειον λόγον οὐκ ἀποτελεῖ, οἷον Σωκράτει μέλει –λείπει γὰρ τίνος–, ἄπερ καλοῦνται ἐλάττονα παρασυμβάματα.

Ἔστωτε, διχῶς τοῦ λόγου ὄντος, τοῦ μετὰ ὀνομαστικῆς καὶ τοῦ μετὰ πλαγίας, περὶ τοῦ πρώτου ἡμῖν ὁ λόγος ἐπὶ τοῦ παρόντος τυγχάνει, πολυειδοῦς τε καὶ πολυσχεδοῦς ὄντος. 5

Ἐπιγαροῦν τῶν ῥημάτων κατὰ διάθεσιν θεωρουμένων, πέντε τὰ εἶδη ἐστὶ γενικῶς· τὰ μὲν γὰρ ἐνεργητικά, τὰ δὲ παθητικά, τὰ δὲ οὐδέτερα, τὰ δὲ κοινὰ ἢ μέσσα, τὰ δὲ ἀποθετικά. Ἐκαστον δὲ τούτων εἰς ἕξ τέμνεται εἶδη, πλὴν τῶν μέσων· τὸ μὲν γὰρ {πρώτου, τὸ πρώτου, τὸ} πρῶτόν ἐστιν τὸ εἰς αἰτιατικὴν μεταβαῖνον, οἷον τύπτω σε, τὸ δὲ δεύτερον τὸ εἰς δοτικὴν, οἷον λέγω σοι, τὸ τρίτον δὲ τὸ εἰς γενικὴν, οἷον βασιλεύω σου, τὸ τέταρτον τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς αἰτιατικὴν, οἷον διδάσκω σε γράμματα, τὸ δὲ εὶς τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς δοτικὴν, οἷον δίδωμί σοι βιβλίον, γράφω σε τοῖς πολίταις, τὸ δὲ ζῶ τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς γενικὴν, οἷον ἀξιῶ σε τιμῆς. 10 15

Ὅμοίως καὶ τοῦ παθητικοῦ πάντα τὰ εἶδη, ἕξ ὄντα, εἰς γενικὴν μεταβαίνουσι, διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων κατὰ τὴν θέσιν τῶν πτώσεων, ἣν ἔχουσιν ἐν τοῖς ἐνεργητικοῖς. 20

σ. 42

| Τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ παθητικοῦ.

αὠ τὸ εἰς αἰτιατικὴν τύπτω σε.

βὠ τὸ εἰς δοτικὴν λέγω σοι.

γὠ τὸ εἰς γενικὴν βασιλεύω σου.

δὠ ὁμοῦ τὴν αἰτιατικὴν εἰς αἰτιατικὴν διδάσκω σε γραμματικὴν. 30

εὠ τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς δοτικὴν δίδωμί σοι χρυσίον.

ζὠ τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς γενικὴν ἀξιῶ σε τιμῆς.

13 μεταβαῖνον] μεταβαίνων cod. 18 γράφω] γάρφω cod.

<Τ>ῶν δὲ οὐδετέρων τὸ μὲν ὑπαρκτικόν, οἷον εἰμί, ὑπάρχω, τὸ δὲ αὐτοουδέτερον, οἷον ζῶ, πλουτῶ, ἄπερ καὶ ἀμετάβατα· τὸ δὲ οὐδέτερον μεταβατικὸν εἰς αἰτιατικὴν μετὰ τῆς εἰς προθέσεως, οἷον ἀναβαίνω εἰς τὸ ὄρος, τὸ δὲ οὐδέτερον περιποιητικὸν εἰς δοτικὴν, οἷον δουλεύω σοι, τὸ δὲ οὐδέτερον κτητικὸν εἰς γενικὴν, οἷον χρήζω βιβλίων, τὸ δὲ οὐδέτερο<ν> παθητικόν, ὅμοιον ὃν τοῖς παθητικοῖς, οἷον πάσχω ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

10 Τοῦ οὐδετέρου.

α^{ον} τὸ ὑπαρκτικὸν εἰμί.
β^{ον} τὸ αὐτοουδέτερον ζῶ.
γ^{ον} οὐδέτερον μεταβατικὸν ἀναβαίνω εἰς τὸ ὄρος.
15 δ^{ον} οὐδέτερο<ν> ποιητικὸν δουλεύω σοι.

ε^{ον} οὐδέτερο<ν> κτητικὸν χρήζω βιβλί<ων>.
ζ^{ον} οὐδέτερο<ν> παθητικὸν πάσχω.

20 <Τ>ῶν δὲ μέσων, ἐπεὶ ὅτε μὲν ὡς ἐνεργητικά, ὅτε δὲ ὡς παθητικά λαμβάνονται, διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὰ ἐν ἐκείνοις ῥηθέντα διαιρετά εἰσιν, οἷον βιάζομαι τὸν φίλον καὶ βιάζομαι ὑπὸ τοῦ φίλου. Ἔθει δὲ ἀττικῶ οὐ μόνον οἱ μέσοι καλούμενοι χρόνοι κοινοὶ εἰσιν, οἷον ἐτυψάμην καὶ 25 τύψομαι, τέτυπα καὶ ἐτετύπην, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων χρόνων, οἷον τύπτομαι τὸν Πέτρον, ἀντὶ τοῦ τύπτω, καὶ τύπτομαι ὑπ' αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν τῶν μέσων ἐνεργητικῶς γραφόμενοι ἐν τοῖς ἐνεργητικοῖς τάττονται, οἷον τέτυπα, ἐτετύπειν, οἱ δὲ παθητικῶς ἐν τοῖς παθητικοῖς, οἷον τύψομαι, ἐτυψάμην. Τὴν δὲ σύνταξιν τούτων ὅσοι μὲν πρὸς τὸ 30 ἐνεργητικὸν μᾶλλον ῥέπο<υ>σι τοῖς ἐνεργητικοῖς ποιητέον, ὅσοι δὲ μᾶλλον πρὸς τὸ παθητικὸν τοῖς παθητικοῖς,

σ. 43

2 αὐτοουδέτερον] αὐτο οὐδέτερον cod. 13 αὐτοουδέτερον] αὐτο οὐδέτερον cod. 20 ὅτε¹] ὅτε cod. | ὅτε²] ὅτε cod. 25 τύψομαι] τύψωμαι cod. 29 παθητικοῖς] οἷς s.l. cod. 30 ὅσοι] οἱ οι a.c. cod.

ὅσοι δὲ ἐπίσης πρὸς ἀμφοτέρω ἀδιαφόρως καὶ τὴν σύνταξιν ἀποδοτέον.

<Τ>ῶν δὲ ἀποθετικῶν ὁμοίως τοῖς ἐνεργητικοῖς ἐχόντων τὴν σύνταξιν, ἕξ εἶδη εἰσὶν· τὸ μὲν α^{ον} εἰς αἰτιατικὴν μεταβαίνει, οἷον μέμφομαί σε, τὸ δὲ δεύτερον εἰς δοτικὴν, οἷον μάχομαί σοι, τὸ δὲ γ^{ον} εἰς γενικὴν, οἷον ἐφίεμαί σου, τὸ δὲ δ^{ον} μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς ἐτέραν, οἷον ἀφαιροῦμαί σε χρήματα, τὸ δὲ ε^{ον} μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς δοτικὴν, οἷον δωροῦμαί σοι βιβλίον, τὸ δὲ ζ^{ον} μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς γενικὴν, οἷον ἐξαιροῦμαί σε τοῦ κινδύνου.

<Ε>στι δὲ τούτου καὶ παθητικά, αὐτοπάθειαν σημαίνοντα, εἰς διαφόρους πτώσεις μετὰ προθέσεως καὶ ἄνευ προθέσεως μεταβαίνοντα, οἷον γίνομαι ὑπὸ τοῦ δεῖνος καὶ οἴχομαι πρὸς τῷδε, ἀλλὰ περὶ τούτων ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ἐροῦμεν.

Τῶν ἀποθετικῶν.

α^{ον} τὸ εἰς αἰτιατικὴν τιμωρῶ σε.

β^{ον} τὸ εἰς δοτικὴν μάχομαί σοι. 20

γ^{ον} τὸ εἰς γενικὴν ἐφίεμαί σου.

δ^{ον} <τὸ> μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς αἰτιατικὴν ἀφαιροῦμαί σε χρήματα.

ε^{ον} τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς δοτικὴν δωροῦμαί σοι βιβλίον. 25

ζ^{ον} τὸ μετὰ τὴν αἰτιατικὴν εἰς γενικὴν <ἐξαιροῦμαί σε τοῦ κινδύνου>.

<Ε>ἰσὶ δὲ καὶ παρὰ ταῦτα καὶ τὰ ἀπρόσωπα ῥήματα λεγόμενα, ἅπερ καὶ τὸν πλάγιον λόγον μάλιστα ἀποτελοῦσι, καὶ προσέτι τὰ αὐθυπότακτα καὶ ἀνυπότακτα ῥήματα. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα ἐροῦμεν, νῦν δὲ περὶ ὧν ἐξεθέμεθα εἰδῶν διασκεψόμεθα. 30

9 μετὰ] p.c. cod. 10 γενικὴν] fortasse δοτικὴν a.c. cod. 11 Ἔστι] στὶ cod. 20 δοτικὴν] γενικὴν a.c. cod. 23 χρήματα] χρημάτων cod.

<Σ>υνάγεται τοίνυν ἐκ ταύτης τῆς ἐκθέσεως τὰ περι
 ὦν ὁ λόγος εἶδη τῆς συντάξεως τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσιν
 εἶναι τὸν ἀριθμὸν· μὴ θορυβήτω δὲ ὑμᾶς ἢ διάφορος τῶν
 ῥημάτων μετάβασις. Ὅτι μὲν γὰρ τὰ μὲν εἰς αἰτιατικὴν
 5 μεταβαίνουσι, τὰ δὲ εἰς δοτικὴν, τὰ δὲ εἰς γενικὴν, διὰ τὸ
 κατ' ἐκπομπὴν καὶ κατ' εἰσπομπὴν καὶ περιποίησιν πρό-
 τερον εἰρήκαμεν μεταβαίνειν· οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ ἰδίους
 τόπους ἐκάστω τούτων –λέγω τῶν εἰς αἰτιατικὴν, δοτι-
 κὴν, γενικὴν μεταβαινόντων– ἀπέδομεν. Ὅτι δὲ καὶ μετὰ
 10 τὴν αἰτιατικὴν εἰς ἑτέραν αἰτιατικὴν ἢ δοτικὴν ἢ γενικὴν
 ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ ῥήματος φύσεως γίνεται δῆλον· τὸ γάρ,
 φέρ' εἰπεῖν, φιλῶ οὐδὲν ἕτερον παρὰ τὴν αἰτιατικὴν ζητεῖ,
 οἷον φιλῶ τὸν μαθητήν, διὸ ὅσα τοιαῦτά εἰσι ῥήματα τοῦ
 α^{ου} εἴδους ἐστί, τὸ δὲ φθονῶ δοτικὴν μόνην ἀπαιτῶν, οἷον
 15 φθονῶ σοι, καὶ τοῦ β^{ου} εἴδους ἐστίν –οὐ γὰρ περαιτέρω
 ἐκτείνεται, διὸ καὶ τοῦ β^{ου} εἴδους ἐστίν– καὶ τὰ ὅμοια
 τούτω· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἄρχω, ἐπειδὴ μόνῃ τῇ γενικῇ
 ἐπαρκεῖται, οἷον ἄρχω τῆς πόλεως, διὰ τοῦτο καὶ τοῦ γ^{ου}
 εἴδους ἐστὶ καὶ τὰ ὅμοια τούτω.
 20 Οὐχ ὁμοίως καὶ τὸ διδάσκω, ἄγω, πληρῶ. Τὸ μὲν γὰρ
 διδάσκω μετὰ δύο αἰτιατικῶν ἀναπαύεται, οἷον διδάσκω
 σε γράμματα, διὸ καὶ τετάρτου εἴδους ἐστὶ καὶ τὰ ὅμοια
 τούτω, τὸ δὲ ἄγω, δοτικῇ τε καὶ αἰτιατικῇ ἅμα συνταττό-
 μενον, οἷον ἄγω σοι τὸν κύνα, ὅθεν καὶ ε^{ου} εἴδους ἐστὶ καὶ
 25 τὰ ὅμοια τούτω, τὸ δὲ πληρῶ καὶ τὰ παραπλήσια, αἰτια-
 τικῇ ἅμα καὶ γενικῇ συνταττόμενα, ς^{ου} εἴδους εἰσίν, οἷον
 γεμίξω τὴν φιάλην ὕδατος. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διαθέ-
 σεων –παθητικῆς, λέγω, οὐδετέρας καὶ ἀποθετικῆς–
 οὕτως φαίνεται ταῦτα τῶ σκεπτομένῳ, ὥστε δῆλόν ἐστιν
 30 ἐκ τῆς τοῦ ῥήματος φύσεως ἢ ἀμετάβατον εἶναι τὸ ῥῆμα,
 οἷον ζῶ, πλουτῶ, ἢ μεταβατικὸν καὶ ἢ πρὸς αἰτιατικὴν
 μόνον, δοτικὴν τε καὶ γενικὴν ἢ πρὸς ταύταις καὶ εἰς
 ἄλλας, ὡς εἴρηται.

σ. 45

|Περὶ τῶν κοινῶν πᾶσι τοῖς εἶδεσιν ἐφαρμοττοντας.

<Π>ρὸ δὲ τοῦ ἄρξασθαι τῆς ἐρμηνείας τῶν εἰδῶν, δεῖ
 πρῶτον εἰδέναι ὅτι ἑπτὰ τινες τρόποι, εἴτ' οὖν εἶδη, κοινοί
 εἰσι πᾶσι τοῖς ἐκτεθεῖσιν εἶδεσιν· αἰτιολογικόν, οἷον 5
 ἐπαινῶ σε τῆς ἀρετῆς, ἀντὶ ἔνεκα τῆς ἀρετῆς, ὀργανικόν,
 οἷον τύπτω σε τῇ χειρὶ, τελικόν, οἷον δίδωμί σοι χρυσίον,
 ἵνα ὠνήσῃ βιβλίον, εἰδικόν, οἷον φασὶν ὅτι ἐληλύθασι περὶ
 τὸν βασιλέα. Καὶ τοῦ μὲν τελικοῦ τόποι, ἔνθα δὴ τῆς 10
 αἰτίας ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια, τοῦ δὲ ὀργανικοῦ, ἔνθα δὴ
 φάναι ὅθεν ἡ κατ' ἐνέργειαν κίνησις, τοῦ δὲ τελικοῦ, ἔνθα
 τὸ ἵνα προσαρμόττει, τοῦ δὲ εἰδικοῦ, ἔνθα τὸ ὅτι, τοῦ δὲ
 αἰτιολογικοῦ καὶ ἐλλειπτικοῦ, εἴπερ καὶ ἐν ἄλλοις ῥηθῆσε-
 ται κατ' εἶδος, τοιοῦτοι μέντοι καθόλου τόποι κείσθωσαν
 ἐπὶ τοῦ παρόντος· α^{ον} μὲν ἀνταλ<λ>αγματικῶς, ἀνταπο- 15
 δοτικῶς καὶ ἀποτιμητικῶς, οἷον ὠνοῦμαι, πωλῶ, ἀλλάττω,
 ἀποτιμῶ· β^{ον} πληρωτικῶς, οἷον γεμίζω, κενῶ· γ^{ον} διαιρετι-
 κῶς, ἐκστατικῶς καὶ ἐφεκτικῶς, οἷον γυμνῶ, ἀπαλλάττω,
 ἀφίστημι, ἀπολύω, κωλύω, ἀναστέλλω, συγχωρῶ, ὑπείκω,
 κουφίζω, ἀμβλύνω, καθαίρω, περιαιρῶ, ψέγω· δ^{ον} ἐπιδει- 20
 κτικῶς καὶ εἰς ἀρετὴν ἀποδεικτικῶς, οἷον θαυμάζω,
 ἐπαινῶ, ἐπιδέχομαι, εὐδαιμονίζω, ζηλῶ· ε^{ον} μετουσιαστι-
 κῶς, μεταδοτικῶς, φιλικῶς, οἰκτικῶς, οἷον κοινωνῶ,
 μετέχω, μεταδίδωμι, ἀξιῶ, φιλῶ, ἀγαπῶ, ἐλεῶ, οἰκτείρω·
 ς^{ον} εἰ δέοι †προσορίσασθαι† ποσὸν χρονικόν, οἷον οὐκ 25
 εἶπον χρόνον πολλοῦ· ζ^{ον} ἢ τὸ ἐγγὺς τοῦ γενέσθαι καὶ
 παρὰ μικρὸν συμβεβηκέναι τι, οἷον μικροῦ παρήλθον,
 μικροῦ διέφυγον, ὀλίγου δεῖν· η^{ον} ἢ ἀπὸ μέρους, οἷον κρεμῶ
 σε τοῦ ποδός, δρέπομαι τῶν ἀνθέων, πίνω τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ
 οἴνου· θ^{ον} τὰ καιροῦ σημαντικά, οἷον ἡμέρας καὶ νυκτὸς 30
 γράφει, | ἐσπέρας ἦλθε, χειμῶνος καὶ ἔαρος αἰ κοιλία
 θερμαί εἰσι.

σ. 46

4 εἴτ' οὖν] εἴτουν cod. 7 δίδωμί σοι] δίδωμοι σι cod. 18 ἐφεκτικῶς]
 ἀφεκτικῶς cod. 27 παρὰ μικρὸν] παραμικρὸν cod.

5 Ταῦτα τοίνυν προσδιορίζαντες, τὰ νῦν τοῦ σκοποῦ ἀρχόμενοι, εἶπωμεν· τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ἐνεργητικῶν ἀπαιτεῖ πρὸ ἑαυτοῦ ὀνομαστικὴν προσώπου ἐνεργοῦντος καὶ μεθ' ἑαυτὸ αἰτιατικὴν προσώπου πάσχοντος, οἷον ὁ *καθηγητῆς φιλεῖ τὸν μαθητὴν*. Ἐκληπτέον δὲ τὰ ἐν τούτῳ τῷ εἶδει ῥήματα, μάλιστα ἐν χρήσει ὄντα τοῖς θεματογράφοις, εἰσὶ δὲ ταῦτα.

10

Φιλῶ, στέργω, ἐρῶ, ποθῶ, μισῶ, τύπτω, διαλύω, φθείρω, θαυμάζω, ἐπαινῶ, αἰνῶ, ἐγκωμιάζω, ὕμνῶ, εὐφημῶ, δοξάζω, παιωνίζω, γινώσκω, εἶδω, ἐν<ν>οῶ, πλήττω, παίω, δαίρω, μαστίζω, μαστιγῶ, ὑπερορῶ, ἀτιμῶ, ἀκοντίζω, 15 βάλλω, ἀφήμι, πέμπω, στέλλω, βασανίζω, πειράζω, δοκιμάζω, ἐξετάζω, ἐξακριβῶ, ἀναζητῶ, αἰκίζω, πατάσσω, βάλλω, καταλύω, ἐξαλείφω, στραγγαλῶ, ῥίπτω, τοξεύω, λυπῶ, ἀνιῶ, βαρύνω, χαλεπῶ, ἀλγυνῶ, ἀλιεύω, ἰχθυβολῶ, γριπεύω, γριπίζω, †ἐλπιεύω†, | συνήμι, δέρκω, θεῶμαι, 20 θεωρῶ, ἐμβλέπω, ἀπατῶ, παραλογίζω, κατασοφίζω, ἐξαπατῶ, φενακίζω, ἀτιμάζω, ἀτι<μ>ῶ, δελεάζω, ἀγκιστρεύω, θηρῶ, θηρεύω, δοκιμάζω, ἐλέγχω, ἀποδέχομαι, ἐγκρίνω, φεύγω, ἐπιτρέπω, ἐπικρίνω, ἀθετῶ, ἀποδοκιμάζω, ἀθερίζω, ἀνακρίνω, ἀγίζω, ἀθροίζω, συνάγω, συναθροίζω, συναγείρω, ἐπισυλλέγω, ἄγχω, ἐπάγχω, ἀπαγχονίζω, θλίβω, 25 πιέζω, ἐρῶ, καταλύω, ἔχω, θαυμάζω, γινώσκω, κρίνω, ἀγρεύω, ἄπτω, ἀνάπτω, καίω, ἐμπίπρημι, ἐκπυρῶ, γλύπτω, ἀποξέω, ἐπιξέω, κολάπτω, торνεύω, ὑποξέω.

σ. 47

30 Τὸ μὲν γὰρ ἀγαπῶ ἢ καὶ φιλῶ συντάσσεται καὶ μετὰ δοτικῆς, τὸ ἀρκεῖσθαι σημαίνει, οἷον *φιλῶ ἢ ἀγαπῶ τοῖς ὑπαρχοῦσί μοι, ἀντὶ τοῦ ἀρκετός εἰμι τούτοις*.

3 προσδιορίζαντες] πρὸς διωρίζαντες cod. 5 ὀνομαστικὴν] s.l. cod. 6 ἑαυτὸ] ἑαυτῷ cod. 8 εἶδει] εἶδη cod. 16 αἰκίζω] αἰκίζω post αἰκίζω cod. 17 στραγγαλῶ] στραγγαλῶ cod. 18 ἰχθυβολῶ] ἰχθοβολῶ cod. 21 ἀγκιστρεύω] ρ s.l. cod. 25 ἀπαγχονίζω] ἐπαγχονίζω cod. 29 ἢ] συντάσσε ante ἢ i.r. cod. 30 σημαίνει] p.c. cod.

- σ. 48 | Ἀποψηφίζω, διορθῶ, προσκρούω καὶ τὰ παρόμοια, ἅπερ ἐν τῷ πρώτῳ εἶδει συγκαταλέγονται· πάντα γὰρ αἰτιατ<ικ>ῆ μόνῃ ἐφησυχάζουσι μεταβαίνοντα, τινὰ μέντοι καὶ διαφόρους σημασίας ἔχουσι, οἷά εἰσι ταῦτα.
- Ἀγαπῶ, φιλῶ, στέργω, ὁμοίως δὲ καὶ μετὰ ἀπαρεμφάτου συνταττόμενα ταῦτα, τὸ εἴωθα σημαίνουσιν, οἷον φιλῶ ἀναγινώσκειν, ἀντὶ τοῦ εἴωθα ἀναγινώσκειν. 5
- Τὸ δὲ στέργω, μετὰ δοτικῆς συντασσόμενον, σημαίνει τὸ ἐμ<μ>ένω, ἦτοι τὸ ἴσταμαι ἀμετάβλητος, οἷον στέργω τῆ σῆ φιλία. 10
- Τὸ δὲ ἐρῶ, ἐπὶ κακοῦ λαμβανόμενον, οὐκέτι αἰτιατικῆ συντάσσεται, ἀλλὰ γενικῆ, οἷον ἐρᾷ τῆς Ἑλένης.
- Τὸ δὲ καταλύω, προστιθεμένη ἢ εἰς πρόθεσις τῆ κ<ατά>, συντάττεται αἰτιατικῆ, τὸ κατ<ο>ικῶ εἰς ξένον οἶκον σημαίνει, ἀλλ' οὐ τὸ ἀφανίζω, οἷον καταλύω εἰς τὸ ξενοδοχεῖον· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ μετὰ τῆς παρὰ συνταττόμενον, πλὴν ἐπ' ὀλίγου, οἷον καταλύω παρὰ τῷ ξένῳ. <Τ>ὸ δὲ ἔχω, μετὰ αἰτιατικῆς συντασσόμενον, σημαίνει τὸ κέκτημαι, τὸ κρατῶ, τὸ φέρω, τὸ περιβέβλημαι, ἦτοι τὸ ἐνδύομαι, τὸ κατοικῶ, τὸ ἐλαύνω, τὸ ὀρμῶ, τὸ ἐκβάλλω, 20 τὸ ἀπωθῶ, τὸ ἀποδιώκω, τὸ ἀνέχομαι· μετὰ δὲ ἀπαρεμφάτου τὸ δύναμαι, <οἷον> οὐκ ἔχω ἀναγινώσκειν· μετὰ δὲ ἐπιβόρηματος καὶ δοτικῆς καὶ γενικῆς καὶ δοτικῆς σημαίνει τὸ διάκειμαι, τὸ ἴσταμαι, τὸ διατίθεμαι, οἷον | οὕτω γνώμης ἔχω, πονήρως ἔχω τοῦ σώματος, καλῶς ἔχοι με ὁ δεῖνα ἀντὶ τοῦ φιλοστόργως πρὸς με διάκειται· μετὰ γενικῆς δὲ καὶ ἄνευ ἐπιβόρηματος σημαίνει τὸ ἄπτομαι, οἷον ἔχομαί σου, ἀντὶ τοῦ ἄπτομαί σου.
- σ. 49 <Τ>ὸ δὲ θανμάζω, μετὰ αἰτιατικῆς συντασσόμενον, σημαίνει τὸ ἐπαινῶ, μετὰ δὲ γενικῆς τὸ διαβάλλω καὶ 25 κατηγορῶ. Ἴσοκράτης ἐν τῷ Πανηγυρικῷ «πολλάκις
- 30

1 διορθῶ] p.c. cod. 2 εἶδει] εἶδη cod. 3 ἐφησυχάζουσι] ἐφ' ἡσυχάζουσι cod. 10 φιλία] φιλία cod. 13 προστιθεμένη] πρὸς τιθεμένη cod. 14 αἰτιατικῆ] p.c. cod. 24 διατίθεμαι] διὰ τίθεμαι cod.

31 Πανηγυρικῷ Isoc. 4.1

ἐθαύμασα τῶν τὰς πανηγύρεις συναγαγόντων», ἀντὶ τοῦ ἐκατηγόρησα.

Τὸ δὲ γινώσκω, ἀναγινώσκω, ἐπιγινώσκω, διαγινώσκω, μετὰ αἰτιατικῆς συντάσσονται, καίπερ διαφόρους ἔχοντα σημασίας, μετὰ δὲ τοῦ σὺν ταττόμενον τὸ γινώσκω τὸ συμπαθῶ σημαίνει, οἷον συγγινώσκω, μετὰ δὲ τῆς κατὰ καὶ γενικῆς κατηγορίαν σημαίνει, οἷον καταγινώσκω σου ἀμαθ{ε}ίαν.

<Τ>ὸ δὲ βάλλω, ὃ σημαίνει τὸ στέλλω, πέμπω, κτυπῶ καὶ ῥίπτω, μετὰ τῆς κατὰ συνταττόμενον, σημαίνει τὸ φθείρω καὶ νικῶ, οἷον καταβάλλω σε, μετὰ δὲ τῆς διὰ τὸ κατηγορῶ καὶ συκοφαντῶ, οἷον διαβάλλω σε.

<Τ>ὸ δὲ βάλλω μετὰ τῆς σὺν τὸ συντίθημι, τὸ συμμίγνυμι, τὸ συνέρχομαι, τὸ βοηθῶ, τὸ κοινωνῶ, οἷον συμβάλλω σοι, μετὰ δὲ τῆς πρὸς προθέσεως τὸ ὄρμῶ κατὰ τινος· μετὰ δὲ δοτικῆς τὸ προσταράττειν καὶ συγκρούειν ἐπὶ μάχης, μετὰ δὲ τῆς ὑπὸ τὸ ὑπ' ἐξουσίαν τι τιθέναι.

<Τ>ὸ δὲ κρίνω, ὃ σημαίνει τὸ δικάζω καὶ νομίζω, μετὰ τῆς διὰ σημαίνει τὸ δίκην διαλύειν, μετὰ τῆς ἐπὶ τὸ δοκιμάζω καὶ ἐκλέγω, οἷον ἐπικρίνω, μετὰ τῆς ἀνὰ τὸ ἀπαριθμῶ καὶ ἐξετάζω, | ἐλέγχω, βασανίζω, ἐρωτῶ, δοκιμάζω, βεβαιῶ, οἷον ἀνακρίνω τὸ κριθέν. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ πρώτου εἴδους, ἄλλις ἐχέτω κατὰ γε τονῦν. σ. 50

5 σὺν ταττόμενον] συνταττόμενον cod. | τὸ¹] τὶ cod. 6 συγγινώσκω] συγγινώσκω cod. 10 ῥίπτω] ῥύπτω cod. 13 βάλλω] κρίνω cod. 19 σημαίνει] σημαίμαι cod. 22 ἀνακρίνω] ἐπικρίνω cod.

Σειρά εκδόσεων:

“Κείμενα και Μελέτες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού”, αρ. 4.

Δημήτρης Ἡλ. Τζελέπης, *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*, τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» (1641-1709), Κριτικὴ ἔκδοση, Ἔργαστήριο Ἑρευνας γιὰ τὴ Νεοελληνικὴ καὶ Συγκριτικὴ Φιλολογία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνὴ 2024.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:
Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ
ΕΙΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ
J.O. KNOBLONCH
GRAMMATICA NOVA
(έκδοση 1510)

Ἡ παρούσα κριτική ἔκδοση τοῦ ἀνέκδοτου μέχρι καὶ τὶς ἡμέρες μας ἔργου τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων» (1641-1709), τὸ ὁποῖο φέρει τὸν τίτλο *Περὶ συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν*, ἔρχεται νὰ συμπληρώσει τὴν ἔκδοση τῆς «Γραμματικῆς περὶ Συντάξεως» τοῦ 1745. Πιὸ συγκεκριμένα, τὸ κείμενο ποὺ διασώζεται στὸ χειρόγραφο τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 576 (σ. 13-50) φαίνεται πὼς ἀποτελοῦσε τὸ εἰσαγωγικὸ τμῆμα τοῦ ἐκδεδομένου συγγράμματος τοῦ «ἐξ Ἀπορρήτων», περιλαμβάνοντας τὴν «πρόληψιν καὶ προθεωρίαν τῆς συντάξεως», καθὼς καὶ τὸ εἰσαγωγικὸ τμῆμα τῆς «συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν», ὅπως δηλώνει, ἄλλωστε, καὶ ὁ τίτλος του.

Πρὶν ἀπὸ τὸ κείμενο προηγεῖται ἐκτενῆς εἰσαγωγή, ἣ ὁποία πραγματεύεται ποικίλα θέματα. Ἔτσι, μετὰ ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα σύντομα βιογραφικὰ τοῦ συγγραφέα, καταγράφονται τὰ σχετικὰ μὲ τὴ διδασκαλία του στὴ Σχολὴ τοῦ Μανολάκη Καστοριανοῦ καὶ περιγράφονται τὰ συγγράμματα γραμματικοῦ χαρακτήρα, ἐκδεδομένα καὶ -κυρίως- ἀνέκδοτα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν προϊόν τῆς ἐκεῖ διδασκαλίας του. Ἀκολουθοῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν περιγραφή τοῦ χειρογράφου καὶ τὸν ἀντιγράφεα τοῦ κειμένου, τὸ περιεχόμενο τοῦ ὑπὸ ἔκδοση ἔργου, ὅπως, ἐπίσης, καὶ ἡ σχέση του μὲ τὴ «Γραμματικὴν περὶ Συντάξεως». Τμῆμα ὕστατο τῆς εἰσαγωγικῆς μελέτης ἀποτελεῖ ἡ ἀναζήτησις τῶν πηγῶν τοῦ κειμένου, μὲ τὸν ἐντοπισμὸ ὁμοιοτήτων μὲ τὰ ἔργα τριῶν σημαντικῶν γραμματικῶν, τοῦ Θεόδωρου Γαζῆ (c. 1398-1475), τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως (1434-1501) καὶ τοῦ πολὺ προγενέστερου τους Μιχαὴλ Σύγγελου (761-846).

ISBN 978-618-85138-6-0

Εργαστήριον Ἐρευνας γιὰ τὴ Νεοελληνικὴ καὶ Συγκριτικὴ Φιλολογία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιον Θράκης / Modern Greek and Comparative Philology Laboratory, Democritus University of Thrace